

İçindekiler

Arş. Gör. Duygu ALPTEKİN

**Gerontososyoloji Ekseninde Yaşlılık Sürecinin
Sosyo-Ekonomik Boyutları..... 7**

*Yrd. Doç. Dr. Eyüp ZENGİN
Prof. Dr. Sakit HÜSEYNOV*

Azerbaycan'da Yoksulluğu Önleme Politikaları 17

Dr. Fuat GÜLLÜPİNAR

**Alman Eğitim Sistemi ve Dışladıkları:
Türk Gençlerinin Başarısızlıklarının Yapısal Nedenleri 35**

Dr. Mehmet BULUT

**Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Sosyal
Yardım Yaklaşımı ve Türkiye'de Durum 57**

Arş. Gör. Gamze AKSAN

Kent, Suç ve Çocuk..... 65

*Ahmet Fatih ORTAKAYA
Gamze TORUN*

**Devlet Tarafından Verilen Sosyal Yardımlarda
Mükerrerliğin Hesaplanması 75**

Dr. Nevzat Fırat KUNDURACI

Küreselleşme ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri..... 93

Genel Müdürlüğümüzce Yürütülen Projeler

Hakem Heyeti*

Prof. Dr. Mustafa ACAR

Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Prof. Dr. Coşkun Can AKTAN

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Aliye MAVİLİ AKTAŞ

Selçuk Üniversitesi, Konya Sağlık Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Maliye Bölümü

Prof. Dr. Sait AŞGIN

Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Berrin C. ATAMAN

Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Prof. Dr. Sefer AYCAN

Gazi Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı

Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet BULUT

Başkent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Prof. Dr. Coşkun ÇAKIR

İstanbul Şehir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Enstitüsü

Prof. Dr. Mustafa DELİCAN

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı

Prof. Dr. Mehmet DUMAN

Artvin Çoruh Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Veli DUYAN

Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

Prof. Dr. Zeki ERDUT

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Prof. Dr. Songül Sallan GÜL

Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Prof. Dr. Orhan KAVUNCU T.B.M.M

Prof. Dr. Ahmet MAKAL

Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Prof. Dr. Jülide ÖCAL

Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü

Prof. Dr. Servet ÖZDEMİR

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Anabilim Dalı

Prof. Dr. Recep SEYMEN

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Sosyal Siyaset ve Sosyal Güvenlik Anabilim Dalı

Prof. Dr. Fikret ŞENSES

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Prof. Dr. Metin TOPRAK

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Prof. Dr. Selahattin TURAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Prof. Dr. Turan YILDIRIM

Marmara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

Doç. Dr. Hakan ACAR

Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Yüksek Okulu, Sosyal Hizmet Bölümü

Doç. Dr. Emine ÖZMETE

Ankara Üniversitesi, Sağlık Yüksek Okulu, Sosyal Hizmet Bölümü

Doç. Dr. Muhittin ACAR

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Doç. Dr. Argun AKDOĞAN

Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü

Doç. Dr. Türksel Kaya BENSĞHİR

Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Araştırma ve Yardım Şubesi Müdürlüğü

Doç. Dr. İsmail CERİTLİ

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Strateji Geliştirme Başkanı

Doç. Dr. Meltem TAYFUR DAYIOĞLU

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Doç. Dr. Mehmet EVKURAN

Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Hüseyin GÜL

Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Alpaz HEKİMLER

Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doç. Dr. Ayşe GÜNDÜZ HOŞGÖR

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Doç. Dr. Sibel KALAYCIOĞLU

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Doç. Dr. Kasım KARATAŞ

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

Doç. Dr. Filiz KARDAM

Çankaya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Mualla KAVUNCU

İstanbul Aydın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Doç. Dr. Nilgün KÜÇÜKKARACA

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

Doç. Dr. Hüseyin ÖZEL

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomi Bölümü

Doç. Dr. Yasemin ÖZKAN

Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

Doç. Dr. M. Melih PINARCIOĞLU

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Doç. Dr. Mustafa ŞEN

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Doç. Dr. Dolunay ŞENOL

Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Doç. Dr. Helga RITTERSBERGER TILIÇ

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Doç. Dr. Mehmet Y. YAHYAGİL

Yeditepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

Doç. Dr. Mete YILDIZ

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Ömer AÇIKGÖZ

Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Hanife AKAR

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Semih AKTEKİN

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı

Yrd. Doç. Dr. Lütfi ALTUNSU

Ahler Kalkınma Ajansı

Yrd. Doç. Dr. Doğan BİÇKİ

18 Mart Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ

Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi

Yrd. Doç. Dr. Türkan ERDOĞAN

Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Fatime GÜNEŞ

Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Sema OĞLAK

Dokuz Eylül Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ORÇAN

Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Ertan ÖZENSEL

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Metin PIÇAKÇIEFE

Muğla Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı

Yrd. Doç. Dr. Fahri SOLAK

Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Yrd. Doç. Dr. İpek EREN VURAL

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Dr. Umut BEŞPINAR

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Dr. Alanur Cavlin BOZBEYOĞLU

Post Doctoral Researcher The Surveillance Project Dept. Of Sociology Queen's University Kingston

Dr. Cengiz CEYLAN

Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu

Dr. Selim COŞKUN

T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

Dr. Adem EFE

Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Dr. Tacettin GÜNEŞ

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü

Dr. Necdet KARASU

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü

Dr. Nevzat F. KUNDURACI

T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

Dr. Özge Mergen

Psikoloji

Dr. Mustafa Nuri NURUAN

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü

Dr. Hüseyin ŞİRİN

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi

Dr. Nesrin TÜRKARSLAN

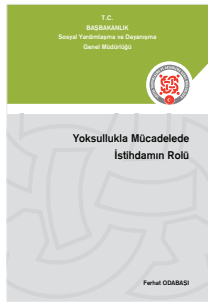
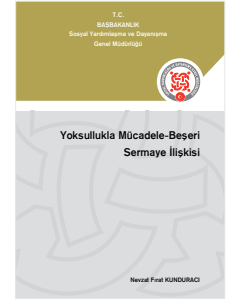
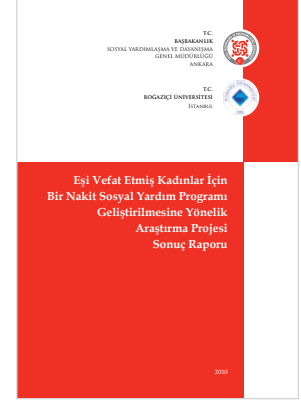
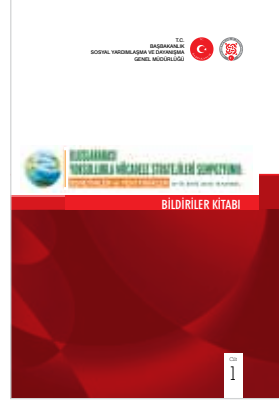
T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü

Dr. Nevzat YAVUZ

TÜBİTAK

* Hakem Heyeti sıralamasında, Akademik Unvanlar dikkate alınmıştır. Unvanların içindeki isimler de soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Akademik Yayınlarımız

SUNUŞ

Sayın Okurlarımız,

Yılda iki defa yayımlanan hakemli eğitim, kültür ve araştırma dergisi Yardım ve Dayanışma'nın üçüncü sayısıyla tekrar birlikteyiz.

Diğer iki sayımızda olduğu gibi bu sayımızda da başta yoksulluk ve sosyal yardımlaşma olmak üzere sosyal politikanın her alanında yetkin isimler tarafından hazırlanan akademik çalışmalara yer verilmiştir.

Bu sayımızda Duygu ALPTEKİN'nin *Gerontososyoloji Ekseninde Yaşlılık Sürecinin Sosyo-Ekonomik Boyutları*, Yrd. Doç. Dr. Eyüp ZENGİN ve Prof. Dr. Sakit HÜSEYNOV'un *Azerbaycan'da Yoksulluğu Önleme Politikaları*, Dr. Fuat GÜLLÜPİNAR'ın *Alman Eğitim Sistemi ve Dışladıkları: Türk Gençlerinin Başarısızlıklarının Yapısal Nedenleri*, Dr. Mehmet BULUT'un *Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Sosyal Yardım Yaklaşımı ve Türkiye'de Durum*, Gamze AKSAN'ın *Kent, Suç ve Çocuk*, Ahmet Fatih ORTAKAYA ve Gamze TORUN'un *Devlet Tarafından Verilen Sosyal Yardımlarda Mükerrerliğin Hesaplanması* ve Dr. Nevzat Fırat KUNDURACI'nın *Küreselleşme ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri* başlıklı makalelerine yer verilmiştir.

Dergimizde yayımlanmak üzere gönderilen makaleler Yardım ve Dayanışma Dergisi hakem heyetinden iki hakeme gönderilmekte ve iki hakemin olumlu görüş vermesi sonucunda yayımlanmasına karar verilmektedir.

Genel Müdürlüğümüz, Sosyal Yardım ve Dayanışma alanında kendi bünyesinde yaptığı akademik çalışmaları sizlerle paylaşmayı ve katkılarınızla daha da geliştirmeyi kendine ilke edinmiştir. Bu amaçla Genel Müdürlüğümüz tarafından yayımlanan uzmanlık tezleri ve Yardım ve Dayanışma dergimizdeki makaleler Genel Müdürlüğümüzün internet sayfasındaki "e-kütüphane" ve "Yardım ve Dayanışma Dergisi" linklerinden paylaşımına açılmıştır.

Yine bu ilke doğrultusunda dergimizin bu sayısı sonunda yer alan anket ile, başta akademik çevreler olmak üzere yoksulluk, sosyal yardım, sosyal politika ve diğer sosyal bilim alanlarında çalışan okurlarımızın görüş ve fikirlerini almak amaçlanmaktadır. Bu bağlamda sizlerden bu anketi yazılı olarak yada <http://www.sydgm.gov.tr/site-spy-tr> adresine girerek elektronik ortamda doldurup dergimize iletmenizi rica ediyoruz.

Bir sonraki sayımızda buluşmak üzere...

Saygılarımla.

Aziz YILDIRIM

Genel Müdür

Gerontososyoloji Ekseninde Yaşlılık Sürecinin Sosyo-Ekonomik Boyutları

Arş. Gör. Duygu ALPTEKİN*

Özet

Son yıllarda dünyada doğurganlık oranlarının düşmesi; tıbbi ve teknolojik gelişmeler ile birçok hastalığın kontrol altına alınabilmesi yaşlıların nüfus içindeki paylarının giderek artmasına neden olmuştur. Böylece yaşlılık dönemi birçok disiplin tarafından öncelikli olarak üzerinde durulan odak konulardan biri haline gelmiştir. Yaşlılık dönemini sosyal, kültürel ve ekonomik boyutları ile inceleyen; yaşlıların iyi bir yaşam sürdürebilmesi ve yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştiren bilim alanlarından biri ise gerontososyolojidir. Bu çalışmada gerontososyolojik yaklaşımlar bağlamında yaşlıların toplumsal sistemdeki durumları ve sorunları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca toplumların yaşlı nüfus oranlarının daha da yükseleceği gerçeğine ilişkin hazırlıkları üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda yaşlı bireylerin toplum yararına dönüştürülecek potansiyellerinin ortaya çıkarılabilmesi için sosyal destek sağlayan kurumsal mekanizmaların sunduğu olanaklar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, gerontososyoloji, sosyal yaşlanma, yaşam kalitesi, yaşlılığın sosyal ve ekonomik boyutları

Abstract

Recently, the rate of the old among the total population has increased due to changes such as decreasing fertility rates, medical and technological improvements and being able to take many diseases under control. Therefore, old age period has become one of the significant focal points of various disciplines. Gerontology is one of the disciplines that examines the old age period with its social, cultural and economic dimensions and makes studies to enable the old to live a better life under high living conditions. This study attempted to bring up the situational analysis of the old from a gerontological approach. Moreover, this study touched upon, the preparations of the societies for the reality that the rate of the old population will get higher gradually. Within this framework, the facilities of the institutions that provide social support in order to convert the potentials of the old for the benefit of the society.

Keywords: Old age, gerontology, social aging, quality of life, social and economic dimensions of old age

* Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Giriş

Genel olarak 65 ve daha büyük yaştaki bireyler bilimsel çalışmalarda “yaşlı” olarak kabul edilmektedir (Pekcan, 2000: 51). Üçüncü yaş dönemi olarak da literatüre geçen yaşlılık sürecine ilişkin gerontolojik çalışmaların günümüzde hızla arttığı gözlenmektedir. Bu artışın nedeni, yaşa bağlı istatistiklerin gelecek yıllarda yaşlı nüfusun hızla artacağını öngörmesidir. Dünya nüfusunun giderek yaşlanması, sosyal, psikolojik ve ekonomik değişimlerin yoğun olarak yaşandığı yaşlılık döneminin farklı disiplinlerin işbirliğiyle diğer bir deyişle disiplinlerarası yaklaşım ile incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, disiplinlerarası bir bakış açısı ile yaşlılığın sosyal ve kültürel boyutunu ele alan gerontososyolojinin ülkemizde de giderek işlevsel hale gelmesi kaçınılmazdır.

Yaşlılık sürecini hem bireyleri hem de toplumları etkileyen doğal bir süreç olarak ele alan, yaşlılığın sadece biyolojik yönü olmadığını, sosyo-kültürel bağlamlarda incelenmesi gerektiğini vurgulayan gerontososyolojik yaklaşımların; yaşlılık sürecini daha iyi anlamak, çözümlenmek ve yaşlı sorunlarını daha iyi değerlendirmek gibi gerontoloji bilim dalı bünyesinde önemli katkılar sağladığını ifade etmek mümkündür. Gerontososyolojik yaklaşımlara göre yaşlılar, toplumdaki diğer bireylerle sosyal ilişkiler kuran ve topluma uyum sağlayan, yaşadığı çevreye, kente, ülkeye ilişkin öneri ve beklentileri olan bir grup olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle sosyal, politik ve ekonomik alanlara ait kurgunun sürekli olarak yeniden üretildiği günlük yaşamdaki örgütlenmeler, yaşlılığın bir sorundan çok bir olanak olarak tasarlanmasını ve yurttaşlara kaliteli yaşlanma koşulları sunmayı sağlamalıdır (Arun, 2008: 314). Bu bağlamda yaşlılık sürecine ilişkin olarak sosyoloji, psikoloji, sosyal hizmet, tıp, ekonomi gibi birçok bilim alanının disiplinlerarası ya da disiplinlerüstü çalışmalar gerçekleştirmeleri çok önemlidir.

1. Yaşlılık ve Gerontolojinin Yükselişi

Gerontologlara göre bir ülkenin nüfusunun %14'ünden fazlası 65 yaş ve üzeri bireylerden oluşuyorsa o toplumlar yaşlı toplum olarak nitelendirilebilir (Abay, 2007: 27). Günümüzün özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülke toplumlarının zaman içindeki demografik evrimine bakıldığında, ortalama yaşam süresinin uzadığı ve nüfusun yaşlandığı görülmektedir. Yirminci yüzyılın başlarından itibaren doğurganlık oranlarının düşmesi, beslenme koşullarındaki iyileşmeler, temel halk sağlığı hizmetlerindeki gelişmeler ile tıpta görülen gelişmelere paralel bir şekilde birçok önemli bulaşıcı hastalıkların kontrol altına alınabilmesi ileri yaşlı nüfusun artmasına neden olmuştur (Çilingiroğlu ve Demirel, 2004: 226).

Ancak demografik olarak yaşlı nüfusun artışı, yaşlı bireylere götürülen sosyal hizmetler ve politikalarda değişime ayak uydurma konusunda sorunlara yol açabilmektedir. Şöyle ki; günümüzde bilim ve teknolojiye hızlı ilerlemeler ve iletişimin küreselleşmesi ile haberleşme ağının genişlemesi bireylerin eğitim düzeylerini ve kalitesini yükseltmektedir. Dünya genelinde bu değişimlerin daha eğitilmiş, beklentisi daha yüksek bir yaşlı nüfusun daha fazla sağlık hizmeti, daha uzun süreli ve daha kapsamlı sosyal güvenlik hakları talep etmesine yol açmaktadır. Bu sosyal beklentinin yükselmesi durumu, özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika'da bulunan ülkeler olmak üzere yaşlı nüfusun en yüksek orana sahip olduğu ülkelerde görülmeye başlanmıştır (Çilingiroğlu ve Demirel, 2004: 226). Bu açıdan hızla yaşlanan toplumlarda yaşlıların topluma kazandırılması ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi bağlamında yaşlılık dönemine ait sorunlara ilişkin uygulamaya dönük, sürdürülebilir toplumsal destek sistemlerinin planlanması diğer bir ifadeyle yaşlılığa karşı toplumların hazırlıklı olması gerekmektedir.

Bu önem doğrultusunda, günümüzde yaşlılık dönemine ilgi artmış ve yaşlılığın tüm yönlerine ilişkin akademik çalışmalar gerontoloji bilim dalı

bünyesinde literatürde yerini almıştır. 1960'lerden itibaren akademik bir disiplin olarak var olan gerontoloji, günümüzde hızla gelişen, biyoloji, psikoloji, sosyoloji, sosyal hizmet ve kent planlaması gibi farklı disiplinler ile yakından ilişkili olan bir alandır (Onur, 2006: 286). Gerontologlar, üçüncü yaş dönemi olarak da adlandırılan yaşlılık döneminin tüm yönlerini, gerontolojinin çeşitli alt dallarında bilimsel olarak incelemektedirler (Canatan, 2008: 18). Bu doğrultuda toplumsal bir varlık olarak bireylerin yaşlılık döneminde değişen ve dönüşen yaşantıları farklı disiplinlerin bir arada çalışmasını gerekli kılan önemli araştırma konuları arasına girmiştir.

2. Gerontososyolojik Yaklaşımlar Bağlamında Yaşlıların Sosyo-Ekonomik Sorunları

Fiziksel olarak gerileme, biyolojik kapasitelerde azalma, toplumsal rollerde ve yaşamda esneklik, bireysel ve toplumsal beklenti düzeyinde giderek hızlanan bir düşüş olarak görülen yaşlılık döneminin (Canatan, 2008: 13) sosyal ve kültürel boyutu ise gerontososyoloji ya da toplumsal gerontoloji adı altında kurulan bilim dalına bağlı çalışmalarda irdelenmektedir. Bu çalışmalarda "sosyal yaşlanma" kapsamındaki konular ele alınmaktadır.

Bireyin yaşlanmasına toplumun etki etmesi ve toplumun içinde yaşayan bireyin yaşlanmasından toplumun etkilenmesi anlamındaki (Canatan, 2008: 16) sosyal yaşlanma terimi konu içeriği yönünden oldukça zengindir. Bu bağlamda toplumsal gerontologlar, toplumsal değişimlerin yaşlılık ve toplumsal yapılar üzerindeki etkileri ile yaşlanma karşısındaki toplumsal tutumları ve bunların yaşlı nüfusa etkilerini araştırmaktadırlar (Onur, 2006: 286). Yaşlı bireyler ile bu bireylerin yaşadıkları toplum arasındaki bu karşılıklı etkileşimler bağlamında yaşlıların topluma kazandırılması, hem yaşlıların yaşam doyumunu artırmak hem de toplumların sürekliliğini sağlamak açısından gereklidir. Özellikle gelişmiş toplumlarda görülen yaşlı nüfus artışına paralel olarak yaşlıların yaşam kalitesinin artırılması, toplumsal kalkınmanın devamlılığı açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada yaşlı birey ile toplum arasındaki etkileşimleri irdeleyen gerontososyolojik kuramlar arasında en yaygın olarak bilinen ve literatürde üzerinde en çok tartışılan yaşamdan geri çekilme teorisi, aktivite teorisi ve süreklilik teorisi yaşlıların sosyo-ekonomik sorunları bağlamında ele alınacaktır. Ayrıca sosyoloji literatüründe yer alan modernleşme teorisinin yaşlılığa ilişkin önemli savlarına değinilecektir.

2.1. Yaşamdan Geri Çekilme Teorisi

Yaşlılık dönemi, dünya genelinde insanların kendilerini içinde bulmak istemedikleri ve korku hissiyle yaklaştıkları bir yaşamsal evredir. Çünkü yaşlılık kavram olarak zayıflık ve muhtaçlıkla özdeşleştirilmiştir. Bununla birlikte yaşlıya ve yaşlılığa önyargılarla ve olumsuz anlam içeren kalıplaşmış düşüncelerle bakılmaktadır (Harwood, 2007: 61). Örneğin, sıklıkla karşılaşılan "yaşlı hastadır, cinsiyetsizdir, çirkindir, güçsüzdür ve zihinsel olarak yetersizdir" yargıları, yaşlının toplum içinde olumsuz değerlendirilmelere maruz kaldığını göstermektedir (Çilingiroğlu ve Demirel, 2004: 227-228).

Bu bağlamda yaşlılık toplumda yavaş yavaş geri çekilme süreci olarak görülmektedir. Sosyolojide fonksiyonalist teoriden temel almış "Yaşamdan Geri Çekilme Teorisi", bu konuya ilişkin geliştirilen, toplumsal gerontologların ilk teorilerinden birisidir. İlk olarak 1961 yılında Elaine Cumming ve William E. Henry tarafından geliştirilen bu kuram, yaşlıların, sosyal ilişkilerinin ve rollerinin sürdürülmesinde gereklilik arz eden enerji ve güçlerinin azaldığı veya kaybolduğunu öne sürmüştür. Hatta bazı fonksiyonalistler tarafından yaşlıların bu durumunun, toplumu kesintiye uğratma tehlikesini de beraberinde getirdiği savunulmuştur (Demirbilek, 2005: 229-230). Fonksiyonalistlerin bu olumsuz tepkisine paralel olarak, fiziksel etkinliklerin azalması ile rollerin azalması ya da kaybının yaşlının toplumdan uzaklaşmasına ve kendi iç dünyasına çekilmesine yol açtığı da bir gerçektir. Kaybedilen bu roller bireyin aile ilişkilerini, mesleğini ve topluma ait oluş-

luğunu (toplumsal aidiyetini) olumsuz yönde etkilemektedir (Akdemir vd., 2007: 216). Yaşlıya karşı bu fonksiyonist bakış açısında oluşan olumsuz toplumsal tutum ve değerler nedeniyle toplumun da yaşlı bireylerden uzaklaşması toplumsal bir sorunun oluşmasına zemin hazırlamaktadır. İleri boyutlarda bu durum, yaşlılara sunulacak kurumsal hizmetlerin kısıtlanmasına, yaşlının sosyal destekten yoksun olmasına ve yaşlının psikolojik çöküntüye uğramasına yol açabilme tehlikesini beraberinde getirmektedir.

Yaşlı nüfus ekonomik faaliyetlerin dışında kalan veya işgücüne katılımları sınırlı olan yaş kategorilerinden birisidir (Kuzgun, 2002: 38). Bununla birlikte fonksiyonist bir bakış açısıyla yaşlılara salt üretkenlik açısından yaklaşmak, yaşlıların aynı zamanda tüketen bir nüfus olduğu gerçeğini gölgeleyebilmektedir. Aslında döngüsel olarak yaşlıların tüketim davranışlarının sosyo-ekonomik düzeylerine bağlı olarak gerçekleştiği gerçeğine de bu noktada dikkat çekmek gerekir. Bu açıdan yaşlıların değişen sosyal, ekonomik, fiziksel ve psikolojik gereksinimleri ile bu gereksinimlerini karşılayabilmede sosyo-ekonomik yeterlilikleri, üzerinde durulması gereken önemli konulardır.

Gelirin düşmesi, sosyal ilişkilerin zayıflaması ile sağlık sorunlarının ve harcamalarının artması gibi yaşlılık sürecine girildiğinde ortaya çıkan sorunlar, yaşlıların tüketme eğilimlerini etkileyebilmektedir (Marangoz, 2006: 2). Bu nedenle, yaşlıların kurumsal olarak desteklenmesi açısından yaşlı tüketicilerin sayısının giderek arttığı gerçeği de büyük önem ve anlam kazanmaktadır. Kısacası, yaşlıların toplumsal gelişmenin önünde bir engel olarak görmenin hiçbir olumlu tarafı olmadığı gibi, yaşlıların refahının artırılmasının aslında toplum refahını arttırmak olduğunu belirtmek mümkündür.

2.2. Aktivite Teorisi

Yaşlıların bir ayrımcılığa uğradığını öne süren bilimsel çalışmalarda, 'bir yaş grubunun lehinde

ya da aleyhinde olarak bir kişiye genellikle sadece yaşı nedeniyle gösterilen farklı tavır, ön yargı, hareket, eylem ve kurumsal düzenlemeler (Akdemir vd., 2007: 218)' olarak tanımlanan "yaşlı ayrımcılığı" kavramına yer verilmektedir. Biyolojik bir bakış açısından kaynaklanan yaşlı ayrımcılığı, sosyolojik bakışın eksikliği nedeniyle yaşlılığın olumsuz algılanmasının temel nedenlerinden biri olmakta ve bu nedenle toplumun gelişimi açısından yaşlının potansiyelleri kullanılamamaktadır. Bununla birlikte toplumun genelinde yaşlılara karşı olumsuz değer ve tutumların değiştirilmesi ile yaşlılara özgüven kazandırılması toplumsal gerontolojinin önemli görevleri olarak kabul edilmektedir (Tufan, 2002: 8).

Bu doğrultuda ortaya çıkan yaşlıların esas ihtiyacının toplumsal rollerin dışına itilmek değil, üretici olmak ve sosyal aktiviteler içerisinde yer alabilmek olduğunu savunan aktivite teorisi, yaşlıların farklı ilgi, ihtiyaç ve fiziksel yetenekleri olduğunu vurgulayarak, uygun bireysel aktivitelerle yaşlıların kişisel doyumunun sağlanabildiği görüşünü ortaya atmaktadır (Demirbilek, 2005: 233). Diğer bir ifadeyle aktivite teorisinin öne sürdüğü temel fikir, yaş farkının insanları birbirinden ayıran temel ölçütlerden biri olamayacağı, esas ayrımın insanların etkinliklerinde ve yararlı olma durumlarında yattığıdır. Pasiflik, istenmeyen ve bireyleri toplumdan soyutlayan, işe yaramazlık duygusunu körükleyen olumsuz bir yaşantılar zinciri oluşturur. Bu nedenle yaşlılıkta pasif olma durumu, bireyi mutsuzluğa götüreceği için mutlaka engellenmesi gerekmektedir (Tufan, 2002: 139).

Gerontoloji uygulayıcılarının yaşlılar için sorumluluklar ve zorunluluklar içeren yeni roller geliştirme çabalarında, söz konusu aktivite yaklaşımının etkileri görülmektedir (Canatan, 2008: 51). Bireylerin yaşlılık sürecine adaptasyonunun sağlanması ve yaşlıların topluma katılımlarının artırılması, yaşam memnuniyeti duygusunu da yükseltecek olan çeşitli aktiviteler ile mümkün olabilmektedir (Peck, 1968: 90). Nitekim çeşitli sosyal rollerle topluma bağlılığı yüksek olan yaşlıların, bağlılığı düşük

yaşlılardan daha fazla yaşam memnuniyetine sahip olduğu birçok araştırmada da kanıtlanmıştır (Neu-garten vd., 1968: 173).

Bu doğrultuda yaşam memnuniyetinin ve kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmaların yaşlıların sosyo-ekonomik refahının sağlanmasına yönelik kapsamlı bir yaklaşım sunduğunu ifade etmek mümkündür. Şöyle ki; dünya genelinde ve özellikle gelişmiş ülke toplumlarında artış gösteren ve önümüzdeki yıllarda artması beklenen yaşlı nüfusun toplumla entegre edilerek aile ve toplum için dezavantajlı olmaktan çıkarılması ve katkı sağlayan bir konuma yükseltilmesi gerekmektedir. Bunun için ise yaşlı bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlığının iyileştirilmesi amaçlanmalıdır. Tersini durumda sayısı azalan genç ve üretken nüfusun, sayısı giderek artan yaşlı nüfusun sosyal, ekonomik ve duygusal gereksinimlerini karşılaması zorlaşacaktır (Şener, 2009: 3) ve bu durumun toplumların ekonomik yapılarını ve işleyişlerini olumsuz yönde etkilemesi kaçınılmaz olacaktır. Örneğin, ABD’de nüfusun yaşlanmaya başlaması ile 1970’li yılların sonlarından itibaren “yaşlı nüfusun desteklenmesinde ekonominin yeterliliği” kavramı üzerinde durulduğu görülmektedir ve bu kavramın özellikle sosyal güvenlik fonlarında yaşanan krizler, işsizlik ve enflasyon oranındaki artış nedeniyle önem kazanması, çözülmesi gereken yeni bir ekonomik sorunla karşı karşıya kalındığının bir habercisidir (Kuzgun, 2002: 38).

Bu doğrultuda yaşlılık sürecinin olumsuz yönleri olarak sunulan gelirin düşmesi ve sağlık sorunlarının artması (Kahana vd., 1982: 149; Harwood, 2007: 224), barınma, giyinme, güvenlikte olma gibi temel ihtiyaçların (Maslow, 1943: 370) karşılanması temeline ele alınmalıdır. Örneğin, düşük gelire sahip olan yaşlı bir bireyin temel ihtiyaçlarını karşılayamayacağı açıktır. Temel ihtiyaçların karşılanması durumunda da, yaşam memnuniyeti sağlanamayacak, toplumda aktif olma, saygınlık kazanma, başarılı olma gibi, ihtiyaçlar hiyerarşisinin üst basamaklarında yer alan ihtiyaçların karşılanması zorlaşacaktır. Böyle bir durumda öncelikli olarak temel

ihtiyaçların karşılanması ve sorunların giderilmesi yönünde yaşlılara sosyal destek sağlanmalıdır. Sonuç olarak, toplumsal yapının kişinin deneyimleri ve değerleri üzerindeki etkileri göz ardı edilmemelidir (Becker, 1968: 14). Bunun için yaşlıların yaşam kalitesini yükselten ve sorunlarına çözüm getiren nitelikli sosyal hizmetlerin artırılması yönünde sosyal politikalar oluşturulmalıdır.

Özetle, iyi bir yaşlılık sürecinin geçirilmesinde bireylerin gelir düzeylerinin yüksekliğinin ve yapılan kurumsal yardımların etkili olduğu açıktır (Liebig, 2006: 242). Bu bağlamda Türkiye’de yaşam memnuniyetini ölçen araştırmalardaki yaşlıların kendi ekonomik durumlarını değerlendirmelerine ilişkin bazı bulgular dikkate değerdir. 65 ve daha büyük yaşta bireylerin ve yakın geleceğin potansiyel yaşlı bireyleri olarak görülen 45-64 yaş grubundaki bireylerin çalışan ve emekli olan ayrımına dayanarak gelir memnuniyetlerini ortaya koyan veriler aşağıdaki istatistiklerde verilmiştir.

Tablo 1: Emekli Maaşlarının Yeterliliği

Yıl \ Yaş	%	45-54	55-64	65 +
2003	Evet	11.17	13.89	16.23
	Hayır	71.50	64.77	61.16
	Fikri Yok	17.33	21.34	22.61
2004	Evet	13.03	11.30	20.96
	Hayır	86.22	86.40	78.46
	Fikri Yok	0.74	2.30	0.57
2005	Evet	13.27	19.14	20.23
	Hayır	85.57	80.59	79.55
	Fikri Yok	1.16	0.27	0.23
2006	Evet	12.07	13.07	25.81
	Hayır	87.93	86.73	73.83
	Fikri Yok	-	0.20	0.36
2007	Evet	11.61	12.35	18.55
	Hayır	88.17	87.65	80.29
	Fikri Yok	0.22	-	1.16
2008	Evet	8.13	13.17	16.81
	Hayır	90.20	86.21	83.19
	Fikri Yok	1.67	0.62	-
2009	Evet	12,67	11,19	18,16
	Hayır	86,67	88,12	81,11
	Fikri Yok	0,66	0,68	0,73

Kaynak: TÜİK, 2011.

Yukarıdaki tablo, emekli olan bireylerin “Emekli maaşlarının miktarı yeterli mi?” sorusuna verdikleri cevapların oranlarını içermektedir. Oranlar incelendiğinde araştırma kapsamına alınan yaşlı bireylerin büyük çoğunluğunun emekli maaşlarının yeterli olmadığı kanaatini taşıdığını ifade etmek mümkündür. Emekli maaşlarının miktarının yeterli olmadığını düşünen 65 ve daha büyük yaştaki bireylerin oranı 2003 yılında % 61,16 iken, bu oran 2009 yılında % 81,11’e yükselmiştir.

Tablo 2: İşyerinde Ücret Miktarının Yeterliliği

YIL	YAŞ					
	45-54		55-64		65 +	
	Sorun var	Sorun var	Sorun var	Sorun var	Sorun var	Sorun var
2003	71.49	28.51	54.45	45.55	100.00	-
2004	70.05	29.95	59.22	40.78	50.23	49.77
2005	69.79	30.21	77.71	22.29	46.46	53.54
2006	58.94	41.06	56.94	43.06	52.40	47.60
2007	61.70	38.30	75.05	24.95	91.08	8.92
2008	60.15	39.85	54.00	46.00	89.43	10.57
2009	52.18	47.82	47,42	52,58	4,96	95,04

Kaynak: TÜİK, 2011.

Tablo 2’de ise, ücretli / maaşlı / yevmiyeli çalışan bireylerin “İşyerinde ücret miktarında sorun var mı?” sorusuna verdikleri cevapların oranları görülmektedir. Buna göre; 45 ve daha büyük yaştaki çalışmaya devam eden bireylerin genel olarak ücretlerin miktarı konusunda sıkıntı duydukları anlaşılmaktadır. Ancak 65 ve daha büyük yaştaki bireylerin bu soruya verdikleri cevapların dağılımına bakıldığında 2008 ve 2009 yıllarına ait oranların büyük bir farklılık göstermesi dikkat çekicidir. 2008 yılında ücret miktarının yeterli olduğunu düşünen bu yaş grubundaki bireylerin oranı % 10,57 iken, 2009 yılında bu oranının % 95,04’e yükseldiği görülmektedir. Küresel ekonomik krizin yaşandığı 2009 yılında çalışan bireylerin maaşların miktarından çok bir işte çalışıyor olmayı önemsemesi ise bu artışın nedenlerinden biri olarak yorumlanabilir. İşsiz kalmaktansa düşük ücrette çalışmak, kriz sürecini atlatabilmek için bireylerde hakim olan genel tutum olmuştur.

Genel olarak, yaşlı bireylerin ekonomik açıdan yaşam memnuniyetlerinin düşük olduğu görülmektedir. Bu durum gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye’nin yaşlanma sürecine girdiği gerçeği ile daha fazla önem kazanmaktadır. 1990 yılında 2.419.200 olan 65 ve daha büyük yaştaki ülke nüfusu, 1997 yılında 3.021.000’e ve 2000 yılında 3.858.949’a yükselerek, 2004 yılında 4,5 milyona ulaşmıştır. Bununla birlikte yaşlılık sürecindeki bireylerin cinsiyet dağılımında kadınların erkeklerden sayıca fazla olması da dikkat çekicidir. Yapılan istatistiksel tahminlerde yaşlı nüfusta kadınların bu durumunun artarak devam edeceği de öngörülmektedir (Tufan ve Koçman, 2007: 87). Kısacası, yaşlı nüfus oranı ve ortalama yaşam beklentisi açısından Avrupa ülkelerinin çok altında olmasına rağmen (Abay, 2007: 274) Türkiye’nin giderek yaşlanan bir ülke olduğunu belirtmek mümkündür.

Sonuç olarak aktivite teorisinde bireyler, topluma olan yararları ölçüt alınarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, yaşlıların toplumsallaşma sürecinde önceki yaşantılarının farklılıklar taşıdığı ise gözden kaçırılmaktadır. Yaşlının aktif olma durumu, geçmiş yaşamlarındaki deneyimlerine ve elde ettikleri nesnel kaynaklara göre farklılık sergileyebilmektedir. Bu nedenle yaşlılık sürecinin toplumsallaşma sürecinin bir kesiti olarak değerlendirildiği ve yaşlıların toplumsal konumları ile sorunlarının bu bağlamda irdelendiği süreklilik teorisine değinmek yaşlı sorunlarına farklı bir açıdan bakmayı sağlayacaktır.

2.3. Süreklilik Teorisi

Bireyin doğumuyla birlikte başlayan toplumsallaşma süreci, yetişkinlik döneminde içinde bulunduğu sosyal sınıfın gelir, meslek, yaşam biçimi ve tüketim alışkanlıkları gibi özellikleri çerçevesinde devam etmektedir. Bu bağlamda sınıf sadece ekonomik faktörlere dayalı yaşam koşullarını değil, kültürel sermayenin olduğu sosyal bir ortama da işaret eder (Görgün Baran, 2008: 88). Bu ortamda birey ait olduğu sınıflar, sahip olduğu statüler ve roller bağla-

mında güç ve destek ağlarına kavuşur. Öte yandan, bu sosyo-kültürel birikimlerin yaşlılık döneminde de etkisi devam etmektedir. Yaşlılık döneminde bireylerin sosyal beklentileri, statüleri ve yaşam koşulları değişmeye başlasa da (Kahana vd., 1982: 148; Posner, 1995: 22) bu bireyler geçmiş birikimlerini kullanmaya devam etmek istemektedirler.

Süreklilik teorisi, yaşlılık sürecini bu bağlamda ele alarak literatüre önemli katkılarda bulunmuştur. Atchley tarafından geliştirilmiş olan süreklilik teorisine göre bireyler zamanla kişiliklerinin bir parçası haline gelen yetişkinlik sürecinde edindikleri birtakım alışkanlıkları, ilişkileri, becerileri ve tercihleri yaşlılık sürecinde de devam ettirme eğilimini gösterirler (Onur, 2006: 350). Diğer bir ifadeyle, bu kurama göre birey, yetişkinlik sürecinde geliştirdiği kişilik özelliklerini yaşlılık sürecinde de korumaya ve sürdürmeye yönelmektedir (Emiroğlu, 1989: 25). Süreklilik kuramı yaşlı bireylerin yaşa ilişkin olarak değişen durumlara uyum sağlayabilmeleri konusunda önceki yaşam deneyimlerinin alt yapısının önemini vurgulamaktadır (Street, 2007: 149).

Bu açıklamalar doğrultusunda sosyal yönleriyle yaşlılığın, her bireyin farklı deneyimler yaşadığı bir dönem olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu farklılık bireylerin farklı toplumsallaşma süreçleri geçirmesinden kaynaklanan beşeri sermayelerinin farklılığıdır ve yaşlıların beklentilerini karşılayabilme düzeyinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Yaşlılara yönelik sosyal hizmetler uygulanırken yaşlıların geçmiş toplumsallaşma deneyimleri göz önünde bulundurulmalı ve bu hizmetler kapsamında yaşlılara psikolojik destek sağlanmalıdır.

2.4. Modernleşme Teorisinde Yaşlılık

Sosyolojik bir kuram olarak modernleşme teorisi, endüstrileşmenin yaşlı bireyler açısından olumsuz bir gelişme olduğunu ve endüstrileşmenin gelişmesiyle yaşlının statüsünün gerilediğini öne sürmektedir (Tufan, 2002: 146). Modernleşme teorisine göre, geleneksel tarım ve el işçiliği üretimin-

den fabrikalarda endüstriyel üretime geçilmesi, yeni meslekleri ortaya çıkararak geleneksel becerilerin ve uğraşların değersizleşmesine neden olmuştur. Yaşlı bireylerin statülerinin yükselmesine katkısı olan geleneksel bilgi ve beceriler, bilim ve teknolojiadaki gelişmeler ile birlikte önemini yitirmiştir (Harwood, 2007: 14; Street, 2007: 159).

Bununla birlikte günümüz bilgi toplumlarında geçmişe kıyasla eğitim düzeyi yükselen ve bu yükselişe paralel olarak beklentilerinde artış gözlenen yaşlı nüfusun arzu ettiği yaşam kalitesinin de yükseldiği gerçeği gözden kaçırılmamalıdır. Artan okur-yazarlık oranı, eğitim düzeyi ile tıbbi ve teknolojik gelişmeler, yaşlı bireylerin yaşamlarına olumlu yönde etki eden oluşumlardır. Bu gelişmelerin yaşlıların sağlıklı bir yaşam sürdürebilmesi ve sosyal refahının sağlanması yönünde toplumsal kurumlar tarafından etkinleştirilmesi önemlidir.

Sonuç

Yaşlılığın bir sorun olarak ele alınmasının yerine yaşlılık sürecinde ortaya çıkabilecek sıkıntı ve sorunlar için önlemler alınması, toplumların ve bireylerin refahı için son derece önemlidir. Bu yönde hazırlanacak sosyal politikalar ve gerçekleştirilecek girişimler, sosyal destek ağını güçlendirerek yaşlı ile toplum arasında sağlıklı bir aidiyet duygusu ve işbirliğine dayalı sosyal yaşam örüntüleri oluşturacaktır. Örneğin; yaşlıların barınma ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik huzurevlerinin ve bakımevlerinin sayısı ile kalitesinin artırılması, sağlık sorunlarının yaşlılık konusunda özel eğitim alan sağlık ekiplerinin hizmetleriyle karşılanması ve yaşlıların topluma aktif olarak katılmalarını sağlayacak olanakların hazırlanması gibi girişimleri, yaşlıların yaşam memnuniyetlerinin sağlanması için gerekli bazı atılımlar olarak saymak mümkündür.

Toplumdaki kurumsal yapıların, insan hakları temelinde oluşturulan sosyal politikalarla yaşlı sorunlarını gidermede ve yaşlılık sürecinin iyi geçirilmesinde etkin bir rol oynaması ve başarıya ulaşması

mümkün olacaktır. Bununla birlikte yaşlılıkta gelecek endişesini ortadan kaldıracak sosyal güvenlik uygulamalarının yaşam standartlarına göre düzenlenmesi gerekliliği açıktır. Diğer bir ifadeyle, yaşlıların sosyo-ekonomik düzeylerine ilişkin nitel ve nicel verilerin, yaşlılar için en azından toplumdaki asgari yaşam standartlarının sağlandığını göstermesi gerekir. Veri zenginliğinin oluşturulması açısından ise, farklı disiplinler bağlamında gerontolojik araştırmaların gerçekleştirilmesi çok önemlidir.

Sonuç olarak, dünya nüfusunun hızlı bir yaşlanma sürecinde olduğu göz ardı edilmeden, yaşlıların sorunlarını gidermeye yönelik daha kapsamlı ve uzun vadeli çözümlerin üretilmesi amaçlanmalıdır. Ayrıca, yaşlılığa karşı toplumdaki olumsuz görüş ve davranışların engellenmesine yönelik eğitim programlarına ağırlık verilmeli, bu yönde medyanın desteği alınarak eğitimin daha geniş kitleye ulaşması sağlanmalıdır.

Kaynaklar

Abay, Ali Rıza (2007), “Yaşlılık Olgusuna Nasıl Bakmalı?”, Editör: Mustafa Kemal Şan, *Sosyoloji Yazıları I Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Ortak Çalışması*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, s. 269-281.

Akdemir, Nuran, Fatma İlknur, Çınar ve Ülkü, Görgülü (2007), “Yaşlılığın Algılanması ve Yaşlı Ayrımcılığı”, *Turkish Journal of Geriatrics (Türk Geriatri Dergisi)*, Cilt: 10, Sayı: 4, Türk Geriatri Derneği Yayınları, Ankara, s. 215-222.

Arun, Özgür (2008), “Yaşlı Bireyin Türkiye Serüveni: Kaliteli Yaşlanma İmkânı Üzerine Senaryolar”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, s.313-330.

Becker, Howard S. (1968), “Personal Change in Adult Life”, Editor: Bernice Levin Neugarten, *Middle Age and Aging: A Reader in Social Psychology*, University of Chicago Press, s. 148-156.

BM (2007), “Dünya Nüfus Projeksiyonları: 2006”, *Birleşmiş Milletler*, www.un.org.

Canatan, Ayşe (2008), *Sosyal Yönleriyle Yaşlılık*, Palme Yayıncılık, Ankara.

Çilingiroğlu, Nesrin ve Simge, Demirel (2004), “Yaşlılık ve Yaşlı Ayrımcılığı”, *Turkish Journal of Geriatrics (Türk Geriatri Dergisi)*, Cilt: 7, Sayı: 4, Türk Geriatri Derneği Yayınları, Ankara, s. 225-230.

Demirbilek, Sevda (2005), *Sosyal Güvenlik Sosyolojisi*, Legal Yayıncılık, İstanbul.

DPT (2007), *Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı*, Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayın No: 2741, Ankara.

Emiroğlu, V. (1989), *Yaşlılık ve Yaşlının Sosyal Uyumu*, Başkent Yayınevi, Ankara.

Görgün Baran, Aylin (2008), “Yaşlılıkta Sosyalizasyon ve Yaşam Kalitesi”, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, Yaşlı Sorunlarını Araştırma Derneği Yayınları, 2, s. 86-97.

Harwood, Jake (2007), *Understanding Communication and Aging / Developing Knowledge and Awareness*, Sage Publications, California.

Kahana, Eva, Thomas, Fairchild ve Boaz, Kahana (1982), “Adaptation”, Editors: David J. Mangen & Warren A. Peterson, *Research Instruments in Social Gerontology Volume 1-Clinical and Social Psychology*, U of Minnesota Press, s. 145-159.

Kayhan Kuzgun, İnci (2002), “Editöre Mektup”, *Turkish Journal of Geriatrics (Türk Geriatri Dergisi)*, Cilt: 5, Sayı: 1, Türk Geriatri Derneği Yayınları, Ankara, s. 38.

Liebig, Phoebe S. (2006), “Enduring Questions in Aging Policy”, Editors: Debra J. Sheets, Dana Burr Bradley & Jon Hendricks, *Enduring Questions in Gerontology*, Springer Publishing Company, New York, p. 231-254.

Marangoz, Mehmet (2006), “Yaşlı Tüketiciler ve Yaşlı Tüketicilerin Harcama Eğilimlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt: 13, Sayı: 1, Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yayınları, Manisa, s. 79-96.

Maslow, Abraham (1943), “A Theory of Human Motivation”, *Psychological Review*, 50, s. 370-396.

Neugarten, Bernice L., Robert J., HAVISHURST ve Sheldon S., TOBIN (1968), “Personality and Patterns of Aging”, Editor: Bernice Levin Neugarten, *Middle Age and Aging: A Reader in Social Psychology*, University of Chicago Press, s. 173-177.

Onur, Bekir (2006), *Gelişim Psikolojisi / Yetişkinlik Yaşlılık Ölüm*, 7. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Özer, Melek ve Özlem, Karabulut (2003), “Yaşlılarda Yaşam Doyumu”, *Turkish Journal of Geriatrics (Türk Geriatri Dergisi)*, Cilt: 6, Sayı: 2, Türk Geriatri Derneği Yayınları, Ankara, s. 72-74.

Peck, Robert C. (1968), “Psychological Developments in The Second Half of Life”, Editor: Bernice Levin Neugarten, *Middle Age and Aging: A Reader in Social Psychology*, University of Chicago Press, s. 88-92.

Pekcan, Hikmet (2000), “Yaşlılık”, *Antropoloji ve Yaşlılık Prof. Dr. Vedra Emiroğlu'na Armağan*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını, Ankara.

Posner, Richard A. (1995), *Aging and Old Age*, University of Chicago Press.

Street, D. A. (2007), “Sociological Approaches to Understanding Age and Aging”, Editor: J. A. Blackburn & C. N. Dulmus, *Handbook of Gerontology*, John Willey & Sons, New Jersey, s. 143-168.

Şener, Arzu (2009), “Yaşlılık, Yaşam Doyumu ve Boş Zaman Faaliyetleri”, *Makaleler*, <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/yasamdoyumu.pdf>.

Teletar, Tahsin Gökhan ve Hilal, Özcebe (2004), “Yaşlı Nüfus ve Yaşam Kalitelerinin Yükseltilmesi”, *Turkish Journal of Geriatrics (Türk Geriatri Dergisi)*, Cilt: 7, Sayı: 3, Türk Geriatri Derneği Yayınları, Ankara, s. 162-165.

Tufan, İsmail (2002), *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık / Sosyolojik Yaşlanma*, Aykırı Yayıncılık, İstanbul.

Tufan, İsmail ve Asuman, Koçman (2007), “Gerontoloji Türkiye’de Bir İhtiyaç mı?”, *The Journal of Gerobilim (Gerobilim Dergisi)*, Yıl: 1, Sayı:1, Antalya, s. 87-98.

Tüik (2009), “Yaşam Memnuniyeti İstatistikleri Veritabanı”, Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr>.

Azerbaycan'da Yoksulluğu Önleme Politikaları

*Yrd. Doç. Dr. Eyüp Zengin **
*Prof. Dr. Sakit Hüseyinov***

Özet

Azerbaycan, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra 1991 yılında bağımsızlığını kazanmış genç bir devlettir. Önce Çarlık Rusyası ardından da Sovyetler Birliği'nin bünyesinde yer almıştır. Bugünkü idari yapı Sovyetler Birliği'nden miras kalmıştır. Yapılan yeni düzenlemelere rağmen eski sistemin ağırlığı devam etmektedir. Yöneticilerin büyük bir bölümü eski sistemde de bu görevleri yerine getiren insanlardır. İdari yapıda yapılan ve yapılması planlanan bütün reformlar yönetici ve bürokratların aktif ya da pasif direnişi ile karşılaşmakta ve yavaş ilerlemektedir. Bu durum ise bürokrasinin dünyanın her yerinde yaşanan değişimlere karşı bir direnci olarak algılanabilir. Yeni yetişen genç yöneticilere görev verilmemesi de bürokrasinin bu tutumundan kaynaklanmaktadır.

Azerbaycan'da bağımsızlıktan sonra, geçen süre içerisinde yeni bir devletin oluşturulabilmesi, ekonomik sistem değişikliği, iç ve dış siyasal gelişmeler, sıradan insanların hayatlarında büyük değişiklikler yaratmıştır. Pazar ekonomisine geçiş sürecinin ortaya çıkardığı sosyal ve ekonomik problemler henüz çözülememiş, yeni sistemin gereği olan kurumlar tam oluşturulamamıştır. İşsizlik ve gelir dağılımındaki adaletsizlik sonucu ortaya çıkan yoksulluk ve yoksunluklar sosyal problemlerin en önemlileri olarak çözüm beklemektedir. Bu çalışmada Azerbaycan'da yoksulluğun azaltılması ile ilgili uygulanan politikalar incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, yoksulluk, yoksulluk politikaları

Abstract

Azerbaijan is a young and independant country that gained its sovereignty in 1991 after the collapse of the Soviet Union. Azerbaijan was included first into Tsar Russia's territories, later she was included in to the Soviet Union's territories. Today's administrative structure was inherited from the Soviet Union. The old system is still existing no matter of new regulations. Most of the administrators are the same people that did the same jobs in the old system. All of the reforms in the administrative structure that have been done and that are planing to be executed face active or passive resistance by administrators and bureauracracy and they advance very slowly. This situation shows that the bureaucracy all over the world resist to changes. The reason why the young managers are not trusted is mainly because of this bureaucracy's approach.

After the independence of Azerbaijan, the formation of new government, the change of economic system, and local and foreign political changes caused great changes in the people's lives. The social and economical problems caused by transition into market economy have not been solved yet, new institutions required by new system have not been formulated. The most important problems waiting their solutions are poverty and deprivation caused by injustice in delivering of income and unemployemnt. In this work, policies such as reducing poverty in Azerbaijan have been analysed.

Key Words: Azerbaijan, poverty, poverty policies

*Yalova Üniversitesi İDBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

**Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Felsefe-Hukuk Enstitüsü

1.Giriş

1917 yılında sosyal adaleti sağlama, milli geliri tüm topluma yayma düşüncesi ile yola çıkan; sosyalist bir düzen ve merkezi planlama ekonomisi uygulayan SSCB, hayatta kaldığı 70 yılın sonunda hakim olduğu bölge ve milletlerde yoksulluk, sefalet ve gelir dengesizliklerinin daha da artmasına neden olmuştur. Yapılan analiz sonuçlarına göre, ülkeler arasındaki benzerlik ve farklılıklarda coğrafi özelliklerin yanında, tarihi, siyasi, kültürel ve ekonomik politikaların etkili olduğu görülmektedir. Bu faktörlerin bir sonucu olarak, ülkeler sosyo-ekonomik benzerlik bakımından, genel olarak Baltık, Doğu Avrupa, Kafkas ve Orta Asya şeklinde ayrılarak kendi aralarında bir küme oluşturmaktadır. SSCB döneminde uygulanan siyasi ve ekonomik politikalar sonucunda Slav ve Baltık cumhuriyetlerine tarım, maden ve enerji kaynaklarının birçoğu aktarılmış; sanayi daha çok Slav kökenli cumhuriyetlerde kurulmuştur (Gürbüz ve Karabulut, 2009: 46).

Sovyet dönemi yoksulluk düzeyini inceleyen çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Atkinson-Micklewright tarafından gerçekleştirilen çalışmada; bütün Sovyetler boyunca 1989 yılında, 31 milyon insanın ya da nüfusun yüzde 11'inin yoksul olduğu tahmin edilmiştir. Araştırma, ulusal "yoksulluk sınırı"nın aylık kişi başına 75 ruble standart olarak alınması suretiyle ve Aile Bütçesi Anketi verilerine dayanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu Araştırmaya göre, 1989 yılında, kişi başına aylık 75 rubleden az gelir düzeyine sahip yoksul nüfus yüzdeleri Estonya'da 1.9, Litvanya'da 2.3, Letonya'da 2.4, Belarus'ta 3.3, Rusya'da 5.0, Ukrayna'da 6.0, Moldova'da 11.8, Gürcistan'da 13.0, Ermenistan'da 14.3, Azerbaycan'da 33.6 olarak hesaplanmıştır (Turan, 2006b: 148-149). Geçiş sürecinde yoksulluk düzeyini belirleyen iki önemli çalışma Dünya Bankası tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar 1995-2003 döneminde seçilmiş anket yıllarına göre geçiş ülkelerindeki refah düzeyi ve yoksullaşma oranları uluslararası standartlara göre belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmalarda satın alma gücü paritesine göre günlük

kişi başına 2.15 dolar ve daha yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerdeki yoksulluk eğilimini ölçmede kullanılan yoksulluk eşiği olan 4.30 dolar şeklinde iki farklı uluslararası yoksulluk eşiği kullanılmıştır (Turan, 2006a: 162). Bu çalışmalara göre; Sovyetler Birliğinin ve sosyalist blokun dağılmasından sonra bütün ülkelerde yoksulluk artmıştır. Orta düzeyin üzerinde gelire sahip ülkelerde kişi başına günlük 4.30 dolar yoksulluk eşiğine göre; bugünkü BDT ülkelerini oluşturan eski Sovyetler Birliği'ne sosyalist Orta-Doğu Avrupa ülkeleri de dahil edildiğinde, yoksulluk 1988 yılında toplam bölge nüfusunun %4'ü iken; 1994 yılında %32'ye yükselmiştir. 1988 yılında 13.6 milyon olan yoksul nüfus 1994 yılında 119.2 milyona yükselmiştir (Turan, 2007: 125-135).

1995 yılında Dünya Bankası tarafından yapılan bir araştırmaya göre ülke halkının yüzde 61.5'i yoksuldur ve yüzde 20.4'ü son derece ihtiyaç içindedir. Devlet İstatistik Komitesi ve bazı bağımsız uzmanlar bu oranların düşük olduğunu kabul etmekte ve ülkede yoksulluğun yüzde 80 oranında olduğunu kabul etmektedir. Azerbaycan'da İnsani Yoksulluk Endeksinin analizi göstermektedir ki, halkın büyük bir çoğunluğu yoksulluğun en ağır unsurlarının etkisine maruz kalmaktadır. Zamanından önce ölüm, yetersiz beslenme verilerinin yüksek seviyesi; insanların temiz su kullanabilme ve sağlık hizmetlerinden yararlanma olanaklarının sınırlılığı bunu göstermektedir. Azerbaycan'da sürdürülebilir insani gelişmenin sağlanabilmesi için düzenli ekonomik gelişme sağlanması gerekmektedir.

Gelir yoksulluğu insanların karşılaştıkları insan yoksunluklarından sadece birisidir. Yoksunluğun diğer biçimleri arasında, mesleksizlik, bilgi yetersizliği, sağlığın zayıflığı, kararların alınmasına katılım olanaklarının yetersizliği vs. vardır. İnsan Yoksulluk Azerbaycan'da geniş alana yayılmış bir faktör olarak kalmaktadır.

Azerbaycan'da yoksulluğun azalması, düzenli olarak sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik olanakların genişletilmesi ve tabana yayılmasını gerektirmektedir. Ekonomik olanakların genişletilmesi, tek başına sorunu çözemez. Sosyal sektörlere yapılacak yatırımların artırılması ile birlikte, halkın korunmaya gereksinim duyan gruplarına (kadınlara, yaşlılara, sakatlara, çocuklara, mültecilere) özel kaygı gösterilmelidir. Yoksulluğun önlenmesini engelleyen diğer bir ciddi faktör ise; gelişme programlarının uygulanması sürecinde ortaya çıkan kaynakların verimsiz kullanımı ve yolsuzluktur.

Hükümet, devlet yönetiminin ve özel girişimin ayırdığı kaynağın yoksulluğun önlenmesi için hazırlanmış programlara yöneltilmesi için çaba harcamaktadır. Kentsel ve kırsal alanlarda yaşayan insanların ve sosyal grupların çeşitli isteklerine özel kaygı gösterilmektedir. Bu değişikliklerin çoğu uluslararası kuruluşların ve uluslararası işbirliğinin desteği ile hayata geçirilmektedir. Azerbaycan'da yoksulluğun önlenmesi amacıyla hazırlanan "Devlet Programı'nın" uygulanması için devlet başkanı tarafından karar alınmış ve söz konusu program uygulanmıştır.

Azerbaycan'da yoksulluk sorununu araştırmaya yönelik yapılan bu çalışmanın temel amacı, sosyalist ekonomik sistemden piyasa ekonomisine geçiş süreci yaşayan ülkede, mevcut durumu tespit edebilmek, yoksulluğu önlemeye yönelik olarak uygulanan politikaları değerlendirmek ve bu politikaların başarılı olabildiğini sağlayacak öneriler sunmaktır. Azerbaycan'da yoksulluk sorununun ayrıntılı bir biçimde incelendiği bu çalışmayla, özellikle Türkçe literatürde bu alanda bulunan yetersizliği gidermeye yönelik bir katkı sağlanması planlanmaktadır.

2. Yoksulluk Tanımları ve Dünyada Yoksulluk

Yoksulluğun üzerinde görüş birliğine varılan bir tanımı yoktur (Erdoğan, 2004: 23-35) çünkü; yoksulluk ve zenginlik temelde sübjektif niteliktedir. Yoksulluk kavramı insani gereksinimlere dayanır.

Bundan hareketle yoksulluk; beslenme, giyecek, barınma, eğitim, sağlık vd. gereksinimleri de kapsamaktadır. Dünya Bankası'na göre; yoksulluk asgari yaşam standardına erişememe durumudur. Genel olarak yoksulluk tanımlarında ortaya çıkan yetersizlikler ise şu biçimde özetlenebilir: ekonomik yetersizlik, fiziksel güçsüzlük, yetersiz katılım, çevre kirliliği, dengesiz gelir ve mülkiyet dağılımları, siyasi istikrarsızlıklar, kamu hizmetlerinin etkin olmaması, sosyal güvenceden yoksun olma vd (Gülçübuğ vd, 2005).

Zaman içerisinde temel özellikleri çerçevesinde değişen yoksulluk tanımı farklı yaklaşımları içermektedir (Ünal, 2004: 13-22). Örneğin, farklı düzey ve kapsamda ele alınan kırsal yoksulluğun, özellikle Azerbaycan benzeri ülkelerde, tarımda gelişen kapitalist eğilimler çerçevesinde ele alındığında daha gerçekçi bir zeminde anlaşılması mümkün olacaktır. Bu çerçevede yoksulluk, yapısal ve sınıfsal temellidir ve tanımlandığı ilişkilerin anlaşılmasını sağlayan bir içeriğe de sahiptir (Ecevit ve Ecevit, 2002: 274).

Gerek akademik gerek politika tartışmalarında genel kabul gören temel tanıma göre, yoksulluk iki biçimde tanımlanabilir (Aktan ve Vural, 2007).

a. Mutlak yoksulluk: Bir insanın yaşamını minimum seviyede sürdürebilmesidir. Diğer bir ifadeyle, Biyolojik olarak kendisini üretebilmesi için gerekli kalori ve diğer besin bileşenlerini sağlayacak beslenmeyi gerçekleştirmesidir. Bu temel ihtiyaçları karşılamaktan yoksun aynı ve nakdi geliri olanlar, mutlak yoksulluk sınırının altında kabul edilirler.

b. Göreli yoksulluk: Bir insanın biyolojik olarak değil, toplumsal olarak kendisini üretebilmesi için gerekli tüketim ve yaşam biçimi düzeyini ifade eder. Bu durumda, belli bir toplumda kabul edilebilir asgari tüketim düzeyinin altında geliri olanlar, göreli yoksul olarak tanımlanabilir.

Bu iki kavram, işlevsellik kazandırılmaya çalışıldığında, genelde parasal göstergeler üzerinden hesaplanmaktadır. Örneğin; mutlak yoksulluk sınırı için, uluslararası karşılaştırmalarda genellikle kullanılan ölçüt, satın alma paritesiyle 1 ABD doları günlük harcama seviyesidir. Göreli yoksulluk için ise, genellikle benimsenen ölçüt, ülke içindeki ortalama ya da medyan gelirin belli bir oranı altında (örneğin %40) geliri olan bireylerin toplam nüfusa olan oranının bulunmasıdır. Bunlardan hareketle, yoksulluk içeriği açısından da iki ayrı biçimde tanımlanabilmektedir. Buna göre; dar anlamda yoksulluk, bireyin sadece yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olacak gıdaya, barınağa ve giyime sahip olmasıdır. Geniş anlamda yoksulluk ise, bireyin gereksinimlerinin karşılanmasında toplumun sahip olduğu genel düzeyden geride kalmasıdır (Gülçubuk vd, 2005).

Dünyada yaklaşık olarak her beş kişiden birisi yoksuldur. Buna ilave olarak bölgesel sorunlar, iç savaşlar ve ekonomik ambargolar gibi dolaylı sebeplerden dolayı da insanlar istemeseler dahi yoksulluğa mahkum edilmektedirler (Dumanlı, 2007). Dünyada yoksulluğun boyutlarını bütünsel olarak görebilmek için gerek ulusal düzeyde gelir dağılımı araştırmalarını yürüten istatistik kuruluşlarının yaptıkları araştırmaların, gerekse uluslararası kuruluşların sonuçları son derece önem taşımaktadır. Ulusal düzeyde yapılan gelir dağılımı araştırmalarında kişilerin kendilerini ve ailelerini geçindirebilecek belirli bir minimum gelir esas alınmakta ve bu gelirin altında gelire sahip olan nüfus "yoksul" olarak adlandırılmaktadır. Ulusal düzeyde yapılan araştırmaların metodolojileri ve hesaplama yöntemleri birbirinden farklılıklar gösterdiğinden genel olarak ülkelerarası karşılaştırmalar yapmak doğru ve güvenilir değildir. Bununla birlikte tüm gelir dağılımı araştırmaları nihayetinde bir tahminden öteye anlam taşımadığından bu yapılan araştırmaların sonuçlarından yararlanmak pekala mümkündür. Uluslararası kuruluşların gelir yoksulluğu araştırmaları ise ulusal düzeyde yapılan araştırmalardan farklıdır. Dünyada halen gelir dağılımı konusunda

düzenli ve kapsamlı gelir dağılımı istatistiklerini yapan kuruluşların başında Dünya Bankası gelmektedir. Dünya Bankası, günlük 1 dolar ya da 2 doların altında bir gelirle yaşamını idame ettirmek zorunda olan nüfusu "yoksul" olarak adlandırılmaktadır. Şüphesiz, Dünya Bankası'nın bu metodolojisi de bazı iktisatçılar tarafından eleştirilmektedir (Es ve Güloğlu, 2007).

3. Azerbaycan'da Yoksulluğu Önleme Politikaları

Azerbaycan ekonomisinin 2001 sonrası yıllarının büyüme yılları olarak adlandırılmasının nedeni, söz konusu üçüncü dönemde ülke ekonomisinin her geçen yıl giderek büyüyen bir ekonomi niteliğine sahip olmasına dayanmaktadır. Yakalanan makro iktisadi istikrar bu dönemde de devam etmiş, daha önceleri yapılan anlaşmaların sonuçları ekonomik ortama dinamiklik kazandırmış, doğrudan yabancı sermayeyle beraber yerli sermaye de devreye girmiştir. Bu dönemde hedeflenen amaçlar genel olarak şunlardır:

A-İktisadi büyümenin ivme kazanarak devam ettirilmesi ve iktisat politikalarının güçlendirilmesi;

B-Elde edilen gelişme düzeyine göre iktisat politikalarının sosyal yönünün ve buna bağlı olarak sosyal refah düzeyinin artırılması;

C-Enerji sektörünün yeniden yapılandırılması ve kapasitenin artırılması;

D-Enerji sektörünün hızla gelişmesi sonucu elde edilen kaynakların diğer sektörlere yönlendirilmesi;

E-İkinci Devlet Özelleştirme Programı'nın yürürlüğe konması (Aras, 2005: 5-29; Aras, 2003: 196-200; İsmailov, 2007: 111-112).

Yeni dönemde uluslararası kurumlarla yapılan görüşmeler sonucunda hazırlanan orta vadeli yeni faaliyet programı ile refah düzeyinin artırılması amaçlanmıştır. Bu aşamada temel sorun ülkede süregelen makroekonomik büyümeye rağmen halkın büyük çoğunluğunun fakirlik sınırında yaşama-

sı olmuştur. Dönemin başlangıcı sayılan 2001 yılı Dünya Bankası verilerine göre Azerbaycan'da halkın %40-50'sinin günlük geliri 1 ABD dolarından aşağı olmuştur. Bu durum halkın yarısına yakınının fakirlik düzeyinde yaşadığı anlamına gelmektedir (Eldaroğlu, 2001: 152).

Azerbaycan ekonomisi, devletin halen ciddi bir ağırlığa sahip olduğu, planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçiş sürecinde olan bir yapıya sahiptir. Ülkenin ekonomik açıdan en büyük zenginlikleri, sahip olduğu büyük petrol ve doğalgaz yatakları ile tarıma elverişli topraklarıdır. Bağımsızlığın ilan edildiği 1991 yılından 1995 yılına kadar olan süreçte yüzde 60'lık bir küçülme yaşayan Azerbaycan ekonomisinde Sovyetler Birliği dönemindeki pazarlarını ve devlet teşviklerini kaybetmiş olan plastik, kimyasallar ve imalat gibi birçok sektör yok olma seviyesine gelmiştir. Diğer yandan tarım sektörünün de ülke ekonomisindeki ağırlığı hızlı bir düşüş eğilimine girmiştir (Hasanov, 2007: 81-85).

Sektörel bazda analiz edildiğinde tarımda çalışanların daha yüksek bir yoksulluk riski ile karşı karşıya olması, yoksulluğun kırsal kesimde daha yaygın yaşanması sonucunu doğurmuştur. Yoksulluk artışı, esasen kırsal nüfus çözülmesi ile yaş profiline çalışma çağı aleyhine gelişmesi, tarımsal destekleme politikalarındaki yanlışlıklar, yetersiz ve verimsiz tarımsal üretim gibi gelişmelerle de paraleldir. Kırsal kesimde, topraksız haneler, kendi geçimini sağlayacak kadar küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ile uğraşanlar ve küçük üreticiler yoksulluktan en fazla etkilenen kesimlerdir. Alternatif gelir kaynakları olmayan, yeni durumlara adapte olacak şekilde donanımı bulunmayan ve kendi içlerinde örgütsüz olan bu kesimlere ekonomik ve sosyal dönüşüm süreçlerinde özel devlet yardımları sisteminin devreye sokulması önerilmektedir (DPT, 2007).

2000 yılı eylülünde New York'ta Birleşmiş Milletler organizasyonunda 147 ülkenin lideri "Bin Yılın Zirvesi"nde toplanarak Binyıl Kalkınma Hedeflerini belirleyen ortak beyannameyi imzalamış ve

bu beyanname ile yoksulluğun azaltılması ile ilgili sorunları 2015 yılına kadar çözmeyi sorumlulukları olarak belirlemişlerdir. Beyannameye belirlenen görevleri uygulamaya geçirmek için 18 hedef, 48 göstergeden oluşan 8 küresel amaç belirlenmiştir. Bu küresel amaçlardan birincisi mutlak yoksulluk ve açlık içerisinde yaşayan dünya nüfusunun sayısının yarıya kadar azaltılmasını göz önünde bulundurmaktadır.

Binyıl Beyannamesini Azerbaycan adına dönemin Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev imzalamıştır. Binyıl Beyannamesine taraf bir ülke olarak Azerbaycan Cumhuriyeti'nde de bu sorumluluğun ülke şartlarına uygun şekilde yerine getirilmesini sağlamak için Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın 20 Şubat 2003 tarihli 854 sayılı Fermanı ile "2003-2005 Yılları için Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Gelişme Devlet Programı" onaylanmıştır.

Bu olumsuz sosyal görünümün iyileştirilmesi amacıyla 2 Mart 2001 tarihli kararla bir komisyon kurulmuştur. Komisyon tarafından hazırlanan taslak program IMF ve Dünya Bankası tarafından desteklenmiştir. Program 2003-2005 yılları için Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Gelişme Devlet Programı (YAİİDP) adını almıştır. Program 3 yıllık bir dönemi (2003-2005) kapsamıştır. Programda Azerbaycan'daki fakirlik düzeyi ve onun nedenleri incelenmiş, yoksulluğun azaltılması amacıyla sosyo-ekonomik alanlarda yapılabilecek reformların esas yönleri belirlenmiş ve öncelikle durumları daha zor olan kesimlerin, Karabağ savaşında göçmen durumuna düşmüş insanların, problemlerinin biran önce çözülmesinin önemliliği vurgulanmıştır.

YAİİDP'de yapılması planlanan sosyo-ekonomik politikaların ana hatları şöyledir::

1. Gelir elde etme imkanlarının artırılması için uygun ortamın yaratılması;
2. Makro-iktisadi istikrarın devam ettirilmesi;

3. Sağlık ve eğitim hizmetlerinde kalitenin artırılması ve bu hizmetlerden yararlanma olanaklarının iyileştirilmesi;
4. Altyapının iyileştirilmesi;
5. Toplumda ihtiyaç içinde bulunan kesimlerin daha etkin korunması için varolan sosyal savunma sisteminde reformların gerçekleştirilmesi;
6. Savaşta toprakları işgal edilmiş toplum kesiminin yaşam düzeyinin iyileştirilmesi (Aras, 2005: 5-29; Aras, 2003: 196-200; İsmailov, 2007: 112-113).

YAIİDP çerçevesinde uygulanan politikalar sonucunda sıralanan maddelerin her birinde belirli ölçülerde iyileştirmeler elde edilmiştir. Genel olarak, kapsanan 2003-2005 yıllarında makro-iktisadi istikrar korunmuş, yeni çalışma alanları oluşturularak gelir elde edebilme imkanları artırılmış; sağlık, eğitim, altyapı alanlarında belirli düzeyde gelişmeler yaşanmıştır. 1 Ekim 2003-1 Ocak 2005 tarihleri arasında Azerbaycan'da 177 binden fazla kişiye istihdam sağlayan yeni işyerleri açılmıştır. En önemli göstergelerden biri olan fakirlik durumundaki değişikliklere göre, 2001-2005 yılları arasında fakirlik sınırı için belirlenen miktar 24 Manat'tan 42.6 Manat'a çıkmıştır. Aynı dönem itibarıyla fakirlik düzeyi oransal olarak da % 49'dan % 29.3'e inmiştir (Aras, 2005: 5-29; Aras, 2003: 196-200; İsmailov, 2007: 113).

Gelişmekte olan ülkelerde tarım sektöründe küçük üreticilik egemendir ve tarımsal politikalar, yoksullukla mücadele açısından, bu bağlamda önemlidir. Yoksulluk-çevre etkileşimi ise, tarımda sürdürülebilir üretimin sağlanması ve tarımsal üretimin çevre üzerindeki baskısının azaltılmasıyla ilişkilidir. Nüfus artışı, toprağa erişim ve yatırım konusundaki kısıtlar, eldeki arazi varlığının azalması ve verimsiz topraklar üzerinde tarım gibi nedenlere bağlı olarak, yoksul insanların çevreye baskı yapmaları söz konusu olabilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Raporu, 2002: 129-130).

Yeni dönemde uluslararası kurumlarla yapılan görüşmeler sonucunda hazırlanan orta vadeli yeni faaliyet programı ile refah düzeyinin artırılması amaçlanmıştır. Bu aşamada temel sorun ülkede süregelen makroekonomik büyümeye rağmen halkın büyük çoğunluğunun fakirlik sınırında yaşaması olmuştur. Dönemin başlangıcı sayılan 2001 yılı Dünya Bankası verilerine göre Azerbaycan'da halkın % 40-50'sinin günlük geliri 1 ABD dolarından aşağı olmuştur. Bu durum halkın yarısına yakınının fakirlik düzeyinde yaşadığı anlamına gelmektedir (Eldaroğlu, 2001: 152).

3.1. Uygulanan Politikalar ve Devlet Programları

Söz konusu, Devlet Programı'nın hayata geçirilmesi neticesinde 2003-2005 yıllarında ülkede, makroekonomik istikrar korunmuş, dinamik ekonomik büyümenin sürekliliği sağlanmış, enflasyon ve ulusal paranın kuru makul seviyede tutulmuştur. Bu ise ülkede başta yoksulluk olmak üzere, mevcut bulunan sosyal problemlerin çözülmesine yönelik etkili önlemlerin hayata geçirilmesine imkan sağlamış, 2002 yılında % 46,75 olan yoksulluk oranı 2005 yılında % 29.3 düzeyine inmiştir. Halkın refah düzeyinin iyileştirilmesi istikametinde elde edilen olumlu gelişmeleri devam ettirmek amacıyla "2008-2015 yılları için Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Yoksulluğun Azaltılması ve Sürdürülebilir Kalkınma Devlet Programı" hazırlanmıştır.

Bilindiği üzere, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanınının 27 Eylül 2004 tarihli 128 sayılı Fermanı ile "Petrol ve Gaz Gelirlerinin İdare Olunması ile İlgili Uzun Süreli Strateji" belgesi onaylanmıştır. Bu strateji belgesinde ülkenin elde ettiği petrol ve gaz gelirlerinin aşağıdaki ana istikametlerde kullanılması planlanmıştır:

1. Ekonominin petrol dışı sektörlerinin, bölgelerin, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) geliştirilmesi.
2. Altyapı alanlarının geliştirilmesi.

3. Yoksulluğun azaltılması tedbirlerinin uygulanması ve diğer sosyal problemlerin çözülmesi.
4. Ekonominin entelektüel ve teknolojik temellerinin seviyesinin yükseltilmesinin sağlanması.
5. İnsan Sermayesinin geliştirilmesi (Uzman kadroların yetiştirilmesi, gerekli durumlarda yabancı ülkelerde, kadroların profesyonellik düzeylerinin artırılması).
6. Ülkenin savunma yeteneğinin güçlendirilmesi.
7. Kurtarılan arazilerin yeniden kurulması, imarı, mecburi köçkünlerin doğdukları yurtlarına dönmeleri ile ilgili tedbirlerin hayata geçirilmesi (Mehtiyev, 2009).

3.2. Azerbaycan'da Yoksulluğun Profili, Seviyesi ve Göstergeleri

2002-2007 yılları istatistik verileri ve Aile Bütçesi Anketi araştırması çalışmasının sonuçlarından yararlanılarak, ülkede yoksulluk seviyesi ile ilgili genelleştirilmiş göstergeler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo: Azerbaycan Cumhuriyetinde Yoksulluk Düzeyi

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Yoksulluk sınırı (Manat)	35	35,8	38,8	42,6	58	64
Yoksulluk seviyesi (Oran)	46,7	44,7	40,2	29,3	20,8	15,8

Tablo'dan da görüldüğü gibi 2007 yılında yoksulluk seviyesi, 15,8'e inmiştir. Aile Bütçesi Anketi araştırması verilerinin analizi ülkede yoksulluk riskinin aşağıdaki etkenlere bağlı olduğunu göstermektedir:

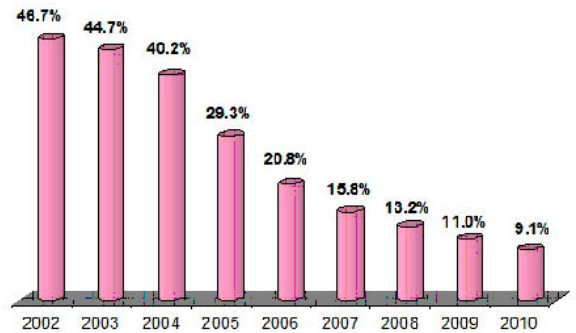
- 1- Kentsel ve kırsal alanlarda yaşayan halkın yoksulluk düzeyleri arasındaki farkların az olmasına rağmen, geçen dönem içerisinde kentsel alanlarda yoksulluğun azalma düzeyi kırsal alanlara nispeten daha yüksek olmuştur.
- 2- Ekonomik bölgeler açısından, kişi başına aylık

gelirin en düşük seviyesi Yukarı Karabağ, Aran, Dağlık Şirvan, bölgelerinde olmuştur. Lakin esas fark Bakü ile diğer bölgeler arasındadır (Bakü ile Yukarı Karabağ ve Aran bölgesindeki fark sırasıyla 25.9 ve 19.7 Manat olmuştur).

- 3- Aile yapısının özellikleri (aile üyelerinin sayısı) büyük olması yoksulluk riskini arttırmaktadır. Dört çocuklu ailelerde kişi başına aylık gelir, çocuksuz ailelerden 1,5 defa, bir çocuklu ailelerden 1,3 defa azdır. Tek yaşayan kişilerde kişi başına gelir, çocuklu ailelere oranla iki defa fazladır.
- 4- Hane halkı reisinin eğitim düzeyi yükseldikçe, özellikle de yüksek eğitime sahip ise, yoksulluk riski azalmış olmaktadır.
- 5- Hane halkı reisi, 30-39, 40-49 ve 60'dan yukarı yaş gruplarında olan hanelerde kişi başına aylık gelir orta düzeyden aşağı olduğu halde, hane halkı reisi 18-29 ve 50-59 yaş gruplarında olan hanelerde bu gösterge orta düzeyden yukarıdadır.

Gelirler halkın yaşam düzeyinin iyileştirilmesinde önemli bir araç olsa da, yoksulluğun azaltılmasına tesir eden yegane etken değildir. Ülkede yoksulluk probleminin halledilmesi halkın gelir seviyesinin artırılması ile birlikte, sosyal alanlarda sunulan hizmetlerin de geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu bakımdan bebek ve çocuk ölümü, gıda güvenliği, çocukların beslenmesi, bulaşıcı hastalıkların yayılması, okula devam ve kayıt düzeyleri ve ayrıca eğitim başarıları gibi göstergelerin izlenmesi önem taşımaktadır.

Tablo: Yoksulluk Seviyesi: 2002-2010

Kaynak: Ekonomik Gelişme Bakanlığı

Yoksulluğun yukarıda sıralanan özelliklerinin izlenmesi için göstergelerin belirlenmesinde bir çok zorluklar bulunsa da, eldeki veriler esasında aşağıda yer alan genelleştirmeler yapılabilir.

- 1- Bugün ozon tabakasının incilmesi, iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin azalması, aralıksız devam eden doğal felaketler ve çevrenin kirlenmesi çeşitli hastalıkların geniş şekilde yayılmasına yol açmıştır. Azerbaycan halkı arasında solunum ve sindirim sistemi hastalıkları yaygın görülmektedir.
- 2- Verem ve malarya gibi önlenmesi kolayca sağlanabilecek bulaşıcı hastalıklara yakalanma durumları azalsa da, bu hastalıkların kontrol altında tutulması gerekmektedir. Bunun için sağlık hizmetlerinde önleyici tedbirlerin finansmanı ve çocukların bağışıklık sistemlerinin güçlendirilmesi programlarının kapsamlı olması için devlet yatırımları gerekmektedir.
- 3- Mecburi köçkünlerle birlikte, halkın diğer hassas (yani dezavantajlı) grupları arasında da yetersiz beslenme ve düzenli beslenememe sorunları bulunmaktadır. Bu bakımdan bu gruplar için bu konuda özel programların uygulanması gerekmektedir.
- 4- Okullarda kayıt düzeyi yüksek olsa da, eğitimin kalitesinde farklılıklar devam etmektedir. Bu farklılıkların giderilmesi ve bütün çocuklar için eşit olanakların sağlanması amacıyla devlet bütçesinde eğitim sektörüne ayrılan payların artırılmasına devam edilmelidir.
- 5- Halkın hassas (dezavantajlı) gruplarının yaşam şartlarının yeterli olmaması, sağlık konularında onları olumsuz etkilemektedir. Yoğun yerleşme, temiz olmayan yakıt kullanımı, yetersiz elektrik ve kentsel şebekeden gelen suyun yetersizliği mecburi köçkünlerin ve diğer hassas grupların karşılaştığı esas problemlerdendir. Bu grupların yararlandığı sosyal altyapının iyileştirilmesi kamu -devlet- yatırımlarının öncelikli alanlarından olmalıdır.

3.3. İzlenen Politikanın Biçimlendirilmesinde Önem Taşıyan Konular: Politika Öncelikleri

Siyasi önceliklerin belirlenmesi aşamasında Hane Halkı Tüketim Sepeti Anketi araştırması sonuçlarına uygun olarak aşağıdaki konular göz önünde bulundurulmalıdır:

- 1- Ülkenin diğer kentsel ve kırsal alanlarına oranla başkent Baküde, halkın gelir elde etme imkanları yeteri kadar yüksek olmuştur. Bakü'ye oranla diğer bölgelerde halkın yaşam düzeyi düşük, istihdam olanakları ise sınırlıdır. Bu bakımdan, taşrada sürdürülebilir ekonomik gelişmenin sağlanması ve yerel özellikler göz önünde bulundurulurken çeşitli alanların geliştirilmesi zarurettir.
- 2- İşgücüne katılma yaşında olan halkın yoksulluk riskinin yüksek olması (emeklilik yaşında olanlarda ise risk daha yüksektir) göstermektedir ki, mevcut istihdam ve hane halkı gelirleri bireyleri yoksulluktan yeteri kadar koruyamamaktadır. Bu bakımdan, istihdamın yüksek gelirli ve verimli olmasını temin etmek, yani yüksek katma değer üreten alanları geliştirmek ve geniş halk kitlelerinin eksik istihdamını tam istihdama çevirmek gerekmektedir.
- 3- Çocuklar ve çok çocuklu aileler en yüksek yoksulluk riskine sahiptir. Aile bütçelerinde çocuklar için ilave harcamalar yapılması gerektiğinden; bu ailelerde işgücüne katılma imkanına sahip olanların, gelir elde etmek imkanlarını iyileştirerek yoksulluk riskini azaltmak mümkündür. Aynı zamanda yetersiz gelir elde eden çok çocuklu ailelerin, gerekli yardımlarla desteklenmesi amacıyla sosyal korunmalarının güçlendirilmesine yönelik önlemler hayata geçirilmelidir. Çok çocuklu ailelerde yoksulluk riskinin daha yüksek olması nedeniyle sosyal yardım harcamalarının nispeten aşağı yaş grubunda olanlara ve çocuklu ailelere yönlendirilmesini gerektirmektedir.

4- Son zamanlarda küresel ölçekte gıdaya olan talebin ve enerji kaynaklarının fiyatlarının sürekli artması, bunlarla birlikte tarımsal alanların bio-enerji hammaddesi yetiştirilmesinde kullanılması gıda ürünlerinin fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Bu ise Azerbaycan'da halkın düşük gelire sahip kısmının beslenme ve yaşam düzeyine olumsuz etkide bulunmaktadır. Dünyada ve Azerbaycan'da mevcut olan vaziyet gıda güvenliği sorunlarına yeni bir çerçeveden bakılmasını gerektirmektedir.

3.4. Resmi Raporlara Eleştiriler

Son zamanlarda sosyal alanlarda dikkati daha çok çeken husus ülkede yoksulluk seviyesinin düştüğünü belirten resmi raporlardır. Hükümetin raporunda, ülkedeki yoksulluk seviyesi 2002 yılındaki % 46.7 oranından 2008 yılı sonunda %13.2 oranına düşmüştür (Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, 2009: 25). Ancak burada, yoksulluk seviyesinin belirlenmesi için temel alınan göstergelere dikkat etmek gerekmektedir. Şöyle ki, eğer 2002 yılında Azerbaycan'da yoksulluk sınırı 35 manat hesap edildiyse, 2008 yılında bu gösterge yalnızca 70 manat olmuştur. Hesaplamalar göstermektedir ki, bu, mevcut fiyatlarla bir insanın bir ay süresinde geçinmesi için gerekli olan minimum tüketim bütçesinin değerinin 1/3'ü kadardır. Azerbaycan'da Amaçlı Sosyal Yardım (targeted social assistance) programının gerçekleştirilmesinde de belirlenen yoksulluk sınırı temel alınmaktadır. Bir başka husus ise, Azerbaycan'da yoksulluk seviyesinin hesaplanması için, yoksulluk sınırının belirlenmesinde günlük gelirler 2-2.5 ABD doları temel alınmaktadır. Halbuki BM'nin İnsani Gelişme Raporu'nda artık günlük gelirler 4 ve 11 ABD doları seviyelerinde kabul edilerek değerlendirme yapılmaktadır (Mehdiyev, 2009).

Aile bütçelerinin yaşam şartlarına gelince, küresel finansal kriz döneminde meydana gelen değişiklikler, GSYİH'nın bünyesinde tüketim harcamalarının dinamiği, altyapıya yönelik devlet harcamaları-

nın azalması, yeni açılan iş yerleri içerisinde daimi iş yerlerinin artış düzeyinin aşağı düşmesi, işten çıkarmaların yaşandığı işyerlerinin sayısının artması, tüketim kredilerinin sınırlandırılması, yurtdışından gönderilen parasal gelirlerin azalması, bu alanda durumu oldukça kötüleştirmiştir. Bütün bunlar, bir taraftan aile bütçelerinin resmi gelirlerinin artış düzeyinin aşağı düşmesini, diğer taraftan da onların sosyal-ekonomik gelişmenin sonuçlarından yararlanma imkanlarını azaltmıştır. Buna rağmen resmi istatistik verilerde ülkede yoksulluk seviyesinin %11 oranına kadar düştüğüne yönelik bilgiler, gerçek durumu tahrif etmektedir. Resmi malumatlara dayanarak 2008 yılı sonuçları ile mukayesede 2009 yılında yoksulluk %13.2 oranından %11 oranına düşmüştür. Lakin Azerbaycan'da yoksulluk oranının bu oranlardan yüksek düzeyde olduğu bir gerçektir. Bunu İktisadi Tetkikatlar Merkezi'nin 2009 yılında 3000 hane arasında yaptığı anketin sonuçları da onaylamaktadır. Bu ankete katılanların % 16'sı yoksulluk sınırının altında yaşadığını bildirmiştir. Lakin burada objektif faktörlerin etkisini gözden kaçırmamak gerekmektedir ki; Azerbaycan'da kaçkın ve mecburi köçkünlerin¹ toplam nüfus içindeki oranı % 12'dir (İbadoğlu, 2011b).

Son yıllarda bütçe ve kamu maliyesi politikaları üzerindeki gözlemler göstermektedir ki, ülke hükümetinin yürüttüğü siyasi program ve beyan ettiği hedeflere doğru hareket stratejisi biçimlenmemiştir. Şöyle bir izlenim uyanmaktadır ki, üst düzey yöneticiler bilerek stratejik amaçların ve planların resmîlik kazanması sürecinin sorumluluğundan kaçınmaktadırlar ve "Devlet Programları" adı altında masraflı politikalara beraat kazandırmaktadırlar. Buna açık bir örnek olarak, 2003-2005 yılları arasında uygulanan ve neticeleri belli olma-

1 Kaçkın, esaslı takiplere maruz kalarak anavatanlarını terk etmiş ve anavatanlarına dönme imkanı olmayan insanlardır. Bunların hukuk durumu BM'nin Mülteci Statüsü Konvansiyonu ve buna uygun olarak ulusal mevzuatlarda düzenlenir. Mecburi Köçkün ise, ülke içerisinde göç ettirilen insandır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde askeri tecavüz, doğal ve teknolojik afet sonucunda sürekli yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalarak başka bir yere göç eden şahıstır. (Hadi Recepli, "Sosyal Terminlerin İzahli Lüğeti, Bakı 2001, s. 11)

yan “Yoksulluğun Azaltılması ve İktisadi Gelişme Devlet Programı” veya “2004-2005 Yılları arasında uygulanan “Azerbaycan’ın Bölgelerinin Sosyal-Ekonomik Gelişmesi” programları gösterilebilir. Bu programların uygulanması sürecine sivil toplum kuruluşlarının aktif olarak katılımının sağlanamaması ya da sadece hükümetin kontrolünde olan sivil toplum kuruluşlarının katılımının sağlanması bu programların ulaşmak istedikleri amaçlara ulaşamaması sonucunun halktan gizlenmesi için gerekli şartların oluşturulmasına hizmet etmiştir. Bu programların sonuçlarını kamuoyu ile müzakere etmeden ve sosyal izleme ve değerlendirme yapmadan kamusal kaynakların başka bir programa “2006-2015 Yılları Azerbaycan’da Sürdürülebilir İnsani Gelişme Programı”na yönlendirilmesi de hatalıdır ve bu programın da başarıyla uygulanabileceği hususunda büyük şüpheler doğurmaktadır (Gülaliyev, 2011).

3.5. Enflasyon ve Yoksulluk İlişkisi

Halkın gelirlerinin artışı üzerinde enflasyonun negatif tesirini azaltmak için aşağıda önerilen tedbirler geciktirilmeden uygulanmalıdır.

- 1- Fiyatların artışı halkın tüketim yapısının değişmesine (hem kalitatif ve kantitatif) etkisi gözönünde bulundurularak tüketim sepetinin yapısı yeniden düzenlenmelidir.
- 2- Yoksulların hayat seviyesine enflasyonun olumsuz etkisini doğru değerlendirebilmek için yoksullar için ayrıca enflasyon hesaplaması yapılmasına başlanmalıdır.
- 3- Yoksulluğun değerlendirilme yöntemi ve hayat seviyesinin değerlendirilmesi sistemi geliştirilmelidir.
- 4- Etkin sosyal güvenlik sistemi, kurulmalı, amaçlı sosyal yardımın ayrılması sistemi geliştirilmeli, yoksulların bu sistemden yararlanmalarının önündeki engeller kaldırılmalı ve yardım imkanları artırılmalıdır.

- 5- Asgari tüketim sepetinin yapısında, asgari standartlar yeniden belirlenmeli, genel olarak, yaşam minimumundan sadece işgücüne katılma yeteneğindeki halk, çocuklar, çalışma yaşından yüksek halk için değil, bunlarla birlikte daha çok sayıdaki yaş gruplarını kapsayacak şekilde hesaplanmasına başlanmalıdır.
- 6- Mevzuatta belirlenen diğer yardımların miktarı yeniden hesaplanmalı ve asgari yaşam düzeyine uygun olarak arttırılmalıdır.
- 7- Halkın yaşam düzeyinin korunması ve yükseltilmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır (İbadoğlu, 2011a).

3.6. Eğitim ve Yoksulluk

Son yıllarda Azerbaycan ekonomisi yüksek büyüme oranları ile gelişmiştir. Gayri Safi Milli Hasılanın reel artışı 2006 yılında %35 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu oran dünyadaki en yüksek büyüme oranı olmakla birlikte ayrıca dünya ortalamasından dokuz kat fazla olmuştur. Elverişli ekonomik şartlar, 2006 yılında yoksulluk seviyesinin % 16 seviyesine kadar düşürülmesini, halkın gelirlerini, bütçe gelir ve harcamalarını arttırma imkanı oluşturmuştur. 2008 yılında planlanan harcamalar göz önüne alındığında, son on yılda bütçe harcamaları nominal olarak 17 kat, 1995 yılından itibaren ise 26 kat artmıştır (Azerbaycan İktisadçılar İttifacı ve UNICEF 2011).

Devlet, çocukları her zaman sosyal ve ekonomik politikalarının merkezinde tutmuştur. Çocuklar Azerbaycan halkının yaklaşık %35’lik kısmını oluşturmakta, hem gelir hem de gelir dışı yoksulluk bakımından tehlikeye en çok maruz kalan gruptur. Bu nedenle, çocukların; ülkenin yaşamış olduğu ekonomik gelişmeden pay almaları ve yararlanmaları için devletin yürüttüğü politika ve çalışmaları desteklemek önem kazanmaktadır (Azerbaycan İktisadçılar İttifacı ve UNICEF 2011).

Devletin eğitim harcamalarında bulunmasının nedenlerinden birisi de, bütün ülke vatandaşları

için eşit imkanların yaratılmasıdır. Eğitimin devlet tarafından finanse edilmesini destekleyen bu argümana “eşitlik ilkesi” denilmektedir. Bu ilkenin temelinde şöyle bir ideal düşünce yer almaktadır: Eğitim (en başta temel eğitim) öyle bir değerdir ki, toplumun her üyesi onu elde etmek imkanına sahip olmalıdır. Ayrıca eğitim, her hangi bir bireyin gelecekteki gelirini belirleyen temel faktörlerin başında gelmektedir. Bu nedenle yoksul ve düşük gelirli ailelerin çocuklarına parasız eğitim imkanlarının verilmesi gelecekte yoksulluğun azaltılmasına ve servetin daha eşit dağılmasına katkıda bulunabilir (Azerbaycan İktisadçılar İttifağı ve UNICEF 2011).

3.7. Yoksulluk ve Cinsiyet

Azerbaycan’da yoksulluk, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından belirlenen erzak sepeti değerinin fiyatı esasında hesaplanmış olan yoksulluk sınırı vasıtasıyla ölçülür (Azerbaycan Qender İnformasiya Merkezi, 2011).

1996 yılında hane halklarının % 68’i yoksul, % 24’ü ise çok yoksul olarak değerlendirilmiştir. 1996 yılında Azerbaycan’da yapılan yoksulluk düzeyinin araştırılması sırasında Gini Katsayısı oranı 0,347 olarak tespit edilmiştir. Bu oran uluslar arası standartlara göre yüksek bir eşitsizlik düzeyini göstermektedir (Azerbaycan Qender İnformasiya Merkezi, 2011).

Cinsiyet, Azerbaycan’da yoksulluk açısından fazla bir önem taşımamaktadır. Cinsiyetin yoksulluğa etkisi büyük değildir. Erkekler ve kadınlar arasında eşitsizlik seviyesi tahminen aynıdır ve Gini Katsayısı sırasıyla 31 ve 30,8 olarak tespit edilmiştir. Bu kısmen aile bütçelerinin geliri (veya tüketimi) eşit bölmesine dayanan geleneksel model ile izah edilebilir. Kadınların, erkeklere oranla boşanmış veya dul vaziyette yaşıyor olsalar da, aynı aile bütçelerinde yoksulluk seviyesi ortalama aile bütçelerine oranla çok değildir. Kanunlar veya diğer düzenleyici belgeler cinsiyet ayrımcılığına izin vermemekte, ilk ve orta eğitim okullarında önemli cinsel fark

bulunmamaktadır. Kadınların ücretlerin çok düşük olduğu sektörlerde çalışıyor olmaları gerçeğine rağmen, aynı işe göre erkek ve kadınlara farklı ücret ödenmesi problemi de mevcut değildir (Dünya Bankası, 2011).

3.8. Kırsal Alanlar, Tarım ve Yoksulluk

Kırsal alanlarda yoksul vatandaşların geçimlerini temin edici proje uygulamalarına ağırlık verilerek, onların yardım isteyen pasif durumdan çıkarılması ve üretken olmaya yöneltilmesi temel politika olmalıdır. Zira, çoğu zaman yoksulluğun, parasal değil, bireyin kendi olanaklarının ve özgücünün farkına varamaması olduğu unutulmamalıdır. Bu bakımdan, yoksullukla mücadelede temel yaklaşım, yoksulların asgari geçim koşulları için gelir istikrarı yakalamasıdır. Bunun için, destekleme politikalarının düzenlenmesi veya gelir istikrarı sağlamaları yönünde tarımdışı alanlarda iş sahibi olmaları sağlanmalıdır. Geleneksel üretim yöntemleri dışındaki alanlarda sürdürülebilir bir istihdam imkanı için, eğitilmiş beceri sahibi bir işgücü, başlangıç için finans desteği ve pazarlama hizmetleri bilgisine ihtiyaç olduğu bir gerçektir (DPT, 2007).

Yoksulluk seviyesinde coğrafi farklılıklar çok büyük görünmemektedir. Ancak kırsal alanlarda ve küçük kentlerde yoksulluk nispeten yüksek düzeydedir. Söz konusu ankete katılan bütün bölgelerde yoksulluk seviyesi önemli ölçüde düşme göstermiştir. Bakü’de yoksulluk düzeyi diğer yerlere nispeten daha aşağı olsa da, başkent ve ülkenin diğer kısımları arasında fark azalmıştır. Yoksulluk kırsal alanlarda daha fazla yoğunlaşmıştır. Bugün Azerbaycan’da kırsal alanlarda ülke halkının % 45’i, yoksulların ise tahminen % 51’i yaşamaktadır. Bakü dışında bulunan kentsel yerleşmelerde yoksulluk seviyesi Bakü’den iki kat fazladır. Halkın büyük çoğunluğunun gelir seviyesi, yoksulluk sınırının civarında yerleşmektedir. Bundan dolayı gelirlerde meydana gelebilecek küçük bir değişim, yoksulluk seviyesine ciddi tesir gösterebilir (Dünya Bankası, 2011).

Azerbaycan'da kırsal alanlarda yaşayanlar arasında yoksulluk oranının yüksek olduğu göz önüne alındığında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyesi ülkelerin pazarları ülkede, çiftçilerin gelirlerinin artması ile birlikte tarımın gelişmesine de yol açabilir.

Az gelişmiş ülkelerde ticaret alanında yapılan reformlar beklenen sonuçları vermemiştir. Gelişmiş ülkeler tarafından uygulanan yüksek ticari engeller ekonomik büyümenin sağlanması ve ülkede yoksulluğun azaltılmasına yönelik olarak Azerbaycan tarafından yürütülen çabalara engel olabilir ve bu çalışmaların verimliliğini azaltabilir (Trend Analitik İnfomasiya Agentliyi, 2011).

Yoksulluğun azaltılması ile ilgili Devlet Programının uygulanması halkın hayat seviyesinin mutlak yükselmesini sağlayacak ve gıda tüketiminin artışına sebep olacaktır. Eğer koruma önlemlerinin sertleştirilmesine yönelik keskin adımlar atılmazsa Azerbaycan tarım sektörü büyük miktarlarda gelir kaybına uğrayabilir, bu kayıp ise ithalatçılara gider (Trend Analitik İnfomasiya Agentliyi, 2011).

3.9. Mecburi Köçkün ve Kaçkınlar

Savaş sonucunda ülkede bugün bir milyona yakın kaçkın ve mecburi köçkün bulunmaktadır. Bu toplam nüfusun % 12.5'ini oluşturmaktadır. Bu oran dünyadaki en yüksek oranlardan birisini oluşturmaktadır. Bu durum ülkede ağır olan şartları daha da derinleştirmektedir. Halkın bu önemli grubu ağırlıklı olarak tarım ile meşgul olmuştur. Bunların gelirlerinin kaynağı kendi ürettikleri mahsul olmuştur. Savaş ve savaş sonucunda toprakların kaybedilmesi onları bu gelirlerinden mahrum bırakmıştır. 1995 yılında Dünya Bankası tarafından yürütülen sosyal değerlendirmelerin sonuçları ve 2001 yılında Yoksulluğun Azaltılması Devlet Programının hazırlanması çerçevesinde yapılan Aile Bütçelerinin Analizi Araştırması göstermektedir ki, incelenen her dönemde en yoksul olanlar ülke halkının önemli bir kısmını oluşturan kaçgın ve mecburi köçkünlere aittir. Bu grupta yoksulluk oranı % 74,5 düzeyinde tespit edilmiştir.

Mecburi köçkünler yoksulluk riskine karşı daha hassas olsalar ve de risk grubu içerisinde olsalar da, onlar arasında yoksulluk düzeyi genel ortalama ile hemen hemen aynıdır. Halkın tahminen % 10'luk kısmı yani 900.000 kişi kendisini mecburi köçkün olarak kabul etmektedir. Mecburi köçkünlerin bir kısmı topluma tam olarak entegre olmuş olsa da önemli bir kısmı mülteci kamplarında, yaklaşık % 86'lık kısmı kentsel alanlarda ve kentsel alanların etrafında yaşamaktadırlar. Yaklaşık 20 yıldır mecburi köçkün olsalar da, onların önemli bir kısmı kendi ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde ekonomik imkanlara sahip değillerdir. Yaşamları devlet yardımlarına önemli ölçüde bağlıdır. Mecburi köçkünler, su, kanalizasyon, elektrik, ısınma hizmetlerinden sınırlı ölçüde yararlanabilmektedirler. İlginç olan husus, kendilerine ait yaşayış yerine sahip olanlar ile akrabaları ile kalan mecburi köçkünler daha büyük yoksulluk riskine sahip durumundadırlar (Dünya Bankası, 2011).

3.10. Devlet Programı ve Katılımcılık

Yoksulluk sınırı daha önce Çalışma ve Halkın Sosyal Güvenliği Bakanlığının hazırladığı gıda sepeti değerinin % 60'ı seviyesinde, mutlak yoksulluk ise % 40' seviyesinde belirlenmiştir. Dünya Bankasının bir çalışmasında (Merkezi Asya ve Avrupa ülkelerinde yoksulluk ve eşitlik - 2001) ise, geçiş ekonomisi ülkeleri için yoksulluk sınırı satın alma gücü paritesi ile kişi başına 2.15 ABD doları olarak belirlenmiştir.

Binyıl Kalkınma Hedefleri içerisinde en önemli unsur olan yoksulluğun azaltılması, Azerbaycan sivil toplumunun gelişmesi açısından devletin önceliği olarak yer almaktadır. Yoksulluk sorunu, sürdürülebilir insani gelişmenin önündeki en önemli engel ise, yoksulluğun azaltılması veya ortadan kaldırılması Azerbaycan'ın genel gelişmesi istikametinde reformların hayata geçirilmesinde temel zemindir (YAIİDP, 2004).

Azerbaycan hükümeti, ülkede yoksulluğun azaltılması ve insani gelişmenin sağlanması için 2003-2005 yıllarını kapsayan "Yoksulluğun Azaltılması

ve Ekonomik Gelişme Devlet Programı (YAIİDP) çerçevesinde çeşitli tedbirlerin icrasını gerçekleştirmiştir (YAIİDP, 2004).

Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Gelişme Devlet Programı'nın hazırlanması ve uygulanmasında esas amaç, ülkede yoksulluğun seviyesini belirlemek, yoksulluk nedenlerini ortaya çıkarmak ve ortadan kaldırmak için gerekli olan stratejiyi hazırlamaktan ibaret olmuştur. Yoksulluğun azaltılmasına yönelik adımlar Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne ulaşılması zemininde hükümet ve uluslar arası kuruluşlar tarafından hayata geçirilen politikaların sonucudur. Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Gelişme Devlet Programı'nda göz önünde tutulan tedbirler sermaye ve yatırım ikliminin daha çok liberalleştirilmesini ve yeni sermayedarların Azerbaycan'a gelmesini temin etmiştir. Bu istikamette uygulanan Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Gelişme Devlet Programı'nın başlıca özelliklerinden olan katılım süreci çerçevesinde uygulanan Bölgesel Sosyal Görüşmeler, programın hazırlık aşamasından itibaren hükümet ve uluslar arası kurumların işbirliği ile başarıyla devam ettirilmiştir. Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Gelişme Devlet Programı'nın 2003 yılı uygulama aşamasında ülkenin 6 bölgesinde sosyal görüşmeler düzenlenmiş, 2004 yılında bu görüşmelerin sayısı artırılarak 10 bölgede görüşmelerin yapılması sağlanmıştır. Sosyal Bilgilendirme-Aydınlatma ve Yayım Programı çerçevesinde hayata geçirilen bu görüşmelerde hükümet ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri yüzyüze açık müzakereler yürütmüş, ve taraflar kendilerini rahatsız eden problemlerin çözülmesi istikametinde öneriler ileri sürmüşlerdir (YAIİDP, 2004).

Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Gelişme Devlet Programı çerçevesinde düzenlenen Bölgesel Sosyal Görüşmeler, doğrudan gözlem ve danışmalar yaparak yoksulluk ve onu ortaya çıkaran sebepler hakkında sahip olunan bilgilerin zenginleştirilmesi, halkın yoksul tabakalarının yoksulluktan kurtulması için çıkış yollarının belirlenmesi ve yoksulluğun

azaltılmasında siyaset tedbirlerinin kapsama dairesi, metotları ve etkileri hakkında geniş bilgilerin elde edilmesi açısından önemli olmuştur (YAIİDP, 2004).

Gerek hazırlık aşamasında gerekse uygulama aşamasında Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Gelişme Devlet Programı'nın başlıca özelliği katılım süreci olmuştur. Bu ise aşağıdan yukarıya, yani sivil toplumdan merkezi yürütme organlarına, aynı şekilde yukarıdan aşağıya ilişkilerin güçlendirilmesi ile yoksulluğa karşı mücadelede hükümet ve halkın çabalarının bir araya getirilmesi demektir. Katılım sürecinin amacı, ülkenin potansiyeline uygun pratik bir stratejinin hazırlanması için geniş sosyal tabakalar tarafından temel ve reel önerilerin ileri sürülmesinden ibaret olmuştur (YAIİDP, 2004).

4. Öneriler

Genel olarak yoksulluğun önlenmesi için yapılması gereken çalışmalar şunlardır:

- 1- Sosyal güvenlik adı altında sosyal yardım ve sosyal sigorta sistemlerini yeniden düzenlemek gerekmektedir.
- 2- Azerbaycan'ın diğer kamusal hizmetlerde kamusal yönetim reformuna ihtiyaç duyduğu gibi sosyal yardım ve hizmetlerde de köklü bir reforma ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle mevcut sosyal yardım kurumlarını tek bir çatı altında toplamak gerekmektedir.
- 3- Yoksulluğu önlemede uygulanan program sadece nakdi ve aynı yardım şeklinde olmamalıdır. Hiçbir devlet kendi yoksul kitlesini hayat boyu besleyecek bir mali güce sahip değildir. Yoksullara nakdi ya da aynı yardımlar yerine işgücü piyasasında kopmuş ama çalışabilecek yoksul kitlelere yönelik istihdam sağlayacak projeler geliştirilmelidir.
- 4- Ekonomide yaşanan krizler sonucunda, reel yatırımlar azalmış ve sonuçta da işsizlik ve yoksulluk büyük boyutlara ulaşmıştır. Bu nedenle reel yatırımların önündeki engeller ortadan kaldırılmalıdır.

- 5- Ayrıca vatandaşların yoksulluğa karşı yardım-
laşma duyguları ön plana çıkarılmalıdır.
- 6- Kırsal alanda tarım dışı istihdam olanakları art-
tırılarak başta topraksızlar olmak üzere yeni iş
alanları yaratılmalıdır. Bunun için, bölgesel-ye-
rel düzeyde istihdam haritalamasına gidilebil-
meli ve ulusal düzeyde mukayeseli üstünlüklere
dayalı iş ve yatırım alanları oluşturulmalıdır.
- 7- Kırdan göç etmek zorunda kalan nüfusa yöne-
lik olarak kentsel alanlara yönelik meslek edin-
dirme programları geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.
- 8- Tarıma dayalı sanayinin, kırsal sanayinin tarımsal nüfusun yoğun yerlerde kurulması ile bunlara yönelik istihdam önceliği sağlanabilir (Gülçübük vd, 2005).
- 9- Tarımda üreticiler için başta kooperatif girişimciliği olmak üzere yerel yatırım modelleri geliştirilmelidir. Bununla ilgili olarak başarılı girişimler model olarak alınmalı ve tekrarlanabilir biçimde hayata geçirilmelidir.
- 10- Yoksulların da kamusal yönetim süreçlerine daha fazla katılımı sağlanmalıdır.

5. Değerlendirme: Yoksulluk ve Binyıl Kalkınma Hedefleri

Azerbaycan'da yüksek büyüme hızı yoksulluğun hızla azalmasını sağlamıştır. 2008 yılında Çalışma ve Halkın Sosyal Güvenliği Bakanlığı ve diğer hükümet kurumları birlikte Yaşam Düzeyinin Ölçülmesi Anketi gerçekleştirmişlerdir. Bu anketin sonuçlarına göre, Azerbaycan'da yoksulluk seviyesi 2001 yılında % 49.9 oranından 2008 yılında %15.8 oranına düşmüştür. Ayrıca yoksulluk seviyesi hem kent hem de kırsal alanlarda şaşırtıcı düzeyde azalmıştır. Aynı anketin sonuçlarına göre 2008 yılında işsizlik seviyesi %9 düzeyine inmiştir. Sürekli gelişme döneminde bulunan ekonomi kadınların önemli bir kısmını işgücüne katma başarısını göstermiştir. Buna rağmen 15-24 yaş grubunda işsizlik

seviyesi yüksek bir oran olan % 16 düzeyindedir. Yoksulluğun bu seviyede azalması, iktisadi büyüme, ücretlerin yüksek düzeyde artması ve sosyal yardım programlarından kolaylıkla yararlanılabilmesi ile izah edilebilir. 2000-2008 yılları arasında asgari ücret 1,1 manat düzeyinden 75 manat düzeyine kadar yani % 6700 oranında artmıştır. Orta ücret ise yılda iki haneli oranlarda artmış ve 2000 yılında 41 manat iken 2008 yılında 268 manata ulaşmış yani % 650 oranında artmıştır (Dünya Bankası, 2011).

2001-2005 yılları arasında Azerbaycan'da kişi başına gelir % 90 oranından fazla, 2006-2009 yılları arasında ise ilave olarak % 100 oranında artmış ve 4820 ABD dolarına ulaşmıştır. Eski Sovyet Cumhuriyetleri ile mukayesede eşitsizlik seviyesi aşağı düzeydedir, iktisadi büyüme geniş bir tabana yayılmış ve yoksullara yönelerek bütün gelir gruplarının durumunu iyileştirmiştir. Bin Yıl Kalkınma Hedefleri'ne ulaşılması alanında ilerleme yeteri kadar iyi olmuştur. Gelirlerin artması ve amaçlı sosyal yardım programının uygulanması sonucunda yoksulluk önemli derecede azalmıştır. Temel eğitim hizmetlerine ulaşım iyileşmiştir ancak, eğitimin kalitesi ve yükseköğretime ulaşım olanaklarının geliştirilmesi, ulaşılması gereken bir hedef olarak durmaktadır (Dünya Bankası, 2011).

Azerbaycan Merkez (Milli) Bankası raporlarına göre günlük geliri 2.5 dolardan az olanlar yoksul kabul edilmektedir (Aliyeva, 2000). Dünya Bankası'nın 1999 yılındaki görüşüne göre ise Azerbaycan'da yoksulluk sınırı 2.15 dolardır. Ülke nüfusunun yarısının yoksulluk sınırında yaşaması, Dünya Bankasının Azerbaycan ile işbirliği yapmasını gerektirmektedir. Çünkü Dünya Bankası'nın faaliyet sahasının önemli bir kısmı yoksullukla mücadele etmektir (Süleymanov, 2003).

Son yıllarda yoksulluk seviyesinin aşağı düşürülmesinde "2008-2015 Yılları Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Yoksulluğun Azaltılması ve Sürdürülebilir Kalkınma Devlet programının", "Bölgelerin Sosyal-Ekonomik Gelişmesi Devlet Programı-

nın ve genel olarak çeşitli amaçlara yönelik olarak kabul edilen 100'den fazla konsept, alansal uygulama ve tedbir planları ve diğer büyük ölçekli belgelerin kabul edilmesi ve uygulanmasının büyük önemi olmuştur (Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomik Gelişme Bakanlığı, 2011). Ekonomideki genel gelişmeler Azerbaycan'da tarımın özellikle sosyo-ekonomik yaşamdaki önemini uzun bir süre daha koruyacağını göstermektedir. Sanayi sektörünün istihdam kapasitesini bir türlü arttıramaması, istihdam sorununun çözümünü yine tarıma doğru çevirmektedir. Bu durum, özellikle ekonomik olanakları yetersiz olan, mülkiyet temelinde varlık gösteremeyen nüfus kitleleri için daha da ön plana çıkmaktadır (Gülçübuk vd, 2005).

Yoksulluk; yaşam hakkı gibi klasik haklar olarak adlandırılan en temel haklara bir tehdit oluşturduğu kadar; eğitim, sağlık, çalışma hakkı gibi ekonomik, sosyal ve kültürel haklar grubu ile "halkların kendi kaderlerini tayin hakkı" gibi üçüncü kuşak hakların karşısında da bir engel olarak durmaktadır. Yoksulluk, bir gelir eksikliğinden öte, insan haklarının "bütünselliği, bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığı" temelinde tüm insan haklarının ihlali olarak değerlendirilmektedir (Atılğan, 2004: 123-126).

Kalkınma sorunu gelişmekte olan ülkelerin olduğu kadar, gelişmiş ülkelerin de sosyal ve ekonomik politikalarının belirlenmesinde temel konuları oluşturmaya devam edecektir. Dünya kaynaklarının sınırlı olması, insan ihtiyaçlarının ise sınırsız olması, insanlığı yenilenebilir kaynakların kullanımını sınırlandırmaya yenilenemeyen kaynakların ise yok olmasına karşı önlemler almaya mecbur bırakmıştır. Yerel dinamiklerin harekete geçirilerek halk-devlet dayanışmasının yoğun olarak yaşandığı kırsal kalkınma projelerinin devamının tüm yurda yayılması halkın büyük bir çoğunluğuna yaşama ortamı sağlayan kırsal bölgelerde uygulanacak proje tekliflerinin devlet kurumları tarafından değil yerel birimler tarafından yapılması Azerbaycan'da kırsal kalkınmanın hedefine ulaşması için gerekli şartlardır (Gürlük, 2001).

Yoksulluk Azerbaycan'ın giderek ağırlaşan bir sorunudur. Yoksulluk artık açlık sınırına doğru ilerlemektedir. Şiddetini giderek arttıran yoksulluk belirli bir kesimin değil sosyo-kültürel ve ekonomik boyutlarıyla tüm toplum kesimlerinin sorunudur. Yoksulluk arttıkça ekonomik yetersizlik, fiziki güçsüzlük, çevre kirliliği, dengesiz gelir dağılımı, sesini duyuramama ve marjinalleşme daha da artmaktadır. Nedeni, boyutu ve türü ne olursa olsun yoksulluk sorununun en önemli özelliği, toplumun yaşamı üzerindeki sosyolojik ve psikolojik etkileridir. Kolay erişilebilir, uygulanabilir yoksullukla mücadele yöntemlerinin bulunması ve uygulanması gerekmektedir (Gülçübuk vd, 2005).

Azerbaycan'da demokratik kural ve kurumların özgürce işlemesi konusunda, Sovyet mirasının etkileri çokça hissediliyor olmasına rağmen, sağlam bir demokrasinin kurulmasından ziyade ülkenin cari ihtiyaçlarının karşılanmasının şimdilik daha acil olduğu görülmektedir. Ekonomik refahın genişlemesine paralel olarak demokratikleşme sorunları da önemli oranda azalacak, kaynakların dağılımında fırsat eşitliğinin daha çok sağlandığı görülecektir (Dikkaya ve Çaylak, 2008: 154).

Yoksullukla mücadele stratejileri, saydamlık içinde geliştirilmeli, hükümet dışı örgütler, üniversiteler, uzmanlar ve özel sektör örgütleri ile işbirliği içinde, çok boyutlu ve bütünlüklü bir yaklaşımla uygulanmalıdır (Gül, 2001: 107-108). Yoksullukla mücadele stratejileri belirlenirken; yoksulluğun yapısı ve yoksullukla mücadelede varılması istenen hedefler tespit edilmeli, mücadele sırasında takip edilecek göstergeler belirlenerek, mücadele stratejilerinin bu göstergeler üzerindeki etkileri ölçülmeli ve gerekiyorsa düzeltici önlemler alınmalıdır. Mücadele sırasında kırsal kalkınma, yerel alt yapı ve istihdam yaratılması gibi yoksulluğu azaltacak potansiyel kamusal faaliyetlere ağırlık verilmesi gözden kaçırılmamalıdır. Köyden kente göçün neden olduğu kent yoksulluğunun önüne geçebilmek için "köylüyü köyünde tutacak" projelerin geliştirilmesi önemlidir. Hem köyde hem de kentte halkın üretim faaliyetle-

ri içinde yer almasını sağlayacak beceri kazandırma kursları düzenlenmelidir. Bu kursları tamamlayanlar, kredilerle desteklenmeli ve ulusal ekonomiye kazandırılmalıdır. Yoksulluğun en büyük yükünü taşıyan kadınların ve çocukların gereksinim ve hakları ile özürülülerin gereksinmelerine özel önem verilmelidir (Atılğan, 2004: 123-126).

Yoksullukla mücadelede şüphesiz devlete önemli görevler düşmektedir. Azerbaycan yönetimi yoksulluğun azaltılmasına yönelik olarak çeşitli programlar uygulamaktadır. Ancak tüm dünyada yoksullara direkt parasal yardımlarda bulunmayı öngören "sosyal yardım devleti" anlayışı artık önemini kaybetmiştir. Yoksulluğun ortadan kaldırılması için yapısal ve kurumsal düzenlemeler yapılmakta ve yoksulluğun, ancak uzun vadede çözümlenebilecek bir sorun olduğu kabul edilmektedir. Bağımsızlık sonrası dönemde yaşanan sıkıntılara rağmen, Azerbaycan yönetimi tarafından yürütülen yoksulluğu önleme politikalarının birçok yönden başarılı olduğu kabul edilebilir. Ancak, halkın önemli bir kısmının sıkıntı içinde bulunduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda yapılması gereken çalışmalar bulunmaktadır. Öneriler kısmında yer alan bu çalışmaların hayata geçirilmesiyle yoksulluk Azerbaycan için sorun alanı olmaktan çıkacak ve toplumsal barış daha sağlam temellere kavuşacaktır.

Kaynaklar

Akçalı, Pınar (2002), "Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlık Dönemi Temel Sorunlarına Genel Bir Bakış", (Ed) E. Gürsoy-Naskali ve E. Şahin. Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri. Amsterdam: Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yay.

Aktan, Coşkun Can (2007), "Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri," <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncu-bol/yoksulluk-nedenleri.pdf>; 03. 03. 2007.

Aktan, Coşkun Can ve Vural, İstiklal Yaşar (2007), "Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri," <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-yoksulluk.pdf>; 03. 03. 2007.

Akyıl, Nermin ve Özden, Gülten (2004), "Sosyal Yardım-laşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Yoksullukla Mücadele Stratejisi," IV. Aile Şurası: Aile ve Yoksulluk, 8-20 Mart 2004 Bildirileri.

Akyıldız, Fulya (2008), "SSCB Sonrası Dönemde Orta Asya ve Kafkasya Türk Cumhuriyetlerinde Devletin Yeniden Yapılandırılması: Neoliberal Politikalara Eleştirel Bir Yaklaşım," İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya.

Alagöz, Mehmet, Yapar, Sinem ve Uçtu, Ramazan (2009), "Türk Cumhuriyetleri İle İlişkilerimize Ekonomik Açıdan Yaklaşım," www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/.../59-74+.pdf, (Erişim Tarihi 15. 08. 2009).

Aliyeva, M. (2000), "Heyat Seviyesi ve Kasıblık Problemi," Azerbaycan iqtisadiyyatı, Sayı 12, Nisan 2000, Bakü.

Aras, Osman Nuri (2003), "Azerbaycan Ekonomisi ve Değişim Süreci," Azerbaycan Müstegilliqten Sonra, Uluslar arası Konferans, Bakü, 3-4 Mart 2003.

Aras, Osman Nuri (2003-2004), "Azerbaycan Ekonomisi ve Dönüşüm Süreci," Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı 19, 2003-2004.

Aras, Osman Nuri (2005), Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları, TÜSİAB Yayınları 2005-001, Bakü, 2005.

Atılğan, Meral (2004) "Yoksulluk, İnsan Hakları ve Yoksullukla Mücadelede "İyi Yönetişim" in Rolü," Türk İdare Dergisi, Yıl 2004, Mart, Sayı 442.

Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomik Gelişme Bakanlığı (2011), "Sosyal Sahaların İnkışafı hakkında," http://www.economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=1104&Itemid=89 (Erişim tarihi, 03. 04. 2011).

Azerbaycan İqtisadçılar İttifaqı ve UNICEF (2011), "Azerbaycan Uşaqlarının Tehsili Ve Sağlamlığına Qoyulan Investisiyalar, İyul 2008-Ci İl, Bakı, <http://www.un-az.org/doc/Budget%20investments%20in%20health%20and%20education%20of%20Azerbaijani%20children%20AZE.pdf>(04. 04. 2011).

Azerbaycan Qender İnformasiya Merkezi (2011), "Azerbaycan Respublikası Ehalisinin Heyat Seviyyesinin Artırılmasının Qender Aspektleri" <http://education.gender-az.org/Files/4.9.3az.pdf> (04. 04. 2011).

Azerbaycan Respublikasının Nazirler Kabineti (2009),

“Azerbaycan Respublikasının Nazirler Kabinetinin 2008-ci ildə faaliyyəti haqqında Hesabat”, Bakı, 2009.

Bulut, Cihan, Aras, Osman, Nuri, Eynalov, Hezi və Süleymanov, Elçin (2010), “Bağımsızlık Sonrası Azərbaycan Ekonomisi”, Bakü, 2010, (Baskıda).

Devlet İstatistik Enstitüsü, Dünya Bankası (2007), “Türkiye: Yoksulluğu Değerlendirme Ortak Raporu,” <http://www.yoksulluklamucadele.org/ozet.htm>, 20. 02. 2007.

Dikkaya, Mehmet (2009), “Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan’ın Küresel Ekonomiye Entegrasyonu,” <http://www.usakgundem.com/yorum/220/haydar-aliyev-d%C3%B6neminde-azerbaycanin-k%C3%BCresel-ekonomiye-entegrasyonu.html> (02. 09. 2009).

Dikkaya, Mehmet ve Çaylak, Adem (2008), “Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan’ın Ekonomik ve Politik Dönüşümü: Fırsatlar ve Sorunlar,” OAKA, Cilt 3, Sayı: 5, 2008.

DPT (2000), “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu, Yoksullukla Mücadele Alt Komisyonu Raporu,” Ankara, 2000, http://www.dapaturk.com/pub/yoksullukla_mucadele.pdf, 15. 02. 2007.

DPT (2007), “Kırsal Kalkınma Politikaları,” Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu http://plan9.dpt.gov.tr/oik16_2_kirsalpolitika/kirsalka.pdf, 03. 03. 2007

Dumanlı, Recep (2007), “Türkiye’de Yoksulluk Sorunu ve Boyutları,” <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ucuncu-bol/dumanli.pdf>; 01. 03. 2007.

Dünya Bankası (2011), “Ölke barede melumat,” http://siteresources.worldbank.org/AZERBAIJANEXTN/Resources/301913_1240322367644/6043695-1286995766829/7474932-1287411211104/1_country_context_az.pdf(28. 03. 2011).

Ecevit, Mehmet ve Ecevit, Yıldız (2002), “Kırsal Yoksullukla Mücadele: Tarımda Mülksüzleşme ve Aile Emeginin Metalaşması,” Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları Konferansı, (Ed. Yasemin Özdek), TODAİE Yayını, Mayıs 2002, Ankara.

Eldaroğlu, Ekber (2001), “Azerbaycan Hökümeti Yoxsullug Problemini Hell Etmeye Çalışır,” Azerbaycan Milli Demokratiya Fondu-Azerbaycan Bülleteni No:32(152), Bakü, 9 Augustos 2001.

Emiraslanov, Azer (2001), “Dövlet Müsteqilliyi ve Milli İqtisadiyyatın Formalaşması Problemleri,” Meşveret Bülleteni, No:7 (43), Oktyabr 2001.

Erdoğan, Güzin (2004), “Yoksulluk Tanımları ve Yoksulluk Araştırmaları,” IV. Aile Şurası: Aile ve Yoksulluk, 8-20 Mart 2004 Bildirileri.

Es, Muharrem ve Güloğlu, Tuncay (2007), “Bilgi Toplumuna Geçişte Kentileşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği,” http://www.planlama.org/index.php?option=com_content&task=view&id=545&Itemid=63; 20. 02. 2007.

Gül, Songül Sallan (2001), “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa,” Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları Sempozyumu, s. 107-118.

Gülçubuk, Bülent vd. (2005), “Tarımda İstihdam, Sosyal Güvenlik Uygulamaları ve Kırsal Yoksulluk” VI. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi, 3-7 Ocak 2005 Ankara, <http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/6tk05/059bulentgulcubuk.pdf>, 10. 01. 2007.

Güleliyev, Mayıs (2011), “Neft İqtisadiyyatının İcmalara Tesiri,” www.internationalalert.net/.../Neft%20kontrollari%20ve%20icmalar.Pdf(04. 04. 2011).

Gündüz, A. Yılmaz (2007), “Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir İnceleme,” Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.e-sosder.com ISSN:1304-0278 Kıs-2006 C.5 S.15(34-55); 15. 02. 2007.

Gürbüz, Mehmet ve Karabulut, Murat (2009), “SSCB’nin Dağılmasıyla Bağımsızlığını Kazanan Ülkelerde Sosyo-Ekonomik Benzerlik Analizi,” Bilig, Yaz 2009, Sayı 50.

Gürlük, Serkan (2001), “Dünyada ve Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma,” Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 19, Sayı 4, 2001.

Hale, William (2002), “Türk Dış Politikasındaki Ekonomik Sorunlar”, Derleyenler: Makovsky Alan ve Sayarı Sabri, Türkiye’nin Yeni Dünyası Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri, Alfa Yayınları, İstanbul-2002.

Hasanov, Ziyadhan (2007), "İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan-Türkiye İlişkileri," Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2007.

İbadoğlu, Qubad (2011a), "Alternatif İnflasiya:Beynelxalq Tecrübe ve Azerbaycan," ISBN 9952-8057-9-9. http://www.nbg.az/attachments/121_KITAB_inflyasiya.pdf(04. 04. 2011).

İbadoğlu, Qubad (2011b), "Qlobal Maliye Böhranının Azerbaycan İqtisadiyyatına Tesiri," http://www.erc-az.org/new/uploads/file/Meqale_Gubad.pdf(04. 04. 2011).

İskender, Murad ve Kitapçı, Hakan (2003), "Değişim, Dönüşüm ve Dünya Ekonomisine Entegrasyon Sürecinde Azerbaycan Ekonomisi," Nurlan, Bakı- 2003.

İskender, Murat (2004) "Azerbaycan'da Ekonomik Sistemin Dönüşümü," içinde Yeni Yüzyılda Azerbaycan'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı, (Ed. Hasan Selçık), Tasam Yayınları, İstanbul-2004.

İsmailov, Altay (2007), "Azgelişmiş Ülkelerin İktisadi Kalkınma Sorunu: Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Ekonomisi Örneği," Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2007.

Mehtiyev, Azer (2009), "Neft Gelirlerinden Maliyeleştirilen Sosial Programların Semereliliyi," Far Center, Friedrich Ebert Stiftung, "Azerbaycan'ın Gelirleri ve Sosyal Siyasetde Yeni İmkanlar, Bakı- 2009.

Recepli, Hadi (2001), "Sosyal Terminlerin İzahli Lüğeti, Bakı 2001.

Süleymanov, Elçin (2003), "Müstaqilliq Sonrası Azerbaycan_Dünya Bankı Münasibetleri," Journal of Qafqaz University, Fall 2003, Number 12.

Şenses, Fikret (2001), "Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk" İletişim Yayınları, İstanbul:2001.

Trend Analitik İnformasiya Agentliyi (2011), "Azerbaycanın Ümumdünya Ticaret Teşkilatına Üzvlüyünün Yoxsulların Heyatına Tesiri," Bakı-2003, http://www.wto.az/pdf/wto/Kitab_UTT.pdf(04. 04. 2011).

Turan, Güngör (2006a), "Sovyet Sonrası Orta Asya: Sosyalist Devletten Sosyal Devlete Geçiş," Tasam Yayınları, İstanbul, 2006.

Turan, Güngör (2006b), "Piyasa Ekonomisine Geçiş Ülkelerinde Reformlar ve Devletin Yeniden Yapılanması," Kamu-İş, Cilt 8, Sayı 4/2006.

Turan, Güngör (2007), "Piyasa Ekonomisine Geçiş Ülkelerinde Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği," Kamu-İş, Cilt 9,Sayı 2-2007.

Türkiye Cumhuriyeti (2002)., "Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Raporu:2002," Aralık 2002, Ankara.

Ünal, Gülsen (2004), "Türkiye'de Yoksulluk Kavramı ve Yoksulluk Araştırmaları," IV Aile Şurası Bildirileri, 8-20 Mart 2004.

YAIİDP (2004), "YAIİDP üzere keçirilen Regional İctimai Görüşlerin Hesabatı – 2004," "Yoxsulluğun Azaldılması ve İqtisadi İnkişaf üzere Dövlət Proqramı (YAIİDP) Miniliyin İnkişaf Meqsedleri (MİM) Regional Görüşlər – 2004 İctimai Maariflendirme ve Yayım Proqramı" http://www.un-az.org/undp/SPREAD_Declaration/docs/THM_report_2004_az.pdf(04. 04. 2011).

Alman Eğitim Sistemi ve Dışladıkları: Türk Gençlerinin Başarısızlıklarının Yapısal Nedenleri

*Dr. Fuat Güllüoğınar**

Özet

Bu çalışma, Almanya'daki Türk gençlerinin eğitim alanında neden sürekli olarak aşağıya doğru hareketlilik içine hapsolmaya eğilimli olduklarının ve bunun arkasındaki yapısal faktörlerin neler olduğunun cevabını bulmaya çalışmaktadır. Bu açıdan, elinizdeki çalışma, temel olarak iki soruyu cevaplamaya çalışmaktadır: Almanya eğitim sistemi ve politikaları kültürel çeşitliliğin tanınması noktasında eşit fırsatlar sunmakta mıdır, yoksa daha çok özellikle Türkler gibi bazı etnik azınlık veya grupları dışlamakta ve ayrımcılık mı uygulamaktadır? Eğitim ve emek piyasasına ulaşma meselesi Almanya'da Türk göçmen çocukları için hala büyük bir eşitsizlik ve dışlayıcılık unsuru mudur? Bu sorulara cevap bulmak amacıyla, Almanya'daki eğitim raporları, PISA araştırmaları ve Goslar kasabesindeki Türk gençleri ve Alman profesyonel eğitimcileriyle yapılan derinlemesine mülakatlara dayanarak, Türk gençlerinin eğitim alanındaki deneyimlerini analiz edilmektedir. Çalışma, Türk göçmenlerinin çocuklarının eğitim göstergeleri açısından yukarı doğru hareketliliğinin oldukça sınırlı kaldığını ve çoğunlukla aşağıya doğru hareketlilik deneyimlediklerini ortaya koymaktadır. Goslar'daki alan araştırmasının ve genel olarak ülkedeki eğitim istatistiklerinin sonuçlarına dayanılarak, Türk gençlerin eğitim ve emek piyasasına entegrasyondaki başarısızlıkta, onların sosyal ve kültürel sermaye gibi grup özelliklerinden ziyade, yapısal ve kurumsal faktörlerin (eğitim politikaları, eleyici eğitim sistemi, kültürlerarası bir müfredatın olmaması, kurumsal ayrımcılık) geniş bir şekilde etkili olduğu düşünülmektedir. Bu durum birçok faktörün bir araya gelmesinin bir sonucu olarak açıklanabilir: ebeveyn kuşağının sosyal ve kültürel sermayesinin eksikliği; eğitim sisteminin dezavantajlı ailelerin çocuklarının eğitimde ilerlemelerini desteklememesi; emek piyasası ve mesleki eğitim için okul derecesinin aşırı önemli oluşu ve eğitim alanında doğrudan ve dolaylı ayrımcılığın olması.

Anahtar Kelimeler: *Türk göçmen çocukları, tabakalaşma, sosyal dışlanma, eğitimde eşitsizlik, kurumsal ayrımcılık, Goslar/Almanya*

Abstract

This study mainly tries to answer these basic questions: What would be the structural reasons for the worse education degrees, lower career and downward mobility of Turkish youth when compared with Germans and other migrant groups? Do German educational policies contribute to equal opportunities, to the recognition of cultural diversity, or rather to the exclusion or separation of certain minority ethnic groups especially Turks in Germany? Is Access to education and labor markets still a big element of exclusion and inequality for the Turkish migrants in Germany? This paper examines the educational experiences of Turkish youth in Germany with a special reference to the statistical data of Educational Report, PISA surveys and 60 in-depth interviews with Turkish youth and German educational professionals in Goslar, a small town. It argues that the children of Turkish immigrants have experienced downward mobility and their upward mobility is yet limited in Germany regarding education. The results of both educational statistics of Germany and the field study in Goslar show that more than group characteristics like social and cultural capital, structural and institutional factors (multi-track system with its selective mechanism, education policy, context of negative reception of Germany, institutional discrimination, and lack of intercultural curriculum,) could have a decisive role in promoting or hampering the educational and labor market integration and social mobility of Turkish youth. This can be explained by a mix of factors: lacking social and cultural capital of the parental generation; an education system which does not foster the educational progress of children from disadvantaged families; the high importance of school degrees for accessing to the vocational training system and the labor market; and direct and indirect institutional discrimination in educational area.

Keywords: *Children of Turkish immigrants, stratification, social exclusion, inequality of education, institutional discrimination, Goslar/Germany*

* Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

1. Giriş

Bu çalışma, temel olarak iki soruyu cevaplamaya çalışmaktadır: Almanyadaki eğitim politikaları kültürel çeşitliliğin tanınması noktasında eşit fırsatlar sunmakta mıdır, yoksa daha çok özellikle Türkler gibi bazı etnik azınlık veya grupları dışlamakta ve ayrımcılık mı uygulamaktadır? Eğitim ve emek piyasasına ulaşma diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Almanyada da etnik gruplar için hala büyük bir eşitsizlik ve dışlayıcılık unsuru mudur?

Almanyadaki Türk göçmenlerin ve onların çocuklarının dışlanmışlığının ve marjinalleşmelerinin semptomatik göstergeleri temel olarak, yüksek işsizlik ve düşük eğitim düzeyidir. Bu çalışma, Almanyada Türk gençlerinin eğitim, ekonomi ve sosyal alanlardaki marjinal konumlarının nedeninin onların sahip oldukları sosyal ve kültürel sermayenin yetersizliği, entegre olma konusundaki isteksizlikleri veya yeteneksizlikleri değil, Alman eğitim sisteminin Türk ve diğer göçmenleri sürekli olarak dışlayan ve marjinalleştirilen yapısal özelliklerinden (eleyici ve seçici olması, tavsiye sisteminin başarısızlığı, kurumsal dışlayıcılık, kültürlerarası eğitimin eksikliği vb.) kaynaklandığını iddia etmektedir. Türk gençlerinin bu aşağıya doğru sosyal hareketliliği basitçe onların iş piyasasında ve eğitim başarısı için gerekli olan sosyo-kültürel sermayeye sahip olmamasıyla açıklanamaz. Aşağıya hareketliliğin yüksek düzeyde olması, kısmen Almanyada ırksal, etnik, dini özelliklerle karakterize olan bazı gruplara özel bir ayrımcılıkla ilgili olabilir. Almanyadaki eğitim analizi çerçevesinde, bu yazıda Türk gençlerinin tam bir entegrasyonunu ve katılımını sağlayacak girişimlerin büyük ölçüde eksik olmasının eğitimde ve kamusal alanda yapısal bir dışlamayı beslediğini göstermeye çalıştım.

Genel olarak Alman siyaset bilimcilerinin ve bazı akademisyenlerin, göçmenlerin entegrasyonlarını oldukça zorlaştıran Alman toplumundaki dışlayıcı pratik ve yapıların olduğunu kabul etmekte isteksiz oldukları söylenebilir. Aslında, Türklerin

başarısızlıkları ve entegrasyon sorunları hakkında Alman devletinin sorumlulukları ve alması gereken tedbirler konusunda literatürde oldukça kestirmeci bakış açıları mevcuttur. Bu anlamda, çalışmanın temel argümanı, Türk göçmenlerin ve onların çocuklarının eğitimdeki başarısızlığın ya da aşağıya doğru hareketliliklerinin temel nedeninin onların entegrasyonu reddetmeleri veya sosyal ve kültürel sermaye gibi grup özelliklerinden ziyade, yapısal ve kurumsal faktörlerin (eğitim politikaları, eleyici eğitim sistemi, kültürlerarası bir müfredatın olmaması, kurumsal ayrımcılık, göçmenlerin yasal hakları ve negatif kabulü) geniş bir şekilde etkili olduğu iddiasıdır. Ancak Türk göçmenleri ve onların çocuklarına karşı uygulanan ayrımcılık ve dışlama büyük ölçüde hakim siyaset ve akademik söylemler tarafından göz ardı edilmektedir. Ayrıca, bu çalışma, Türk göçmen çocukları sadece bireysel ve aile özelliklerine odaklanan bakış açılarının çok kısır olduğunu ve bu bakış açılarının okul, sokak ve kurumlarda neler olduğunu ve bu gençlerin eğitimdeki başarısızlığının neler olduğunu analiz etmemektedir.

Eğitim göçmenlerin ve onların çocuklarının başarılı sosyo-ekonomik entegrasyon süreçleri için temel bir önkoşuldur. Türk göçmenlerinin çocukları okul hayatlarının farklı aşamalarında ve akademik gelişim süreçleri boyunca daima dezavantajlı bir konumda bulunmaktadır. Çeşitli yıllarda yapılan PISA araştırmalarının akademik performans sonuçları Türk çocuklarının açıkça ortalamanın altında ve dramatik bir durumda olduğunu göstermektedir. Bu durum birçok faktörün bir araya gelmesinin bir sonucu olarak açıklanabilir: Ebeveyn kuşağının sosyal ve kültürel sermayesinin eksikliği; eğitim sisteminin dezavantajlı ailelerin çocuklarının eğitimde ilerlemelerini desteklememesi; emek piyasası ve mesleki eğitim için okul derecesinin aşırı önemli oluşu; düşük sosyo-ekonomik bir statüye sahip olunması; ortalama Türk öğrencisinin Alman dilindeki yetersiz kapasitesi ve eğitim alanında doğrudan ve dolaylı ayrımcılığın olması. Daha önemlisi, Alman eğitim sistemi anadili Almanca olmayan çocuklar için ye-

terli bir dil eğitimi sağlamakta başarılı olamamaktadır ve bu durum güçlü bir şekilde toplumsal eşitsizlik üretme potansiyeli taşımaktadır. Sonuç olarak, Alman eğitim sistemi yeterli bir şekilde eşit fırsat uygulamaları yaratamadığı için (Gomolla ve Radtke, 2007) ve kültürlerarası öğrenmeye yer vermediği ve tek-dilli bir eğitim uygulama eğiliminde olduğu için ciddi eleştirilere maruz kalmaktadır.

Genel olarak, eğitimdeki aşağıya doğru hareketlilik ve eğitimdeki başarısızlık konusu göç ve eğitim yazınında hacimli bir yer tutmaktadır. Türk göçmen çocuklarının eğitimdeki başarısızlıklarının nedenlerini araştıran akademisyenler arasında iki ana yaklaşım dikkati çekmektedir. Birinci grup teorisyenler daha çok Türk göçmenlerin göç ettikleri Alman toplumuna “kültürel yabancılıklarına veya kültürel uzaklıklarına” (Diefenbach, 2002; Worbs, 2003) dikkat çekerken, ikinci grup teorisyenler ise Alman eğitim sistemindeki eşitsiz koşullar ve kurumsal dışlayıcılık uygulamaları üzerine vurgu yapmaktadır (Gomolla ve Radtke, 2007). Birinci argüman, genellikle ebeveynlerin düşük eğitim düzeyi, bilgi eksiklikleri, entegrasyon konusundaki isteksizlik ve yeteneksizlikleri, çocukların okul kariyerlerinde çok önemli olduğu düşünülen eğitime para ve zaman açısından yeterli yatırımı yapmadıkları üzerinde durmaktadır (Diefenbach, 2002; Worbs, 2003). Bunun yanı sıra, Türk çocuklarının eğitimdeki başarısızlıkları, oldukça geleneksel ve Müslüman geçmişleriyle ilişkilendirilmektedir. Bu anlamda, göçmenler içindeki “en zor” entegre olan grubun büyük ölçüde Türk göçmenler olduğu iddia edilmektedir. Bu yüzden bu akademisyenler devamlı olarak yeni gelen göçmenlerin ulusal politikalara entegre olup olamadığını sorgulamaktadırlar (Crul ve Schneider, 2009).

Ancak ikinci grup akademisyenlerin içinde bulunan Gomolla ve Radtke (2007: 278-85) ise Almanya’da sosyal tabakalaşmaya yol açan Türk göçmenlerine ve çocuklarına karşı doğrudan ve dolaylı ayrımcılık uygulamalarının devam ettiğini ve bu durumda sistematik olarak göç geçmişi olan

çocukların dezavantajlı konumlarını pekiştirdiğini ve yeniden ürettiğini iddia etmektedir. Meier’in (2010) de vurguladığı gibi, Almanya’da Türk göçmen çocukları ilköğretim 4. sınıftan itibaren sosyal tabakalaşmayı derinleştiren yalıtılmış okul tiplerine yönlendirilmekte ve yönelmektedir. Çünkü bu çocuklara bu yönlendirme yapılmadan önce dil yeteneklerini geliştirmeleri için yeterince zaman ve imkân tanınmamaktadır.

Bu noktada, göçmen geçmişe sahip çocuklar ve göçmen olmayan Alman çocukların Alman eğitim sistemi içindeki başarıları arasındaki bu fark, kısmen göçmen ailelerin düşük sosyo-ekonomik durumlarıyla ve görece daha az bir kültürel sermayeye sahip olduklarıyla açıklanmaktadır. Türk çocuklarının Alman çocuklar ve diğer göçmen çocuklar karşısında eğitim alanında daha başarısız bir konumda olmalarının çeşitli varsayımlarla açıklayan önceki araştırmalar bu farkları bugüne kadar temel olarak Türk göçmenlerin kendi özellikleri ve yaşam şekillerine dayandırmışlardı (Gogolin, 2009: 94).

Ancak, ulusal, dini ve buna bağlı özellikler gibi yüzeysel olgular eğitimdeki başarının bu öğrenci grupları içindeki farklı dağılımından tamamen sorumlu tutulamaz. Eğitim başarısındaki bu farklı dağılımla ilgili araştırmalar üzerine bir çalışmada Heike Diefenbach şu çikarsamada bulunmaktadır: Göçmen bir aileden gelen dezavantajlı çocuk ve gençlerin eğitimdeki başarısızlıklarının, Alman okullarının beklentileriyle uyuşmayan kültürel bir gerilikten veya ailelerinin zayıf sosyo-ekonomik koşullarından kaynaklandığını hiçbir empirik veri doğrulamamaktadır (Diefenbach, 2007; Gogolin, 2009: 94).

Almanya’daki etnik gruplar ve özellikle Türkler bazı şehirlerde büyük oranda eğitimin bir disiplin meselesi haline geldiği, yüksek düzeyde öğretmen rotasyonunun olduğu ve daha az kaynakların olduğu mahrumiyet bölgelerinde bulunan okullara devam etmektedirler (Thomson ve Crul, 2007: 1033). Uluslararası PISA araştırmaları Almanya’da içinde

bulunulan toplumsal katmanla eğitim başarısı arasında güçlü bir ilişki bulunduğunun ve göçmen çocuklarının Alman diline hakim olmasının önemini altını çizmektedir: Dil konusundaki yetersizlik, herhangi özel bir alanda uzmanlık yeteneği kazanma başarısını negatif olarak etkilemektedir. Bu faktörlerin tümünün birlikte Türk göçmen çocukların başarısızlığında payı olduğu doğrudur. Ancak, bütün akademisyenler ailenin sosyo-ekonomik durumunu aynı şekilde değerlendirmemektedir. Ve açıkçası, Almanca konusundaki yetersizliğin ikinci ve üçüncü kuşaklar için gerçek bir engel olup olmadığı da tartışma konusudur (Worbs, 2003: 1024). Çünkü ikinci ve üçüncü kuşaklar açıkça daha fazla etnik gruplarla ilişkiler kurmakta ve kendi kimliklerini ve algılarını daha geniş bir çerçeveden değerlendirme eğilimindedir.

Bu sonuçlara dayanarak diyebiliriz ki Türk çocuklarla Alman çocukları arasındaki eğitim başarısı konusunda mevcut uyumsuzluk bir dizi faktörün bir araya gelmesinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Sadece bir faktöre ağırlık vermek ciddi bir hataya yol açabilir. Dolayısıyla, Türk çocuklarının eğitimdeki başarısızlığının göçmen ailesinin kendine özgü özelliklerinin ve Alman eğitim sistemindeki kurumsal ayrımcılık uygulamalarının bir kombinasyonu olduğu söylenebilir. Bir yanda göçmen ailesinin uygun olmayan koşulları varken, diğer yanda da Alman eğitim sisteminin başarı için öğrenciler gerekli olan eşit fırsatlar sunma ve farklı ihtiyaçları karşılama konusunda büyük ölçüde başarısız olması söz konusudur. Tabii bireysel (örneğin öğretmenlerden kaynaklanan) ve dolaylı ayrımcılığı kanıtlamak her ne kadar zor olsa da, bireysel ve kurumsal ayrımcılık/dışlayıcılık mekanizmaları, öğrencilerin başarısızlıklarında kesinlikle rol oynamaktadır.

Kurumsal ayrımcılık, etnik ve dini azınlık ve göçmenlerin toplumun çoğunluğu için mevcut olan aynı haklara ve fırsatlara ulaşmalarını engelleyen, kurumlardaki kural, rutin, yaklaşım ve davranış kalıplarına işaret etmektedir. Bu kurumsal ayrımcılık açıktan veya bilinçsiz bir şekilde gerçekleşebilir.

Kurumsal ayrımcılık hem yasal düzenlemelere hem de resmi olmayan sosyal kalıplara dayanmaktadır. Özellikle bazı göçmen grupları doğrudan hedefleyen kurumsal pratikler, yasalar, yönetmelikler tarafsız görünebilir ancak dolaylı etkilere sahiptir. Kurumsal ayrımcılık Alman toplumuna tamamen kabul edilmeleri henüz sözkonusu olmayan Türk göçmenleri ve çocuklarına karşı güçlü bir şekilde hissedilmektedir. Okuldaki idari uygulamalar (ders aralarında kesinlikle Türkçe konuşmanın yasaklanması), seçici ve eleyici bir okul sisteminin genel de göçmenleri ama özellikle Türk göçmenleri sürekli olarak dışarda bırakması, öğrencilerin hangi okula devam edeceklerini belirleyen ve öğretmenlerin etkin olduğu tavsiye sisteminin (*Empfehlung*) Türk çocuklara karşı adaletli ve eşit işlememesi gibi durumlar kurumsal ayrımcılığın örnekleri sayılabilir. Çünkü bütün bu kurumsal uygulamalar, Alman eğitim sisteminin belli bir grubu sürekli olarak dışarda bırakması ve dışlaması sonucunu doğurmaktadır. Ancak, tabii ki bunun yanında Almanya'da bazı etnik grupları orantısız bir şekilde etkileyen dezavantajlı koşulları engellemeye yönelik bazı önlemler düşünülmesine rağmen, bu da sonucu çok değiştirememektedir.

Bunun yanında son zamanlardaki çalışmalar eğitim seviyesi düşük veya kırsal bir aileden gelmenin, ikinci ve üçüncü kuşak çocukların iyi bir eğitim almasının önünde zorunlu olarak bir engel olmadığını göstermektedir. Buna göre, eğer bugün Türk çocukları düşük bir eğitim veya başarısızlık durumundan muzdaripse, bunun için öncelikle eğitim sisteminin yapısındaki bazı eleyici özelliklere ve kültürlerarası ihtiyaçlara cevap veremeyen eğitim sistemine bakılmalıdır (Fekete, 2008: 50).

Almanya'daki Türk gençlerinin eğitimdeki başarısızlık ve dışlanmaları durumu ciddi bir tehlike oluşturmaya devam etmektedir. OECD'nin yaptığı 2003 PISA araştırması, Türk ikinci kuşak göçmen çocuklarının Alman çocuklarla kıyaslandığında durumunun vahim olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, Gymnasium'a yabancı öğrencilerin ancak

% 19 devam edebilirken, bu oran Türklere daha da düşük seviyelerde kalmaktadır. Almanya'da göçmen aileden gelen bu çocukların oldukça kötü durumları Alman okul sisteminin hangi okul tipine devam edileceğini belirleyen göreceli olarak erken karar mekanizmasının sonuçları, göçmen aileler üzerinde çok kuvvetli negatif etkilere sahip olmaktadır (PISA 2003). Tamamıyla mesleki eğitime hazırlayan okul tipi olan Hauptschule'ye giden Türk öğrenci sayısı dramatik bir şekilde çok yüksektir: Türk öğrenciler % 50 iken Alman öğrenciler % 21 oranında bu okullara devam etmektedir. Bu Türk öğrencilerden ancak yüzde 10'dan azı Abitur'a (yükseköğretime kabul için gerekli olan sertifika) ulaşabilmektedir. Bu oran Almanlar'da yaklaşık yüzde 26 olmaktadır (Schierup, vd. 2006: 159).

Ayrıca, göçmen aileden gelen çocukların mesleki eğitime katılım düzeyleri de aynı yaşta Alman öğrencilere (15-16) oranla çok düşük kalmaktadır: 1999 da % 68 Alman genç mesleki çıraklık eğitimi görürken bu oran genç yabancılar için % 39 seviyesinde kalmaktadır. Ayrıca, genç Türklere tamircilik, kuaförlük ve tezgâhtarlık gibi daha düşük nitelikli mesleklere kayıt yaptırdığından eğitimlerinin sonunda iş fırsatları bulamamaktadırlar. Bunun yanında, Schönwälder'in (2006: 96) de işaret ettiği gibi Alman pasaportu olmayan gençlerin okuldan resmi bir diploma almadan ayrılanların sayısı 1983'de % 34 iken, bu oran 1989'da % 20'ye inmiş, ancak daha sonra 1991 de % 21 ve 1998 de % 19 olarak kalmıştır. 1999 yılında 15-19 yaş arası öğrencilerden Almanların okula devam etme oranı % 92'lerde iken, bu sayı yabancı öğrenciler için hala sadece % 65 olarak gerçekleşmektedir. Tabii ki göçmen çocukların profesyonel eğitim alanlarının sayısı, Almanlardan daha düşük kalmaktadır: Yine 1999'da 18-24 yaşları arasında gençlerden Alman olanlar % 71 oranında profesyonel okul ve üniversitelere gidebiliyorken, sadece % 25 oranında yabancı aynı okullara devam etmektedir. Açıkçası 2000'lere ilişkin rakamlarda benzer özellikler göstermeye devam etmektedir.

PISA araştırmaları, eğitim statüleri açısından göçmenler ve Almanlar arasında hala büyük bir uçurumun devam ettiğini ortaya koymaktadır. Son yıllardaki PISA araştırmaları, Türk gençlerinin eğitim alanındaki ciddi boyutlardaki ve sistematik olarak devam eden dezavantajlı durumları yüzünden neredeyse her eyalette çeşitli kademelerde dışlanma ile yüz yüze geldiklerinin altını çizmektedir. Ayrıca, bu durum emek piyasası açısından da üzücü sonuçlara yol açmaktadır. Son bir kaç yıldır genel olarak bazı uzmanlar ikinci ve üçüncü kuşak Türk gençler için emek piyasası ve eğitim açılarından ilerleme ve gelişmeden söz etmektedir. Ancak, Schönwälder (2006: 90-91), son zamanlarda yapılan çalışmaların, bu gelişmelerde bir duraksama gözlemlendiği ve olumlu gelişmelerin tersine bir eğilim göstermeye başladığını iddia etmektedir. İş piyasası açısından neo-liberal ekonomik dönüşümlerin de göçmenlerin dışlanmasına yol açtığı söylenebilir. Dil ve resmi diploma/sertifikalar çok önemli olduğu için, iş arzının kıtlığında ayrımcı ve dışlayıcı seçim/uygulamalar daha fazla gerçekleşmektedir.

2. Alman Eğitim Sistemi ve Dışladıkları: Olgular ve Bulgular

Almanya uzun süre misafir işçilerin varlığını kabul etmekte isteksiz davrandı ve bu durum şu anda Avrupalılaştırılmış vatandaşlık kavramının içinde Türk ve Müslüman azınlığın kabul edilmek istenmesiyle de benzeşen bir tutumdur. 1960'lar ve 70'ler boyunca göçmen işçilerin çocuklarının Alman eğitim sistemine entegrasyonu onların geldikleri ülkeye döneceklerini varsayarak hazırlanmış olan "yabancı pedagojisi" (*Ausländerpädagogik*) şeklinde düzenlenmişti (Faas, 2007). Bu dönemde yabancı pedagojisi, eğitimin problemlerine odaklanmış ve okul başarısı, mesleki eğitimden iş yaşamına geçişin sorunları önemli konular olmuştu (Worbs, 2003).

Günümüze kadar göçmenlere ve kültürel çeşitliliğe yönelik olarak Alman politikaları, Almanya'nın bir göçmen ülke olduğu gerçeğiyle tamamiyle çelişen ve göçmenleri sürekli olarak misafir kategori-

sinde gören bir anlayışla şekillenmiştir. Öte yandan, “yabancı pedagojisi” anlayışıyla yürütülen eğitim kapsamında bazı sosyal çalışanlar ve pedagoglar artan sayıda göçmenle ve onların çocuklarıyla yüz yüze geliyor ancak bazı basmakalıp önyargı ve fikirler bu insanların yaklaşımlarına hakim olmaya başlıyordu. Örneğin, 1990'lara kadar bu yabancı pedagojisi anlayışıyla düzenlenen eğitim, Alman olmayan ve anadili Almanca olmayanlar için ek sınıflar açmak veya telafi sınıfları açmak gibi açıkça öğrencileri birbirlerinden ayıran, sınıflara bölen dışlayıcı tasnifler bazı eyaletlerde yasal olarak idari uygulamalar şeklinde gerçekleşmekteydi. Bu sınıflardan normal sınıflara geçebilmek çok zor veya imkânsızdı. Bu yaklaşım aynı zamanda müfredat kitaplarına da yansıtılmış ve bu kitaplar Alman ve Alman olmayanlar ayrımını temel alınarak hazırlanmışlardı.

Almanya büyük çapta ve kitlesel göç almasına rağmen, 1980'lerin sonlarına kadar “misafir göçmenler” in çocuklarının varlıklarına karşılık gelecek şekilde çok-kültürlü bir eğitimden ilk defa ancak 1996 yılında yapılan Eğitim ve Kültürel İşler Bakanlığı'nın (Ministries of Education and Cultural Affairs [The Kultusministerkonferenz]) yayınladığı “Okulda Kültürlerarası Eğitim” *Interkulturelle Bildung und Erziehung in der Schule* adlı broşürde bahsedilmiştir. Bu broşür, her federal eyaletin her konudaki kendi özel müfredatları ve klavuzlarında kültürlerarası boyutu formüle etmelerini ve daha da geliştirmelerini; eğitim ve okulun bütünleyici bir parçası olarak kültürlerarası bakış açısının tüm ders materyallerinde geliştirilmesini ve okul kitaplarında diğer kültürlere karşı ayrımcı ve onları dışlayıcı tutumlara izin verilmemesi gerektiğini tavsiye ediyordu (Faas 2007: 579).

Dahası, Almanya böylece, kültürlerarası yeteneklerin okullarda öğretilmesi gerektiğini kabul etti. 1990'lardaki aşırı sağcıların fiziksel saldırılarını takip eden günlerde Alman Eğitim ve Kültür İşleri Bakanlığı birçok başka tavsiyenin yanında kültürlerarası eğitime de özel bir vurgu yapma gereği duy-

muştur. Yayınlanan broşürde okulların, dayanışma, demokrasi ve tolerans kadar özgürlük ve sorumluluk ve insanlığın etik ilkelerinin davranış ve tutumlarla geliştirilmesi konularında etkin rol alması gerektiğine yer verilmiştir (KMK 1996, Meier, 2010: 428- yazarın çevirisi).

Almanya'da okulların çoğu, Gogolin'in “çok dilli okullarda tek dilli alışkanlık” diye tarif ettiği tek dillilik varsayımına göre öğretim yapmaya devam etmektedir. Bu, okulların çok-dilli şehir merkezlerinde ve okul çağında çeşitli diller konuşan ve Alman dili geçmişi olmayan çok sayıda öğrenciyi büyük ölçüde problem olarak gördüğünü veya görmezden geldiğini kanıtlamaktadır (Meier, 2010: 427).

Bununla birlikte, genel olarak okullarda kültürlerarası yaklaşım oldukça eksik görünmektedir. Dilsel açıdan bakacak olursak, çoğu Almanca konuşan öğretmen, çocukların Almanca öğrenmesini kolaylaştıran ve hızlandıran yardımcı dillerin dışında, göçmen dillerinin normal okullarda yeri olmadığını düşünmektedir. Sonuç olarak ve benim Goslar kasabasındaki okullardaki gözlemlerinden çıkardığım kadarıyla, Alman eğitim sistemi etnosentrik düşünce kalıpları ve uygulamalarıyla şekillenen ve ulusdevlete odaklı bir anlayışa dayanmaktadır. Hatta Almanya'nın eğitim sisteminin uygulamada acilen radikal değişiklikler gerektiren ve dolaylı olarak asimilasyonist politikalara yol açan açık bir tek dilli ideolojiyi izlediği söylenebilir.

Miera'nın (2009: 22) işaret ettiği gibi, 1996 Ekiminde yapılan Kültür ve Eğitim İşleri Konferansında Almanya'da kültürlerarası eğitim konusunda büyük ölçüde eyaletler uzlaşmaya varmışlardır. Birçok eyalet eğitim programını ve müfredatı yeniden düzenlemekte ve genel entegrasyon kavramlarına göre dizayn etmektedir ancak bu yeni yaklaşım teorik bir öneri olarak kalmış olmanın ötesinde uygulamaya geçmekten uzaktır. Bu noktada, kültüre özel ihtiyaçların uyarlanması meselesi oldukça tartışmalıdır ve İslamla Batı değerlerinin uyumu konusunda ideolojik birçok tartışmayla bebaber düşünüldüğünde

daha da zor hale gelmektedir. Birkaç eyalet göçmen çocukların anadillerinin önemini kabul edip desteklemesine rağmen, buralarda bile sadece ilkokullarda pilot çalışmalar ve projeler düzeyinde uygulama imkânı bulabilmiştir. Bunun yerine, Alman dilinin kazanılması gittikçe artan oranda mevcut eğitim sorunlarının tek çaresi olarak düşünülmektedir.

Bütün bu tartışmalardan anlaşıldığı üzere, Almanca dil yeteneğine ve iyi bir okul performansına sahip olmak, Türk göçmen çocuklarının başarılı entegrasyonları için yegâne kriterler haline gelmektedir. Ancak unutmamak gerekir ki, göçmen çocuklarının iki dilli, çok dilli veya kültürlerarası eğitim içinde Almanca dil yeteneğini kazanmaları çoğunlukla okulların veya öğretmenlerin bireysel çabalarıyla gerçekleşmek durumundadır.

Yukarıdaki tartışmaların ışığında, Alman eğitim sisteminin anadili Almanca olmayan göçmen çocuklarının Almanca öğrenmelerinde yeterli araçları sağlamakta başarısız olduğu söylenebilir ve bu durum toplumsal eşitsizlikleri yeniden üretme eğilimini güçlü bir şekilde göstermektedir. Dolayısıyla, ikinci dil programının önemli özellikleri üzerinde durmak anlamlı olacaktır. İkinci dil eğitiminde seçenekler ve uygulamalar çok ve çeşitlidir. Açıkçası, resmi ulusal dillerde yetkinlik kazanmayı geliştirmek için en iyi yöntem ne olmalıdır konusu hala tartışmalıdır. Bu durum yarı-düzeyde iki dilli programdan sadece ikinci dilde yoğun öğretime değişen birçok program ve metoda yol açmıştır. Açıkçası, hiçbir ülke ikinci dilin öğretimi konusunda açık ve net bir programa sahip görünmemektedir (Crul ve Vermeulen, 2003: 980).

Gerçekte, Almyadaki eğitim sistemi ikinci dili öğrenen normal öğrenciler için kötü hazırlanmış bir sistemdir ve ikinci dil öğretiminin Almanca yapılması açıkça yetersizdir. Göçmen çocukların anadillerinin desteklenmesinde eğitim politikaları eyaletlere ve bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, tipik bir anadil eğitimi, örneğin Türkçe haftada 2 saat ile 5 saat arasında değişmektedir ve

genellikle öğleden sonra verilmektedir. Hessen eyaleti dışında bu derslere katılım gönüllüdür (ve eğer yeterli sayıda öğrenci yoksa her zaman gerçekleşme şansı yoktur). Bazı eyaletlerde anadiller öğretimi -örneğin Türkçe gibi- konsolosluklarca finans ve organize edilmektedir. Diğerlerinde ise bu işten Alman devlet otoriteleri sorumludur.

Almanya'da bazı federal eyaletler yoğun bir ikinci programını arzularken, diğerleri göçmenlerin dillerinde öğretim sağlamak için göçmen çocuklar için ayrı sınıflar açmaktadır. Sonuç olarak, 15 yaşın üzerindeki, 1980'lerde ve 1990'ların erken yıllarında ilkokul ve ikinci kuşak Türk göçmen çocukları özel dil programlarından yeterince ve makul düzeylerde bile yararlanamamıştır (Crul ve Vermeulen, 2003).

Genellikle, Alman devleti Türkçe dilini entegrasyona bir engel olarak görmektedir. Çoğu okulda öğrencilerin okulda Türkçe konuşmaları yasaklanmaktadır. Ancak, iki dillilik üzerine yapılan yeni çalışmalar göstermektedir ki çocuklar erken yaşlarda birçok dili aynı anda öğrenme kapasitesine sahip olmaktadır. Buna göre, insanlara kendi anadillerini geliştirme ve kimliklerini psikolojik olarak inşa etme konusunda fırsatlar verilmediğinde ikinci bir dili öğrenememektedirler.

Açıkçası, iki-dilli ve iki kültürlü öğretmenler iki dilli eğitimde önemli roller oynayabilirler ve onların sınıftaki katkıları oldukça büyük olabilir: Birincisi, bu öğretmenler azınlık kültürüyle okul kültürü arasındaki geçişi kolaylaştırmada temel bir rol üstlenebilir; ikincisi, onlar öğrenciler için olumlu bir rol model olarak kültürlerin farklı kalıpları ve ilkeleri arasında bir aracı olarak onların çeşitli düzeylerde işlenmesini sağlayabilir (Moldenhawer, 1995: 79).

Son olarak, ayrıca, Avrupa Birliği, kendi rekabetçi emek piyasası içinde yakın gelecekte acilen yüksek eğitim formasyonuna sahip insanlara ihtiyaç duymaktadır. Avrupa birliğinin gelecekteki rekabet koşullarında daha yüksek seviyede bir eğitim gerektireceği çok açık bir gidişat gibi görünmektedir. An-

cak, Avrupa Birliği ülkelerindeki göçmen azınlıkların çocuklarının genel çoğunluğuyla kıyaslandığında, Türk gençleri bu eğilimin ve gerekliliğin çok altında bir performansa sahip oldukları görülmektedir. Örneğin tıpkı İngiltere'deki Pakistanlı gençler gibi, Almanya'daki Türk gençlere baktığınızda bu göçmen çocuklarının ekonomik başarı ve eğitim düzeyleri açısından hala geniş bir kesimin dezavantajlı koşullar içinde olmayı sürdürdüğü söylenebilir. Bu da demek oluyor ki eğitim ve iş koşullarına ulaşmada bireylerin sahip oldukları vatandaşlık kartının ya da içinden geldikleri toplumun özellikleri hala Avrupa Birliği'nde bir bariyer olarak işlev görmektedir. Son PISA çalışmaları Türk çocuklarının marjinal konumlarının devam ettiğini ve göçmen geçmişin ve kökenin eğitim ve emek piyasasına

ulaşmada hala önemli bir engel olarak karşımızda durmakta olduğunu göstermektedir.

Almanya'daki özellikle Türk çocuklarının bazı şehirlerde büyük oranda eğitimin bir disiplin meselesi haline geldiği, yüksek düzeyde öğretmen rotasyonunun olduğu ve daha az kaynakların olduğu mahrumiyet bölgelerinde bulunan okullara devam etmek zorunda kaldıkları açıktır. Bu durum Portes ve Zhou'nun (1993) parçalı asimilasyon *segmented assimilation* tezinin bir biçimi olan aşağı doğru asimilasyon *downward assimilation* nosyonuyla açıklanabilir. Ancak, tabii ki Avrupa şehirlerindeki durum, aşağı doğru mobilitenin nerdeyse kural olduğu Amerikadaki gettolardaki sosyal problemlerin düzeyi ve yoğunluğuyla kıyaslanamaz.

Tablo 1: Almanların Yabancılarla Eğitimdeki Genel Durum Açısından Karşılaştırması (2008)

Alman Mezuniyet Derecesi	Mezunlar									
	Total		Almanlar				Yabancılar			
			Erkek		Kadın		Erkek		Kadın	
	Toplam	İçinde %	Toplam	İçinde %	Toplam	İçinde %	Toplam	İçinde %	Toplam	İçinde %
Mezun olmayanlar	75,897	7.9	38,905	8.7	22,426	5.3	8,952	19.2	5,614	12.7
Sınıf 9 (Hauptschulabschluss)	273,481	28.5	137,633	30.8	94,646	22.3	22,356	48.0	18,846	42.8
Sınıf 10 (Mittlerer Abschluss)	481,845	49.6	221,600	49.2	226,276	52.9	16,205	34.0	17,764	39.7
Sınıf 12 (Fachhochschulreife)	129,662	13.6	64,937	14.7	57,299	13.6	3,840	8.0	3,586	7.6
Abitur (Sınıf 13, üniversite önkoşulu)	285,456	29.9	123,409	28.0	152,397	36.3	4,285	8.9	5,365	11.4

Kaynak: Educational Report 2008

Tablo 2: Almanya'daki Göçmenlerin Okul Tipleri

Okul tipi	Göçmenlerin oranı	Göçmenlerin okul oranları		
		a)<25%	b)25-50%	C)>50%
	Tüm öğrenciler içindeki yüzdesi	Devam eden öğrenciler içindeki yüzdelik oranları		
Hauptschule	35.8	43.6	28.2	28.2
Realschule	21.6	73.9	21.7	4.4
Bütünleştirilmiş Kapsamlı okul (Gesamtschule)	26.2	69.2	23.1	7.7
Gymnasium	16.2	70.2	27.1	2.1
Toplam	22.2	64.7	23.4	12

a)+b)+c)=100%

Kaynak: Educational Report, Konsortium Bildungsberichterstattung 2006: 152.**Tablo 3: 2000 Yılında 15 yaşındaki Öğrencilerin Oranı, Geldikleri Köken veya Ülkelere göre Devam Ettikleri Okul Tipleri- Göçmen Geçmişli olan ve Olmayanlar (%)**

Göçmen Geçmişli / Geldikleri Köken veya Ülke	Hauptschule	Realschule	Gesamtschule	Gymnasium
Göçmen Geçmişli Olmayanlar	16.6	38.6	11.6	33.2
Göçmen Geçmişli olan Tüm Öğrencilerin Toplamı	31.8	29.7	14.0	24.6
Türkiye	48.3	22.1	17.0	12.5
Eski Misafir İşçi Programıyla Gelen Diğer Ülkeler	30.0	31.4	13.6	25.1
Ethnic Almanlar (spat)Aussiedler (Eski Sovyetler Birliğinden)	38.4	33.6	9.8	18.2
Diğer	20.5	29.3	15.5	34.6

Kaynak: Educational Report, Konsortium Bildungsberichterstattung 2006: 152.

Tablo 3'te, 2000 yılında devam edilen okul türleri açısından Türkler % 48,3 ile Hauptschule'ye (Almanların % 16.6 oranına karşılık); %22,1 oranında Realschule'ye (Almanların % 38.6 oranına karşılık); ve sadece % 12.5 oranında Gymnasium'a (Almanların % 33.2 oranına karşılık) devam edebildikleri görülmektedir. Dahası, Türk öğrencilerin okul dağılımları açısından diğer göçmen gruplarla kıyaslandığında en dezavantajlı grup oldukları göze çarpmaktadır. Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3'te görüleceği üzere, Türk gençlerinin eğitim düzeyleri ol-

dukça sınırlı kalmaktadır ve bu eğitimdeki negatif sonuçlar onların gelecekteki muhtemel kariyerlerini doğrudan etkileyecektir.

Daha düşük eğitim düzeyleri, birçok başarılı örnekleri ve başarı hikâyelerini görünmez kılsa da Türk göçmenlerin ikinci kuşağının genel özelliği olmaktadır. Türk gençleri istatistiksel olarak hem Almanlardan hem de diğer göçmen gruplardan daha az düzeyde yükseköğretime devam etmektedir. Bu demektir ki Türk çocukları erken yaşta mesleki eğitime doğru elenmekte ve bunun sonucunda çoğun-

lukla göçmen ailelerden gelen çocukların çoğunlukta olduğu okullara gitmektedirler. Eğitimin yapısında okul sertifikaları önemli olmakla birlikte, iş piyasası açısından mesleki diplomalar ve nitelikler de önemli yer tutmaktadır. Buna rağmen, ilginç olan, Türkler genellikle Almanya'da mesleki diploma almakta da yetersiz kalmaktadır.

Bunun yanısıra, bilinçsiz ve bilgilendirilmeyen ebeveynler yüzünden gerçekleşen, düşük oranda devam edilen kreşler ve 6 yaşın altındaki çocuklara verilmesi gereken fırsatların yokluğu Alman eğitim sisteminde göçmen ailelerin çocuklarının geleceğinin tahmini hakkında belli bir fikir vermektedir. Özellikle öğrenme zorluğu çeken çocuklar için tasarlanan Alman *Sonderschule* okulu temel olarak göçmen çocuklara hizmet etmektedir. Eğer, bu hiçbir özelliği olmayan okullara devam etmiyorsa, Türk öğrencilerin çoğu ikinci derece ve düşük düzeyli okullara devam etmektedir (Ünver, 2006: 26).

3. Alman Eğitim Sisteminde Türk Gençlerinin Başarısızlıklarının Yapısal Nedenleri

Söhn ve Özcan'a (2006) göre, göçmen geçmişe sahip olmak, dil ve sosyal sınıf eğitimdeki performansın değişkenlerinin temel belirleyicileri olmaktadır. Bireysel düzeyde üç faktör göçmen aileden gelen çocukların eğitimsel başarılarında ayırt edici özelliktedir.

Birincisi, göçün kendisinin özellikle göç etme yaşı, göç edilen ülkede kalma süresi ve dönmek veya kalma niyetine bağlı olarak birçok doğrudan ve dolaylı etkileri vardır. Birçok durumda kanıtlanmıştır ki çocuğun göç etme yaşı ne kadar düşükse veya bizzat göç edilen ülkede doğmuşsa, eğitimdeki başarı görece olarak artabilmektedir. Ayrıca, Türkler, Almanlarla karşılaştırıldığında Alman okul sisteminin resmi ve resmi olmayan kuralları hakkında daha az bilgiye sahiptir. Dahası, bir gün Türkiye'ye geri dönme hayalleri ebeveynlerin çocukların okul kariyerlerini desteklemekten geri durmalarına yol açmaktadır.

İkincisi, dilin kendisi göçmen geçmişe sahip olmanın en önemli parçasını oluşturmaktadır: göçmenlerin kullandığı birinci dil genellikle göç edilen ülkenin resmi dilinden farklı olmaktadır. Üçüncüsü, ebeveynlerin kendi eğitim ve sosyo-ekonomik düzeyleri göçmenlerin çocuklarının eğitim performanslarının değerlendirilmesinde dikkate alınan unsurlardan biridir.

Aslında, Türk çocuklarının ve diğer göçmen gruplarının düşük eğitim başarılarının onlara karşı ayrımcılık uygulanmasıyla ilgili olup olmadığı konusunda birbiriyle çatışan görüşler söz konusudur. Örneğin, Kristen (2002) Türk ve diğer göçmen gruplara karşı öğretmenlerin ayrımcılık uygulamasından ziyade, etnik olarak yalıtılmış okullar, fakir öğrenme çevresi, ailenin sosyal ve kültürel kaynakları gibi yapısal faktörlerin daha önemli rol oynadığına inanmaktadır.

Diğer yandan, Türk çocukların eğitimdeki başarısızlıklarını sadece bireysel ve ailevi faktörlere odaklanarak açıklayan perspektifler çok sınırlı kalmakta ve okulda, sokakta kurumlardaki uygulamalar, eğitimdeki yapısal sorunlar, seçici ve eleyici eğitim sistemi ve kültürlerarası müfredat eksikliği vb. yapısal faktörleri görmezden gelmektedir.

Gomolla ve Radtke (2007), örneğin, kurumsal ayrımcılığın ve okullardaki kurumsal uygulamaların, Almanlar ve göçmenlerin eşitsiz eğitim başarılarında payı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yazarlar, okul tavsiye sisteminin kararlarının önemine vurgu yaparak, bu sistemin göçmen aileden gelen öğrencileri seçerek ve eleyerek onların çoğunu özel eğitim gerektiren ve öğrenme güçlüğü çeken *Sonderschule* gibi ikinci düzey okullara yöneltmektedir. Bu da bilinçli ya da bilinçsiz olarak etnik ayrımcılığa yol açmaktadır. Gomolla ve Radtke'nin gözlemlerine göre, bu tavsiye kararları (*empfhelung*), sadece öğrencilerin performansına değil, aynı zamanda öğretmenlerin muhtemel önyargılarına ve bunun yanında bir dizi karmaşık kurumsal uygulamaların sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Örneğin, Gleis 95 adlı gençlik merkezinde Alman sosyal pedagog olarak çalışan Monika, eğitimdeki başarı konusunda aşağı doğru hareketliğin ve dışlanmalarının nedenleri hakkında şunları söylemektedir:

“Bunun mantıklı bir sebebi olması lazım. Niye bu çocuklar başarısızlar? Ya bu çocuklar mevcut imkânları kendi adlarına iyi kullanamadıkları için böyle bir sonuç alınıyor; bu sebeplerden bir tanesi olabilir. İkincisi; bu çocukların sosyalizasyon sürecinde eğitim fazla bir önem taşıyor, yani eğitim olayı sancılı bir olaydır, zahmet edilmesi gerekir, peşine düşülmesi gerekir, bir görev gibi üstleneceksiniz ve onu yapacaksınız. Ama bir an önce zorunlu okul zamanı bitsin, ben iş bulursam çalışırım, bulamazsam, nasıl olsa sosyal bir devlettir, benim paramı veriyor mantığı da hâkim olabilir ki, o da var, o da var, o da bir faktör olabilir. Başka bir faktör, aileler böyle bir gelenekten gelmiyor, yani göçmen dediğimiz insanlar Türkiye’de köy kökenli, zaten Türkiye’de de toplumun en alt seviyesinde, toplumsal piramidin en altından gelen insanlardı, yoksa Türkiye’den niye gelsinler. Sonuç olarak, Alman eğitim sistemi, nüfusunun % 10-12 sini oluşturan yabancıları göz önüne almadan geliştirilmiş ya da daha önceden var olan eğitim sisteminin devamı olarak sürdürülmekte olduğu söylenebilir. Alman olmayan ve göçmenlikten dolayı yaşamak zorunda olan ve onların çocuklarının da okula gittiği bir gerçeklik karşısında Alman siyaseti, Alman hukuku ve Alman eğitim sistemi bu realiteyi göz önünde tutmak ve eğitim sistemini buna göre geliştirmek konusunda yavaş davranmakta olduğu söylenebilir” (Monika, 35, derinlemesine mülakat, 2006).

Yine Gleis 95 gençlik merkezinden sosyal pedagog Seyhan Türk gençlerin eğitimdeki aşağı doğru hareketliliğinin altını çizerek eğitim sisteminde acilen yapılması gereken düzenlemelere işaret etmektedir:

“... Bence yapısal bir ayrımcılık yok. Ama bir şeyi görmek lazım: Burada göçmenler var ve bu göçmenlerin çocukları okula gidiyor. Bu okullardaki başarıya

bakmak lazım, yani niye okula gidilir? Sırf mecbur oldukları için değil, bir sonuç almaları lazım. Biz istatistik olarak şunu tespit edebiliyoruz, basında, literatürde şunu görüyoruz: Yabancı çocukların, özellikle Türkiyelilerin yüzde 5’i liseyi bitirebiliyor. Yüzde 5’i, bu belki biraz daha fazlalaştı, diyelim ki yüzde 10’u. 100 çocuktan 10 tanesi liseyi bitirebiliyorsa. Gene 100 çocuktan 70 tanesi ortaokul düzeyinde bir okulu bile bitiremiyorsa, bunların bilmem yüzde kaç da hiç meslek yapma şansına sahip değilse, gene bu yapının içerisinde bilmem yüzde 50’si veya yüzde 45 civarındaki insanı, yaşlısı genci işsizse, bunun bir açıklamasının olması lazım. Biz şöyle diyemeyiz: “Bu çocukların hepsi aptal, Alman eğitim sistemi çok iyi, okullarda her şey veriliyor, ama bunlar aptal olduğu için başarısızlar”; en azından ben böyle bir saptama yapamıyorum” (Seyhan, 33, derinlemesine mülakat, 2006).

Açık ki okuldan ayrılma, eğitimdeki başarısızlık düzeyi ve normalden sapan eğitim sonuçları Türk gençlerinin Alman toplumunun en altındaki konumlarını sağlamlaştırma ve Almanlar içindeki etnik önyargı ve basmakalıpları kuvvetlendirmektedir. Bu basmakalıp önyargılar misafir göçmenlerin ve çocuklarının başarılı bir entegrasyon şanslarını azaltan düşmanlık duygularını ve çatışmaları beslemektedir.

Buna bağlı olarak, birçok Türk genci Alman toplumunun kendileri ne yaparsa yapsın farklı kültürleri tam olarak kabul etme konusunda isteksiz olduklarını düşünmektedir. Bu yapı, Türk gençlerinin suç ve şiddete eğilimlerinin olması ve daha fazla marjinalleşmelerinin de sorumlusudur. Alman toplumuna yabancılaşma, bu dışlanma süreçlerinin sonucunda ikinci ve üçüncü kuşak Türk gençleri arasında çok da olağandışı bir durum değildir.

Goslar’da başarılı bir Türk işadamı olan Haydar, kız çocuğunun okulda yaşadığı problemler ilgili deneyimlerinden bahsederken Almanların başarılı Türkleri bile kabul etmekte hala isteksiz olduğu ve hazır olmadığı tespiti yapmaktadır.

“Almanlar bizi kabul etmeye hazır değiller. Hazır değiller. Şimdi örnek vereyim. Bizim kız Almanca dersinde, mesela öğretmen, Alman öğretmeni, Gimnazyumda, çocuğa takmış kafayı, her dersten çok başarılı notlar alıyor. Ama bunun dersinden iyi not alamıyor. Çocuk ağlayarak eve geliyor, ondan sonra demiş ki çocuğa, annen baban Almanca biliyor mu? Nasıl demiş, nasıl soru, annem babam Almanca biliyor mu. Annen baban Almanca biliyor mu, seninle Almanca konuşabiliyorlar mı. Kızım da babamın demiş restoranti var demiş, çocuk aklına bak. Babamın restoranti var, Almancası olmasa nasıl işletir demiş. 11 yaşındaydı, geçen yıl. Ondan sonra tabi ben buna karşı tepki gösterdim. Bir randevu aldım öğretmenden, ondan sonra gittik, benim hanımla gittik. Dedik, problem ne, çocuğun şeyi ne. Yarım saat konuştuk, yarım saat kırkbeş dakika konuştuktan sonra öğretmen dedikine sizin dedi Alman pasaportunuz var mı dedi. Dedim, birbirimizi iyi anlıyoruz, kırkbeş dakikadan beri konuşuyoruz burda, biz burda Almanca konuşuyoruz değil mi dedim, benim dedim cebimdeki kağıt parçası ne değiştirecek dedim, ben sizin sözünüzü anlıyorum, siz de benim sözümü anlıyorsunuz. Benim Alman pasaportum olsa neye yarar, olmasa neye yarar, ne farkı var. Ben 32 yıldır burda yaşıyorum” (Haydar, 42, derinlemesine mülakat, 2006).

Başka bir ebeveyn Erdoğan ise Goslar ve Almanya'daki eğitim sistemi hakkında daha karamsar bir sonuç çıkarıyor:

“Yabancı çocuklarının okulda çıkma biçimi, Goslarda diyelim, yüzde 40 ya da yüzde 50'si hiçbir diploma almadan okuldan çıkıyor. Şimdi siz eğer öğrencilerinizi ya da belirli bir grubu bu haliyle hep okuldan çıkarırsanız, saltanatınızı bölüşmezsiniz. Eğer bir grubu hep dışarıda bırakırsanız, entegrasyon olmaz. Almanya'nın getirdiği ya da Alman toplumunun yaşadığı birtakım rahatlıklar ve zenginlikler var. Onu ama herkes eşit şekilde sahiplenemiyor ya da erişemiyor, çünkü o grubu siz dışarıda bırakıyorsunuz. Yabancılar da biraz o şey simgesini taşıyor, halen ilk gelen kuşağın simgesini biraz taşıyor. Vastıfsız, iş yapmayın, gerici, çok fazla nasyonalist, ne bileyim, bü-

tün simgeleri, bu önyargı, ama duruyor öylece. Perspektif olmayınca gençlerde, geriye dönüş oluyor. Ben hep onu söylemeye çalışıyorum, perspektif olmayınca mecburen geriye dönüş yapıyorsunuz, bir yere tutunmak zorundasınız, 16 yaşındasınız, 17 yaşındasınız, yani bir yerlere tutunmak zorundasınız. Böyle garip şey var, böyle arabesk yaşama biçimi de var aslında Almanya'da, özellikle yabancılar da. Ama bu böyle birbirini etkileyen faktörler, tek başına alamazsınız, yani siz şey diyemezsiniz, yabancılar ya da dinciler niye böyledir, suçlulardır diyemezsiniz. Onları buraya iten bir sürü faktör vardır. Bunlar sosyoekonomiktir ilk başta. Bunlar çözüldüncə, siz başka sorunları çözebilirsiniz” (Erdoğan, 39, derinlemesine mülakat, 2006).

3.1. Eğitim Sisteminde Önyargılar, Klişeler ve Kültürel Farklılıkların Görmezden Gelinmesi

Alman eğitim sisteminin sorununun ortak paydası, Türk göçmenlere ve çocuklarına mezuniyet sonrası kültürel sermayelerini ekonomik sermayeye dönüştürebilecekleri bir platform sağlayamamasıdır. Dolayısıyla, Almanya'da iş piyasasında göçmen ailelere karşı ayrımcılık uygulandığı söylenebilir. Bunun yanı sıra, Tribalat (2002) Müslümanların kamusal yaşamda kendilerini sosyal olarak mobilize edememe durumu, ülkede sosyal, ekonomik ve eğitimsel sorunları 'geri kültürler'le tanımlayan güçlü zihinsel yapıların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Göçmenleri geri olarak tanımlayan gören bu tür zihinsel yapılar artık sürdürülemeyen bu eğitim sisteminin değişmesinin ve bütün bireyler için kapsayıcı, daha demokratik, eşit bir eğitimin gerçekleştirilmesinin önündeki en hacimli ve ciddi engeli oluşturmaktadır:

“Okullardaki ilişkiler, bir bütün olarak toplumdaki ilişkiler gibi, giderek ırksallaşmaktadır. Bireyler, 'etnik' kimlik sahibi kişiler olarak algılanmakta ve damgalanmaktadır. Daha basitçe söylemek gerekirse, okullar öğrencileri geçmişte işçi sınıfı çocukları olarak tanımlarken şimdilerde göçmen çocukları olarak tanımlanmaktadır. Daha önceleri çocuklara babaları yoksul olduğu için sorunlu oldukları teşhisi konurken,

şimdilerde, çocuk üçüncü kuşak olsa bile, babası göçmen olduğu için sorunlu olduğu teşhisi konmaktadır. Erkek çocuklarının davranışlarını geçmişte 'saldırgan' olarak tanımlarlarken, artık davranışın kendisi 'etnik' olarak tanımlanmaktadır" (Starkey, 2003: 120).

Almanya'da "başka bir dünyaya ait", Avrupa dışı bir kültüre sahip "yabancı" bir grup olarak damgalanan Almanyalı Türkler, bu toplumsal kabul eksikliğinin sıkıntısını her zaman çekmişlerdir. Hatta bu eksikliğin iş ve eğitim dünyasındaki başarılarına da engel olduğunu düşünmektedirler. Goslar'da yaşayan bir kaç Türk gencinin de belirttiği gibi tıpkı diğer sosyal ilişkilerde olduğu gibi, okuldaki ilişkilerde tabakalaşmış ve ırksallaştırılmıştır. Bütün bireyler en azından bir etnik kimlikle etiketlenmekte ve sanki herkes bir kimlikle tanımlanmak zorundaymış gibi varsayılan bir kimlik çerçevesinde algılanmaktadır. Başka bir deyişle, Almanya'da doğmuş, eğitim almış ve sosyalleşmiş olmasına rağmen, üçüncü kuşak Türk gençleri farklı ayrımcılık kategorileriyle tanımlanmakta ve bu kuşak bile entegre olmamak gibi ironik bir suçlamayla karşılaşabilmektedir. Hâlbuki bu gençler entegrasyon paradigmasıyla anlaşılabilirler çünkü göçmen değiller.

Örneğin, görüştüğüm bazı Alman öğretmenler, Türk gençlerinin ve özellikle erkeklerin saldırgan ve otoriter davranışlar içinde olduklarını özellikle İslam dinine, patriarki ve etnik özelliklere referansla anlamaya çalışmaktadır. Bu noktada, bu öğretmenler Alman okullarının bu gençler üzerindeki eğitimle ilgili sorumluluklarını ve etkilerini tamamen görmezden gelmektedirler.

Ayrıca, bazı akademisyenler Türk öğrencilerin eğitimdeki başarısızlıklarını onların aile geleneği ve İslam anlayışlarıyla ilişkilendirme eğilimindedir:

"Türk göçmenlerinin ikinci kuşağının en önemli ayırt edici özelliği, onların kendi etnik topluluklarının norm ve değerlerine oldukça meyilli olduklarıdır (dini pratikler, evlilik, cinsiyet rolleri ve geleneksel alışkanlıklar açısından). Sosyal çevreyle sıkı ilişkiler Türk topluluğun yaşamında çok önemli bir rol oynamaktadır.

Güçlü sosyal kontrol sözkonusudur ve kadın ve genç kızların davranışları yakından izlenir. Hem geleneksel cinsiyet düşüncesi ve hemde erken evlilik ikinci kuşak Türk kızlarının eğitimlerinin önünde ciddi bir engeldir. Bunların üçte biri okulu ortaokul diploması almadan bırakırlar ve çoğu tam zamanlı ev kadınları olurlar" (Crul ve Doornik, 2003: 1062).

Türk çocuklarıyla belli bir deneyim sahibi olan Goslar kasabesindeki Alman öğretmenler sıkça Türk ailelerinde bulunan cinsiyet eşitsizliğine göndermede bulunmaktadır. Hauptschule, Realschule ve Gymnasium'da çalışan bu öğretmenler Türk ailelerin erkeğin tersine kızlar üzerinde çok fazla baskı uyguladıkları ve bunun da İslam diniyle ilgisi olduğunu tekrarlamaktadırlar. Sonuçta, ebeveyn kontrolü İslam diniyle açıklanma eğilimindedir. Hâlbuki kızlar üzerindeki aile "kontrolü" Küçükcan'ın (2004: 249) iddia ettiği gibi dini bir olgu olmaktan ziyade kültürel bir gelenek de olabilir. Eğer İslam bu davranışlardan sorumlu olsaydı aynı dini prensiplerin erkekler için de dopal olarak uygulanması ve geliştirilmesi gerekirdi.

Yukarıdaki bakış açılarına göre, Türk gençlerinin bu cinsiyetçi ve otoriter davranışları, Alman toplumunun içinde bağlamsallaştırılacağı yerde, etnik ve dini özelliklere atıfla İslam ve Türklüğe açıklanmaya çalışılmıştır.

Alman ve Türk gençleri arasındaki farklarla ilgilendiğinde Alman öğretmenler ya Türk öğrencileri kültürel önyargılarla tanımlayıp anlamaya çalışmakta ya da onların kültürel arkaplanlarını tamamen görmezden gelerek öğretim yapmaktadır. Bu kültürel kalıplar özellikle İslamın içindeki kurallar setiyle ve cinsiyet rolleriyle ilişkilendirilmektedir. Bu yargılar açıkça aşağılayıcı ve radikal olarak mantık dışıdır. Daha da ironik olanı, bu öğretmenler prensipte kültürel farklılıklara karşı hoşgörülüdür ancak örneğin hala inatçı bir şekilde Türk ebeveynlerin çocuklarını okul gezilerine göndermek zorunda olduklarını düşünmektedirler. Onlar bu ısrarlarını iyilik adına sürdürmektedir ancak onla-

rın bahsettiği tek problem bu değildir. Sınıftaki eğitim açısından bakıldığında problem öğretmenlerde gibi görünmektedir çünkü onların her bir göçmen ailesiyle ilgilenecek ve onları düşünecek kıymetli zamanları yoktur.

Bu demektir ki öğretmenler göçmenlerin itirazlarına saygı duymakta zorlanmaktadırlar (örneğin, “merak etmeyin biz sizin kızıınıza sahip çıkarız ve onu kollarız” demek onlar için zordur). Dahası, kültürel arkaplan dediğinizde öğretmenler, ilk ve öncelikle Müslüman tarzı yaşamın bilgisi, Türklerin kendi aralarındaki ilişkiler ve evdeki yaşam şekilleriyle ilgilenmektedir çünkü onlara göre böyle bilgiler öğrencinin davranışını daha iyi anlamak için yardımcı olabilir. Halbu ki, öğretmenler Türk öğrencilerin yabancılıklarını görünüş veya davranışları açısından çok belirgin olmadığı durumlarda kültürel arka planı görmezden gelme eğilimindedir. Alman akranları gibi giyinen, diğer davranışlarında Batılı gibi hareket eden ve türban takma konusunda gevşek olan bir Müslüman kızın tıpkı ortalama bir Alman gibi davranması beklenmektedir ve onun okul performansı ile ilgili problemleri onun bireysel beceri, koşul ve özellikleriyle açıklanacaktır. Utangaçlık, arkadaşlarıyla problemleri vb.

Benim Goslar kasabasında gördüğüm üçüncü kuşak gençler, çoğu Alman öğretmenlerin Türk öğrencilere sürekli olarak aile hayatı, kadının ailedeki yeri, kızları eğitim hakları, cinsiyet ayrımcılığı ve patriarki konusunda sorular sorarak Türk insanları hakkındaki klişeleri tekrar ettiklerinden şikâyet etmektedir. Onların soruları daima cinsiyet rolleri, türban, namus cinayeti, Türk yaşam tarzı etrafında dönmektedir. Ancak, gerçekte onlar Türk ailesi ve yaşam tarzı hakkında çok az bir fikre sahiptir. Alman öğretmenlerin çoğu hala çok kültürlü bir formasyona sahip değildir ve bu farklı kültürlerden gelen öğrencilerle ilişki kurabilmeleri için olmazsa olmaz bir gerekliliktir.

Ferdane, Alman öğretmenlerin ısrarlı bir şekilde aile ve kültürlerini sorgulayıcı yaklaşımlarında rahatsız olduğunu belirterek, ortaokul deneyimlerinden söz etmektedir:

“Bazı öğretmenler tüm Türk kızlarının evde İslamcı aileleri tarafından baskıya uğradığını düşünürlerdi. Onlar, tüm kızların evde türban taktığını ama okula gelirken onu çıkararak makyaj yapıp süslenmelerini açıkça düşünürlerdi. Oysa bazı veya çoğu Türk aileler çocuklarına karşı tıpkı benim ailemde olduğu gibi oldukça demokratik ve açık görüşlüydü. Bir gün öğretmenim babamı okula çağırdı benim sınıfta erkeklerle çok yakın olduğumu şikâyet etti. Buna inanmadım. Babam hemen tepki verdi ve aynen şöyle söyledi: ‘biz modern bir aileyiz ve benim kızım türban takmıyor. Ben kızıma çok güveniyorum ve o kiminle isterse onunla konuşabilir. Bir daha bizi lütfen kızımın dersleri dışındaki bu tür konularla bizi rahatsız etmeyin lütfen’ (Ferdane, 23, derinlemesine mülakat, 2006).

İronik olan, Alman öğretmenlerin güçlü bir şekilde İslamın ve etnik olguların Almanya’da doğup büyüyen ve sosyalleşen üçüncü kuşak üzerinde bile böylesine güçlü etkiler yapabileceğinin varsaymasıdır. Bu çocuklar Almanya’da eğitim almalarına rağmen, Alman öğretmenlerin tutumu onların problemlerini Alman toplumunun sosyal ve ekonomik koşullarının içinde psikolojik ve sosyolojik açılardan değerlendirerek kültürler arası bir bağlama oturtmak yerine, kültürel indirgemeci bir anlayışla etnik ve dini değerlere referansla anlamaya çalışmaktadır.

3.2. Alman Eğitim Sisteminin Dışlayıcı ve Ele-yici Yapısı

Genel olarak Alman eğitim sistemi temel düzey (3 ve 6 yaş arasındaki kreş eğitimi), ilkökul düzeyi (1 ve 4 sınıfları kapsar), ortaokul ve üçüncü düzey olarak (lise ve üstü) 4 aşamaya ayrılmaktadır.

İlkokuldan ortaokula geçiş her bir federal eyalet göre değişiklik göstermektedir. Alman eğitim sistemi ortaokul düzeyinde üç tür eğitim sistemine dayanır. Almanya’da bu üç türden birine yapılan kayıt alınacak uzmanlık dalına ulaşmayı biçimlendirecektir. *Hauptschule*, düşük düzeyli ortaokul iken, orta düzey ortaokul *Realschule* olmaktadır. Son

olarak, *Gymnasium* ise akademik ortaokul olarak iş görmektedir. Daha prestijli mesleki eğitim pozisyonları ve gelecekte artan iş fırsatları ancak orta düzey ve akademik ortaokullarda mümkün olabilmektedir. Ayrıca,  zel eğitim okulları *Sonderschule* sahip oldukları gelişim geriliği nedeniyle sıradan okullarda yeterince yardım alamayan öğrenciler için kurulmuştur (Miera, 2008).

Hauptschule giderek artan oranda “ tekilerin okulu” olmaktadır yani bu okula dezavantajlı sosyal gruplar ve göçmen aileden gelen çocuklar devam etmektedir. Realschule ise yine düşük düzeyde bir okul tipi olmakla birlikte, öğrencilere genel eğitim konusunda daha geniş bir imkân ve mesleki ve daha yüksek eğitime giriş nitelikleri kazandırmak ve devam etme konusunda fırsatlar yaratmaktadır. *Hauptschule* ve *Realschule*’den mezun olanlar (veya *Gymnasium*’dan 10. sınıftan sonra) ikili sistem içinde okul ve iÇi birleştiren mesleki eğitime ve staja baŐlayabilir veya öğrenciyi üniversitede uygulamalı bilimlere hazırlayan (*Fachhochschulen*) 11. ve 12. sınıfta çeşitli teknik liselere devam edebilir (*Fachoberschulen*). *Gymnasium* daha düşük ve yüksek ortaokul düzeyini kapsar (5. sınıftan 13. sınıfa) ve derinlemesine bir genel eğitim vererek yüksek eğitime giriŐi hedeflemektedir. Şu anda eyaletler okul tiplerine bağlı olarak farklı müfredatlar belirlemektedir.

Öğrenciler okul tipleri içinde değişiklikler yapabilmelerine rağmen, bu değişiklikler çoğunlukla gerçekte aşağı düzeydeki bir okula doğru olmaktadır (Miera, 2008: 2). Sonuç olarak, Alman eğitim sisteminde ortaokul eğitimi verdiği farklı sertifika çeŐitleriyle açık bir hiyerarşik düzene yol açan    tür okul sistemine dayanmaktadır. Bu sistem içinde sadece *Gymnasium*’dan alınan *Abitur* sertifikası  niversiteye giriŐi sağlamaktadır. En düşük sertifika (*Hauptschule*) ise 9. ve 10. sınıftan sonra kazanılmakta ve öğrencileri nitelikli iş ve mesleki eğitim konusunda en dezavantajlı konuma getirmekte ve itibarı son onyıllarda iyice gözden düşmektedir. Orta düzey ortaokul olan *Realschule* ise arada bir konumdadır ve bu tip sertifika daha iyi bir mesle-

ki eğitim vadetmektedir. Kapsamlı okullar ise (*Gesamtschule*) ise bazı eyaletlerde 4. tip okulları oluşturmaktadır ve bu üç tür okulu bütünleŐtirip aralarındaki geçiŐleri kolaylaŐtırmayı hedeflemektedir.

Goslar kasabasındaki Goldenau *Realschule* müdürü Schneider Alman eğitim sisteminin eleyici özelliğini eleŐtirmektedir:

“Şimdi, daha ortaokulda baŐlamak üzere Alman eğitim sistemi öğrenciler için erken sayılabilecek bir dönemde çok seçici ve eleyici bir Şekilde iŐlemekte ve devamlı olarak bazı grupları özellikle de göçmen toplulukları Almanya’nın geri kalan kısmından dışlamaktadır ve bu durumun  z m  için mutlaka kültürlerarası öğeler yeniden d Ő n lmek zorundadır. Ayrıntılı olarak s ylecek olursak, *Hauptschule* eğitimi insanları basit birer iŐçiye dönüŐmesine hizmet ederken, *Realschule*  zellikle nitelikli mesleki işçiler üretmektedir. Oysa *Gymnasium* ise Alman emek piyasası için oldukça yüksek düzeyde uzmanlar yetiŐtirmektedir. İlk tipteki okul olan *Hauptschule*, aşağı sınıftan insanlara hizmet eden göçmen okullarıdır. Eğer Türk  ğrencilerinin berbat durumlarını deđiŐtirmek istiyorsak, eğitim sistemimizin yapısını derhal deđiŐtirmeliyiz” (Schneider, 45, derinlemesine mülakat, 2006).

Gençlik psikoloğu ve Goslar kasabasında belediye bağlı olarak  alıŐan Aile,  ocuk ve Gençlik bölümünün başkanı Heiddard Metz eğitimin çatıŐmalı ve eşitsiz koşullarına işaret etmektedir:

“ ok açıkça görülmektedir ki Alman eğitim sistemi herhangi bir Avrupa ülkesindeki eğitim sisteminin daha eleyicidir. Başka bir deyişle, göçmen çocuklarının büyük bir bölümü aşağı sınıfın okulları haline gelen *Hauptschule*’ye gitmektedir. Bu  ocuklar *Gymnasium* gibi nitelikli okullarla gidememekte ve onların gelecek ve  niversite planları sadece bir rüya olmaktan öteye geçememektedir. Tabii ki her Alman  ğretmenin

kendine ait politik görüşleri ve dünya görüşü vardır ve bunların bazıları açıkça ayrımcı görüşlere sahip olmaktadır. Ancak tüm eğitim sistemini düşündüğümüzde, eğitimin amacı insanları yetiştirmektir ama bu sistemin iyi işlediğini söylemek maalesef mümkün değildir. Şunu kabul etmek yararlı olacaktır: Alman eğitim sistemi sürekli olarak yabancıları görmezden gelerek geliştirilmiştir. Bu büyük bir hatadır. Almanlar bunun üzerinde düşünmeli ve gerçeğe uygun önlemler almalıdır” (Metz, 51, derinlemesine mülakat, 2006).

3.3. Tavsiye Sisteminin (Empfehlung) Başarı-sızlığı

Genel olarak eğitim sistemi iki önemli durumla karakterize olmuştur: Birincisi, eğitim federal devlete değil, eyalet sistemlerinin yasaları altına alınmıştır. Dolayısıyla, 16 ayrı eyalette farklı farklı okul ve eğitim yapısı söz konusu olmaktadır. İkincisi, Alman okul sistemi öğrencileri okuldaki performanslarına göre ve görece erken bir okul döneminde öğrenci seçimini desteklemektedir.

Bir çocuğun hangi tip okula devam etmesi gerektiği normal olarak 9. ve 10. sınıfta ilkokul öğretmenlerinin verdiği tavsiyelere (empfehlung) ve ebeveynlerin istekleri doğrultusunda karar verilmektedir. Miera'nın (2009: 25) dikkat çektiği gibi öğrencileri sınıflandıran bu sistem ilkokulun son yılında bu tavsiye (empfehlung) yöntemi konusunda eğitim almamış öğretmenlerin tavsiyeleriyle öğrencilerin bireysel olarak değerlendirilerek hangi okula gideceğini belirlemektedir. Sıklıkla etnik önyargılar veya gizil duygular yaşayan öğretmenler kendilerini göçmen çocuklarına karşı daha az sorumlu hissetmektedir. Ebeveynlerin bu tavsiyeleri izlemesi zorunlu olmasa da, çocuğun gelecek kariyeri büyük ölçüde bu tavsiye kararlarına bağlı olmaktadır. Özel eğitim okullarına yapılan adaletsiz okul tavsiyeleri dolaylı dışlayıcılık veya ayrımcılığın bir işareti olarak düşünülebilir çünkü bu okullardan çıkıp yüksekokullar için sertifika alma şansları yok denecek kadar azdır. Ulusal rapora göre, ilkokullarda ortaokullar için yapılan tavsiye ve değerlendirmeler açısından göçmen

çocuklara karşı ayrımcılık yapıldığını iddia etmektedir (Miera, 2009).

Söhn ve Özcan'a (2006) göre, diğer ülkelerle kıyaslandığında Alman okul sisteminde öğrencilerin farklı ortaokulları çok erken yaşlarda yapmak zorunda kaldıkları söylenebilir. Bu karar öğrencinin tüm yaşam şanslarını ve geleceğini kuvvetli bir şekilde etkilemektedir ve daha geç yaşlarda geri dönüşümlü bir şekilde yetişkinliğindeki okul kariyerini etkilemektedir.

Radtke (2004), yalıtılmış okulları seçenin göçmenler olmadığını daha ziyade orta sınıftan gelen Alman ebeveynlerin yaptıkları tercihlerin daha fazla bölünme ve sosyal yalıtıma yol açtığını güçlü bir şekilde vurgulamaktadır. Bunun yansıması, Radtke okulların bu etnik yalıtılmışlığa nasıl katkıda bulunduğu ve bu durumu nasıl kuvvetlendirdiğini araştırmaktadır. Radtke, yaptığı alan araştırmasında bazı alanlarda uzmanlaşan ilkokulların (müzik odaklı eğitim, erken yaşta İngilizce öğretimi ve alternatif öğretim teknikleri uygulayan) özellikle orta sınıf Alman ebeveynler tarafından tercih edilirken, göçmen ailelerin çocuklarının ise bazı tür okullara (ekstra dil eğitimi ve sosyal çalışanların olduğu ilkokullar) devam etmek zorunda kaldıklarını iddia etmektedir. Bu tür uzmanlaşmalar, kaybolan çocuklar için duruma göre iyi ya da kötü öğrenme ortamları sağlayan ve sosyo-ekonomik olduğu kadar dilsel ve etnik olarak daha homojen sınıflar oluşturmaya eğilimlidir. Bireyler yani ebeveynler kadar okul yönetimi ya da yerel yönetiminin aldığı kararlar, resmi olarak hayıflanılan ancak bazıları tarafından da sessizce onaylanan okullarda etnik izolasyonu kuvvetlendiren ve başlangıçta niyetlenilmemiş sonuçlara yol açtığı söylenebilir (Radtke, 2004).

İlkokul eğitimi boyunca öğrencilerin okul seçiminin kesin bir karşılığı ortaya çıkmaktadır. Örneğin, ortalama okulların koşullarını ve kriterlerini karşılayamayan öğrenciler hemen kategorik olarak “özel eğitime ihtiyacı olan” grubun içine dahil edilmekte ve *Sonderschule* gibi okullara gönderilmekte-

dir. Gçmen çocukları bu tip okullara gönderilirken, çoğunlukla dil problemleri öğretmenler tarafından bilişsel gerilikler birbirlerine karıştırmakta ve aynı şekilde değerlendirilmektedir.

Goslar kasabasında Türkçe ğretmeni olarak alışan Sakine tavsiye sisteminin Alman eğitim yapısının en adaletsiz tarafı olduğunu söyleyerek, ilkokullarda bu sistemin çok iyi işlemediğini en azından göçmen aileler için adil olmayan sonuçlar yarattığını iddia etmektedir:

“Aslında tavsiye sistemi çok da adil alışmıyor. Çoğu Alman ğrencilerin daha yüksek düzeydeki okullara yönlendirildikleri ve Türklerin bu anlamda açık bir şekilde aşığı ve orta düzeydeki okullara tavsiye edildikleri bir gerçektir. Biz ğretmenlerin tavsiyelerinin etkilerini dikkate aldığımızda örneğin öğrencilerin notları ve motivasyonları açısından marjinal bir konuma itildiklerini söyleyebiliriz. Bununla birlikte, Türk ğrencilerin sosyo-ekonomik durumları zaten Almanlardan geri olduğu için bu sarmaldan çıkmaları çok kolay olmamaktadır. Sonuç olarak, Türk ğrencileri bekleyen en büyük tehlike Alman öğrencilerden iki kat daha fazla bir şekilde Sonderschule gibi özel eğitim okullarına devam etmeleri olmaktadır. Örneğin, aynı not ortalamasına sahip olmasına rağmen, etnik Almanların değil ama Türklerin Hauptschule gibi en düşük okullara yönlendirildikleri bir sosyal gerçeklikler” (Sakine, 42, derinlemesine mülakat, 2006).

Son olarak, bu tavsiye ve kararların nasıl alındığına dair süreç açık ve şeffaf olmamakta ve aksine oldukça tartışmalı ve belirsiz işlemektedir. Daha da önemlisi, Alman eğitim sistemi bu tavsiyeleri tamamen meşru görmektedir. Buna göre, denilebilir ki Türk göçmen çocukları birbirinden kolayca ayırt edilemeyecek hem etnik kökenleri hem de işçi sınıfından gelmesi nedeniyle kurumsal ayrımcılıkla karışılmaktadır. Buna rağmen, tavsiye sisteminin adil olabileceğini dşnssek bile, ilkokuldaki temel eğitimin çok da yeterli olduğu söylenemez. Çünkü bu eğitim sistemi göçmen çocuklarının ihtiyaçlarını karışılayamamakta ve mevcut potansiyellerini tamamen ortaya çıkaracak özel araçlardan yoksundur.

3.4. Türk Göçmen Ailesinin Eğitimdeki Tutumları

Almanya’da yaşıyan Türk ailelerin bazıları iyi eğitimi ve uyumlu olsa da, çoğu Türk ailesi işsiz, düşük eğitimi ve kötü bir Almancaya sahiptir. Goslar kasabasında derinlemesine mülakat yaptığım ğretmenler Türk ocukların eğitim başarılarında en önemli sorumluluğun ebeveynlerde olduğunu düşünmektedir. Örneğin, nc kuşak bir genç olan Fatma’nın söyledikleri oldukça çarpıcıdır:

“Aileler çocuklarını evde otoriter önlemler uygulayarak kontrol etmeye çalışıyorlar. Sonuç olarak bu kontrol biçimi onların eğitimsel gelişimleriyle ilgilenmediği için yararsız, sert ve dengesiz bir hal almaktadır. Tabii, gençlerin eğitimiyle ilgili olarak ailelerin sorumsuz tutumları ihmal edilemeyecek kadar açık ve berraktır” (Fatma, 24, derinlemesine mülakat, 2006).

Benzer bir şekilde Hauptschule müdürü Trautwein velilerin sorumsuzlukları ve eğitim başarı-sızlığının arkasındaki en önemli etken olarak tarif etmektedir:

“Okul olarak ısrarla Türk ğrencilerin velilerini okuldaki toplantılara, ğretmen-veli konferanslarına davet etmemize rağmen, velilerden çok azı çocuklarının eğitimiyle ilgilenmekte ve çoğu ne öğretmenlerle ne de diğer velilerle ilişki kurmaktadır” (Trautwein, 54, derinlemesine mülakat, 2006).

Aynı şekilde, Gleis 95 gençlik merkezinde genç bir sosyal pedagoğ olarak alışan Eda Goslar’da Türk gençlerin başarı-sızlıklarındaki en büyük payın ebeveynlere ait olduğunun altını çizmektedir:

“Genellikle zaten babalar çok çalıştığı için, çocuklarının eğitimiyle hiç uğraşmıyorlar. Annelerin de çoğu ilkokul mezunu veya analfabetler, Almancayı bilmiyorlar. Onun için hiç doğru dürüst ilgilenemiyorlar çocukların eğitimiyle. Yalnız sınıfta kalacağı zaman, çok tehlikeli olduğu zaman, o zaman bir iki tana arkadaş bulurlar veya arkadaşlarının, çocuklarını alır, diğer öyle konuşurlar, yoksa hiçbir ilgilenme

yok. Hepsi ders çalışabilir bu arada, ama çalışmıyorlar. Mesela, bugün 3'le 6 arasında ders veririm. Ama ne yapıyorlar? Tavla oynuyorlar, futbola bakıyorlar. Hadi gelin, ders çalışalım dediğin zaman, dersim yok diyorlar, bir sürü yalan atıyorlar. Erkekler genellikle daha çok böyle, okul sistemiyle hiç ilgilenmiyorlar. Kızlar var, kızlar daha ilgili" (Eda, 32, derinlemesine mülakat, 2006).

Çocuk yetiştirme ve eğitim psikolojisi literatürü, hoşgörülü ailelere, çocuklara karşı otoriter tutumları olmayan ve yeni deneyimlere açık ve yoğun bir sosyalleşmeyi destekleyen ailelere iman etmekte ağız birliği etmektedir. Benzer bir şekilde, ekonomik hareketlilik, sosyal kabul ve tam entegrasyona ulaşmak için bir adım olarak görülen okullar ve diğer belli başlı kurumlar, göçmenlerin ve çocuklarını olabildiğince hızlı bir şekilde kültürlenmeleri konusunda baskı oluşturmaktadır (Alba ve Nee 2003; Portes vd. 2009: 1094-1095)

Ancak, Portes vd. (2009) kültürlenme (acculturation) ve ebeveynlerin çocuk eğitimindeki (parenting) bu ana akım yaklaşımları eleştirmiş ve ebeveynlerin çocuklara karşı tutumunun ve kültürlenmenin değişen çevresel koşullara göre farklı etkilere ve sonuçlara yol açacağını iddia etmiştir. Yani, kent merkezindeki ve kenar mahallelerdeki koşullar kültürlenme ve ebeveyn tutumlarının sonuçları üzerinde farklı etkilere sahip olacaktır. Farklı bir şekilde söyleyebilirsek, hoşgörülü ve keşfedicilik konusunda özgür bir aile tutumu korunaklı bir küçük çevrede çok iyi işleyebilecekken, bu tür aile tutum ve davranışları fakir bir kent mahallesinde çoğunlukla çetelerin ve uyuşturucu trafiğinin varlığında zararlı şeylerin keşfine de yol açabilir.

Ayrıca, Türk ebeveynlerin eğitim sürecinde kısmi olarak sorumluluğu olmasına rağmen, sadece bireysel ve aile özelliklerini dikkate alan perspektifler oldukça sınırlı kalmaktadır ve kurumlarda, okulda ve caddelerde neler olduğunu ve yapısal nedenleri görmezden gelmektedir.

4. Sonuç

İtiraf etmek gerekir ki, göçmen aile ve işçilerin çocukları tamamen getto ya da alt sınıf oluşturmamaktadır. Çünkü Almanya'da mesleki eğitimdeki ikili sistem emek piyasası için görece olarak daha iyi sonuçlar yaratırken, daha çok staj merkezli bu eğitim iş deneyimini dikkate alan sonraki iş başvuruları için uygun bir durum yaratmaktadır (Crul ve Schneider, 2009). 20 ve 21 yaşlarındaki gençler arasında işsizlik artıyor olmasına rağmen, bu mesleki staj ve eğitimi birleştiren ikili sistem çoğu okuldan ayrılan ancak meslek yapan öğrenciler için bir sigorta oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Faist'in (1994) vurguladığı gibi, Almanya'da Türk gençlerinin entegrasyon süreçlerindeki gelecekleri hala belirsizlikler içermektedir. Dahası, yetişkin Türk işçileri yetişkin Almanlarla kıyaslandığında daha uzun süreli işsizliğe maruz kalmaktadır. Açık ki bu açılardan bakıldığında değişen emek piyasası içinde Türk göçmenler sürekli olarak marjinal kalmaya adaydır.

Türk toplulukların çocukları ve ebeveynleri arasında kuşaklar arası büyük çaplı bir ilerlemeden söz etmek zor olsa da, üçüncü kuşağın ikinci kuşağa nazaran biraz daha ilerleme kaydettiği söylenebilir. Bununla birlikte, Türk gençlerinin açıkça eğitimde hala dezavantajlı durumlar yaşadığı söylenebilir. Bu durum birçok faktörün bir araya gelmesinin bir sonucu olarak açıklanabilir: ebeveyn kuşağının sosyal ve kültürel sermayesinin eksikliği; eğitim sisteminin dezavantajlı ailelerin çocuklarının eğitimde ilerlemelerini desteklememesi; emek piyasası ve mesleki eğitim için okul derecesinin aşırı önemli oluşu ve eğitim alanında doğrudan ve dolaylı ayrımcılığın olması.

Tekrar söylemek gerekirse, okuldan ayrılma, eğitimdeki başarısızlık düzeyi ve normalden sapan eğitim sonuçları Türk gençlerinin Alman toplumunun en altındaki konumlarını sağlamlaştırma ve Almanlar içindeki etnik önyargı ve basmakalıpları kuvvetlendirmektedir. Bu basmakalıp önyargılar misafir göçmenlerin ve çocuklarının başarılı bir en-

tegrasyon şanslarını azaltan düşmanlık duygularını ve çatışmaları beslemektedir.

Genel olarak Söhn ve Özcan'ın (2006) söylediği gibi üç düzeyli ortaokul sisteminin kendisi okullardaki etnik ve sosyal yalıtılmışlığın önemli bir nedeni olarak görünmektedir. Bu hiyerarşik sistemin reforme edilmesi her öğrencinin ilkokuldaki 4 yıldan daha uzun yıllar boyunca kapsamlı okullarda eğitim görmesi anlamına gelecektir. Ayrıca, öğretmenler de kültürel dilsel ve sosyal olarak geçmişten daha heterojen olacak sınıfları idare edebilecek yeterlilikte daha iyi şekilde yetiştirilmelidir. Bunun yanı sıra, Almanya'da çocuklar okula geç girmekte ancak erken bir şekilde seçilip yönlendirilmektedir. Çocuklar, okula erken başlamalı (kreş eğitimine), bire bir yüz yüze derslerin saatleri arttırılmalı ve temel yardım ve destek okul içinde ve dışında sürdürülmelidir. Ancak, çocukların eğitimdeki yönlendirilme ve tercih yapma yaşları biraz da geç tarihlerde olmalıdır. Realschule veya Gymnasium'dan daha çok Alman gençler mezun olmaktadır, Türk gençler etnik Almanlarla bile kıyaslandığında en düşük performansa sahip grup olmaktadır.

Bu reformların hayata geçmesi durumunda sadece Türk göçmen çocukları değil, tüm dezavantajlı grupların çocukları ve Alman toplumu atıl kalan bu çocukların potansiyelini harekete geçirerek bu durumdan yararlanabilir.

Alman okul sistemi açıkça, bugüne kadar dezavantajlı Türk çocuklarının kötü eğitim grafiklerini telafi etme anlamında başarısız kalmıştır. Bir gecede insanların sosyo-ekonomik durumu değiştirilemeyeceğine göre, eğitimle ilgili önlemlerin yanında, kamu kurumlarıyla ebeveynler arasında ilişki geliştirmelidir. Buna ek olarak, kurumsal ayrımcılığın üstesinden gelmek için öğretmenler göçmen aileden gelen öğrencilere odaklına kültürlerarası bir formasyondan da geçmelidir. Aynı zamanda, Alman kurumlar, eğitimdeki entegrasyonun ve başarının desteklenmesi konusunda Türk medyasıyla da işbirliği yapabilir. Son olarak, Türk ebeveynler,

Alman okul sistemi hakkında daha fazla bilgilendirilmeli ve hangi tür ortaokula gitmenin daha doğru karar olacağı konusunda danışmanlık hizmeti almalıdırlar.

Sonuç olarak, sadece belli bir politika önermek yerine, farklılıkların görmezden gelinmesinden ve dışlayıcı uygulamalardan kaçınacak avantajlı yaklaşımlar öğretmen, ebeveyn ve öğrencilerle sürekli olarak yeni metot ve kaynakları geliştirerek güçlendirilmelidir. Tabii ki sadece okuldaki öğrenciler arasındaki sosyal çatışmaları ve başarısızlıkları gidermek yeterli olmayacaktır. Aynı zamanda örneğin, göçmen ve entegrasyon politikalarındaki yapısal problemler (örneğin hala makul düzeyde bir ayrımcılık karşıtı yasanın olmaması), toplumdaki sosyal dışlama ve kültürlerarası açıklık çözümlenmesi gereken acil konular arasındadır.

Acaba bildiğimiz misafir işçi sisteminin sonuna mı geldik? Biz Türk göçmen çocukların deneyimlerine odaklandığımızda, bazı başarı hikâyeleri ve örnekleri olmasına rağmen, sosyal ve kültürel marjinalleşme, eğitimdeki başarısızlık durumu, okuldaki ayrılmaların çok yüksek oluşu, yüksek işsizlik oranları ve ekonomik güvencesizlik durumları hala ikinci ve üçüncü kuşakların gündelik hayatlarının bir parçası olmaya devam ediyor. Dolayısıyla bu soruya şimdilik bu sistemin tam olarak sonuna gelmediğimiz şeklinde bir cevap verilebilir.

Son olarak, bu yazı açısından, üçüncü veya sonraki kuşakların entegrasyonun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği değil, bu entegrasyonun Alman toplumunun hangi kesiminde -yani toplumun aşağı tabakasında mı yukarı tabakasında mı- ve hangi ölçüde gerçekleşeceği. Yani, Türk göçmenlerinin çocukları için sorun artık Almanya'da kalmaları ya da Türkiye'ye dönüp dönmeyecekleri değil, onların kültürler arası yetenekleri ve kimliklerinin güvenli bir şekilde yaşayabileceği alanların nasıl oluşturulacağıdır.

Kaynaklar

Alba, R. D. and Nee, V. (2003), *Remaking the American Mainstream: Assimilation and Contemporary Immigration*. Cambridge MA: Harvard University Press.

Crul, M. and Doornik, J. (2003), "The Turkish and Moroccan Second Generation in the Netherlands: Divergent Trends between and Polarization within the Two Groups," *International Migration Review*, Vol. 37, No. 4, The Future of the Second Generation: The Integration of Migrant Youth in Six European Countries (Winter), pp. 1039-1065

Crul, M. and Vermeulen, H. (2003), "The second generation in Europe: Introduction," *International Migration Review*, 37, 965-986.

Crul, M. and Schneider, J. (2009), "Children of Turkish Immigrants in Germany and the Netherlands: The Impact of Differences in Vocational and Academic Tracking Systems," *Teachers College Record* Volume 111, Number 6, June, pp. 1508-1527.

Diefenbach, H. (2002), Gender Ideologies, Relative Resources, and the Division of Housework in Intimate Relationships: A Test of Hyman Rodman's Theory of Resources in Cultural Context *International Journal of Comparative Sociology* February, 43, pp 45-64.

Educational Report (2006), Konsortium Bildungsberichterstattung im Auftrag der Ständigen Konferenz der Kultusminister der Länder in der Bundesrepublik Deutschland und des Bundesministeriums für Bildung und Forschung (ed.). *Bildung in Deutschland. Ein indikatoren-gestützter Bericht mit einer Analyse zu Bildung und Migration*. Bielefeld: Bertelsmann.

Educational Report (2008), Autorengruppe Bildungsberichterstattung im Auftrag der Ständigen Konferenz der Kultusminister der Länder in der Bundesrepublik Deutschland und des Bundesministeriums für Bildung und Forschung (ed.). *Bildung in Deutschland. Ein indikatoren-gestützter Bericht mit einer Analyse zu Übergängen im Anschluss an den Sekundarbereich I*. Bielefeld: Bertelsmann, http://www.bildungsbericht.de/daten2008/bb_2008.pdf

Faas, D. (2007), "Youth, Europe and the Nation: The Political Knowledge, Interests and Identities of the New Generation of European Youth," *Journal of Youth Studies*, Volume 10, Issue 2, (May), pp. 161 - 181

Faist, T. (1994), "States, Markets, and Immigrant Minorities: Second-Generation Turks in Germany and Mexican-Americans in the United States in the 1980s", *Comparative Politics*, 26, No. 4 (Jul.), pp. 439-460

Fekete, L. (2008), *Integration, Islamophobia and civil rights in Europe*, London: Institute of Race Relations, also available, www.irr.org.uk

Gesemann, F. (2007), "The Integration of Young Muslims in Germany - Education and training as key areas for social integration", cited in, http://www.migrationeducation.org/fileadmin/uploads/Young_Muslims_in_Germany.pdf accessed 06.05.2010

Gogolin, I. (2009), "Bildungssprache'- The Importance of Teaching Language in Every School Subject" in *Science Education Unlimited: Approaches to Equal Opportunities in Learning Science*, Tajmel T. and Starl K, (eds) (Waxmann Verlag GmbH, Munster) pp. 91-105

Gomolla, M. and Radtke, F. O. (2007), *Institutionelle Diskriminierung: Die Herstellung ethnischer Differenz in der Schule* [Institutional discrimination: The production of ethnic difference in schools]. 2nd ed. Wiesbaden, Germany: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Kristen, C. (2002), "Hauptschule, Realschule oder Gymnasium? Ethnische Unterschiede am ersten Bildung-sübergang" [*Hauptschule, Realschule or Gymnasium? Ethnic Differences in Educational Decisions at the End of Primary Education*], *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, Vol.54, No.3, pp.534-53.

Küçükcan, T. (2004), "The Making of Turkish-Muslim Diaspora in Britain: Religious Collective Identity in a Multicultural Public Sphere", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 24, No. 2, pp. 243-258 (October)

Miera, F. (2008), "Country Report on Education: Germany", http://emilie.eliamer.gr/wp-content/uploads/2009/08/edumigrom_backgroundpaper_germany_educ.pdf

Miera, F. (2009), "Comparing the differentiation within educational systems according to ethnicity and the 'selected minority ethnic groups' in Moldenhawer, B. et al, EDUMIGROM, pp. 16-27 http://edumigrom.fss.muni.cz/doc/EDUMIGROM_D8_Comparative%20Report%20on%20Education.pdf accessed, 02.02.2010

Moldenhawer, B. (1995), "Discourses on Cultural Differences: The Case of Schooling" in Ålund A. and R.

Granqvist (eds) *Negotiating Identities; Essays on Immigration and Culture in present-day Europe*. (Amsterdam/Atlanta: Rodopi) pp. 71-90

Meier, G. S. (2010), "Two-way immersion education in Germany: bridging the linguistic gap", *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 13: 4, 419 – 437

Portes, A and Zhou, M. (1993), "The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 530, Intermorality Affairs in the U. S.: Pluralism at the Crossroads (Nov.), pp. 74-96

Portes et al. (2009), "The Adaptation of the Immigrant Second Generation in America: A Theoretical Overview and Recent Evidence", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Volume 35, Issue 7 (August), pp. 1077 – 1104

Radtke, F. O. (2004), "Die Illusion der meritokratischen Schule. Lokale Konstellationen der Produktio von Ungleichheit im Erziehungssystem" [The Illusion of Meritocratic Schools. Local Constellations Producing Inequality within the Education System], in Klaus J. Bade and Michael Bommes (eds.), *Migration—Integration—Bildung. Grundfragen und Problembereiche* [Migration—Integration—Education. Fundamental Questions and Problem Areas], IMIS-Beiträge 23 (Universität Osnabrück: Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien), pp.143–78.

Schierup, C. U. et al. (2006), *Migration, Citizenship, and the European Welfare State – A European Dilemma* (New York: OUP)

Schönwalder, K. (2006), "Assigning the State Its Rightful Place? Migration, Integration, and the State in Germany" in *Paths of Integration: Migrants in Western Europe (1880-2004)*, Lucassen, L et al. (Eds.) Amsterdam: Amsterdam University Press. pp: 78-98

Söhn, J. and Özcan, V. (2006), 'The Educational Attainment of Turkish Migrants in Germany', *Turkish Studies*, 7: 1, 101 – 124

Starkey, H. (2003), "Education for Citizenship: Reinventing the French Republic" in S. Milner and N.Parsons (eds), *Reinventing France: State and Society in the Twenty-First Century*, Hampshire: Palgrave, pp. 110-26.

Thomson, M. and Crul, M. (2007), "The Second Generation in Europe and the United States: How is the Transat-

lantic Debate Relevant for Further Research on the European Second Generation?" *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 33, No. 7, September, pp. 1025 -1041

Tribalat, M. (2002), "Cultural Assimilation of the Immigrants and Societal Integration in France", *The International Scope Review*, Vol. 4, No. 7 (Summer).

Ünver, O. C. (2006), "Current Discussions in the German Integration Debate, The Culturalist Vision vs. Social Equity? *Revue européenne des migrations internationales*, vol. 22,3, pp. 23-38.

Worbs, S. (2003), "The Second Generation in Germany: Between School and Labor

Market", *International Migration Review*, Vol. 37, No. 4, The Future of the Second Generation: The Integration of Migrant Youth in Six European Countries (Winter), pp. 1011-1038

Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Sosyal Yardım Yaklaşımı ve Türkiye’de Durum

*Dr. Mehmet BULUT**

Özet

Sosyal güvenlik, tabii bir insan hakkı olup, devletin yürütmekle yükümlü olduğu bir politikadır. Bu açıdan sosyal güvenlik, birbirini bütünleyen sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerden oluşmaktadır. Özellikle gelirin yeniden dağılımı ve yoksullukla mücadele açısından sosyal güvenlik sistemleri içerisinde sosyal yardımlar çok önemli bir konuma sahiptir. Özellikle Avrupa Birliği üyesi ülkelerde sosyal yardımların önemi benimsenmiş ve etkin bir maliye politikası olarak da uygulanmıştır. Ancak işsizliğin ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin üst seviyede olduğu ekonomilerde sosyal yardım sistemi çoğu zaman etkin kullanılamamakta ve suiistimallere neden olmaktadır. Nitekim Türk sosyal güvenlik sistemindeki sosyal yardım uygulamaları da bu yönde bir eğilim göstermektedir. Ülkemiz açısından bunun en önemli sebebi kayıtdışıliğin yüksekliği, işsizlik, sosyal yardım politikalarındaki dağınıklık ve koordinasyonsuzluktur.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal yardımlar, sosyal güvenlik, sosyal politika, gelir dağılımı, yoksulluk*

Abstract

Social security is an inherent human right, also a policy that the state is responsible for carrying out. In this respect, social security is constituted of social insurance, social assistance and social services which are complementary to each other. Especially in terms of income redistribution and fight against poverty, social assistance has a crucial role in social security systems. Particularly in the European Union member states, the importance of social assistances are adopted and applied as an effective fiscal policy tool. However, in the countries having a high level of unemployment and injustice in income distribution, social welfare system is not often used effectively and leads to abuses. Indeed, social assistance applications in Turkish social security system, also show a trend in this direction. The most important reasons for our country are the excess of informality, unemployment and lack of coordination in social welfare policies.

Key Words: *Social assistance, social security, social policies, income distribution, poverty*

* Müfettiş / Sosyal Güvenlik Kurumu

1. Giriş

İnsanlığın varolduğu zamandan günümüze kadar değişmeyen olgulardan birisi, gruplaşma ve tabakalaşma hareketleridir. Bu hareketlilik bazen değişik devletler kurulması şeklinde, bazen de devletlerin bir araya gelerek bölgeselleşme eğilimine girmeleri şeklinde kendini göstermiştir. Ancak bu ayırım, belki de en bariz ve zarar verici yönüyle, bir toplumda belli bir grubun isteği ve başka bir grubun zorunluluğu gereğince iktisadi veya sosyal açıdan sınıflara ayrılması şeklinde ortaya çıkmıştır. Bir toplum içinde ortaya çıkan söz konusu bu farklılaşmalar zaman içinde sürekli olarak huzursuzluklara ve toplumsal mücadeleye sebep olmuştur.

Söz konusu farklılaşmalar ve huzursuzlukların temelinde ise gelir dağılımındaki adaletsizlik ve ikincil gelir dağılımı olgusunun gerek siyasal gerekse de bürokratik nedenlerle hayata tam olarak yansıtılmaması yatmaktadır. Bahsettiğimiz sorunların çözümü noktasında demokrasiler tarafından ortaya atılmış olan en önemli oluşum ise sosyal güvenlik sistemleridir. Sosyal güvenlik sistemleri uygulamada tarihsel ve bölgesel olarak farklılıklar göstermiş olup bu durum kapsam olarak farklılığı da beraberinde getirmiştir. Bu durum sosyal yardımların benimsenmesi veya sosyal güvenlik sistemi içinde yer alabilirliği noktasında tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmamızda sosyal yardımların sosyal politika olgusu doğrultusunda ortaya çıkış nedenleri ve Türk sosyal güvenlik sistemi içerisinde yer alışı şekilleri üzerinde durulacak, etkinliği üzerinde görüşlere yer verilecektir.

2. Sosyal Yönelimler ve Sosyal Politika

Devletin ve hukuk düzeninin korunması ve devamı bakımından sosyal sınıflar arasında barış ve dayanışmayı bozan ve toplumsal yapıyı tehdit eden bu tezatların giderilmesi gerekmektedir (Çubuk,1983:9). Nitekim sosyal politika temelde eşitlik ilkesine dayanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında

sosyal politika tarih boyunca çeşitli şekillerde algılanmış ve uygulanmaya çalışılmıştır. En sert şekliyle sosyal politika, tüm insanların her şekilde ve kayıtsız şartsız eşit olması gerektiği ve üretim faktörleri, yaşam koşulları ve statülerin ufak istisnalar dışında tamamen eşit dağıldığı bir toplum oluşturma amacına ulaşmaya çalışmaktadır. Ancak söz konusu bu amaç çoğu dönemde kısmen veya tamamen bir ütopya olarak kalmıştır.

Sosyal politika, modern ve uygulanabilirlik anlamında ise insanların içinde buldukları toplumlar içerisinde sağlık, güvenlik, barış ve refah içinde yaşamalarını hedef alan ve bu yollarla toplum grupları içindeki mücadeleleri önleyerek devlet düzenini ayakta tutmaya çalışan önlemler dizisi olarak ifade edilebilmektedir (Çubuk,1983:12).

Sosyal politika tarih boyunca pek çok evrimden geçmiştir. İlk çağlarda çalışma veya işçi olma olgusu elit kesimler tarafından onur kırıcı olarak kabul ediliyordu. Bu durum da çalışan kişilerin köle olarak algılanmasını birlikte getirmiştir. Kölelik ise çoğu zaman insan gibi yaşamamayı gerektiriyordu. Dolayısıyla böyle bir ortamda birkaç ufak kıvılcım dışında sosyal politika yaklaşımlarından bahsetmek mümkün değildi. Nitekim sınıflara ayrılma ve tabakalaşma, devrin olmazsa olmazları arasında algılanıyorlardı. Bu durum da beraberinde köle isyanlarını ve iç savaşları getirmiştir ve sosyal politika istemlerinin çok küçük de olsa temelleri atılmıştır.

İlk çağlardan sonra ortaya çıkan lonca ve benzeri oluşumlar, 1789 Fransız Devrimi, sanayi devrimi sonrasında güçlenen sendikalaşma ve Keynesyen görüşün beraberinde getirdiği müdahalecilik görüşleri gerçek anlamda sosyal politikanın gelişmesini sağlayan dönüm noktaları olmuştur. Bu dönemler itibarıyla genellikle işsiz yoksullar ve/veya işçilerin toplumu oluşturan diğer sınıflar karşısında yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve kaba bir tabirle insan gibi yaşamaları yönünde adımlar atılmış olup sosyal politika uygulamalarının da temeli atılmıştır.

Sosyal politikaların gelişiminde sosyoekonomik hakların kabul edilmesi önemli rol oynamıştır. Ancak sosyoekonomik haklarla ilgili tartışmalar bugün dahi bitmiş değildir. Nitekim sosyoekonomik haklar yaşama hakkı, mülkiyet hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü, girişim özgürlüğü gibi hak ve özgürlüklerden sonra ortaya çıkabilmiştir (Koray, 2005:81,82).

3. Sosyal Güvenlik İhtiyacı ve Sistemleşme Sorunsalı

Kişiler, gerek normal yaşantılarını devam ettirirken gerekse de mesleklerini ifa ederlerken hayatlarını, sağlıklarını ve gelirlerini tehlikeye düşürebilecek veya değiştirebilecek bazı risklerle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu itibarla sosyal risk kavramı gelecekte vukuu bulması muhtemel ancak belirsiz bir olguyu ifade etmektedir. Burada söz konusu olgu, olumsuz olabileceği gibi (ölüm, kaza vs.) olumlu da olabilmektedir (evlenme, çocuk sahibi olma vs.).

Sosyal riskler kısaca sosyal güvenlik ihtiyacını doğuran sebepler olarak da tanımlanabilir (Yazgan, 1975:13). Muhtaç duruma düşebilecek, şu veya bu tehlike sonucu çalışma gücünü kaybeden insan, çalışmadığı sürece, çalışmaya bağlı olarak elde ettiği kazançtan mahrum olur. Kişi bu durumda yalnız kendisi ve ailesi bakımından değil, toplum açısından da büyük bir tehlike oluşturur. Bu durumda sosyal sigortaların görevi, kişileri ve dolayısıyla toplumu çalışma hayatının içinden veya dışından gelebilecek sosyal risklerin ekonomik sonuçlarına karşı korumaktır (Demiray, 2006:5).

Sosyal güvenlik, sosyal politika uygulamaları ve kişilerin karşı karşıya kalmış oldukları sosyal riskler nedeniyle ortaya çıkan bir olgudur. Bireyler yaşamları boyunca gelir kayıplarına uğramalarına yol açabilecek sosyal risklerle sık sık karşılaşabilmekte hatta bazen de vücut ve ruh sağlığı için çok büyük harcamalar yapmaktadırlar. Tarih boyunca aile içi yardımlaşma, bireysel tasarruf, dinsel yar-

dımlar ve çevresel dayanışma gibi geleneksel koruma teknikleri ile sosyal güvenlik sağlanmaya çalışılmıştır. Zamanla toplumsal yapıda meydana gelen değişiklikler, aile içi dayanışmanın azalması gibi sebeplerden dolayı ülkemizde oldukça yaygın olan geleneksel koruma sistemi etkinliğini yitirmiştir. Bunun sonucunda, bireylerin kendilerinin ve ailelerinin karşılaşacakları sosyal tehlikeleri önlemek için bir güvence aramaları sosyal güvenlik kavramını doğurmuştur.

Sosyal güvenlik temelde, tehlikenin zararlarına karşı yürütülen mücadeleye verilen addır. Kişiyi, uğradığı zararlar dolayısıyla maruz kaldığı muhtaçlıktan, ihtiyaçlarının esiri olmaktan kurtarma mücadelesidir. Sosyal güvenlik, kişileri mesleki, fizyolojik ve sosyo ekonomik riskler dolayısıyla karşı karşıya kaldıkları tehlikelere ve zararlara karşı korumayı hedeflemektedir. Sosyal güvenlik; insanların kendilerini ve aile fertlerinin karşılaşacağı ve yaşamı için tehlike oluşturan olaylara karşı, güvence arayışının ürünüdür (Güzel ve Okur, 2003:2).

Temel hak ve hürriyetleri, negatif statü hakları (koruyucu haklar), aktif statü hakları (katılma hakları) ve pozitif statü hakları (isteme hakları) olarak bir ayrıma tabi tutulduğu zaman sosyal güvenlik hakkının pozitif statü hakları içinde değerlendirilmesi mümkün olacaktır. Pozitif statü haklarının kullanılabilmesi için kişilere devletin, örneğin kamu hizmetlerini yerine getirmede olduğu gibi, olumlu bir katkı sağlamak hatta bu tür hakların kullanılabilmesinin önündeki engelleri bu haklardan yararlanacak olanlar lehine kaldırmak şeklindeki aktif katkıda bulunma ödevleri söz konusudur ve kişilerin tek başlarına bu haklardan yararlanmaları mümkün değildir (Keskinsoy, 2005:71). Sosyal güvenlik aynı zamanda mali yönüyle ele alındığında gelirin yeniden dağılımı açısından da önemli bir mali araç görevini yerine getirmektedir (Brown, Coronado ve Fullerton, 2006:31).

Sosyal güvenlik olgusu, kişilerin iradeleri dışında maruz kaldıkları tehlikelerden ve bu tehlikelerin

sebeplere olduğu zararlardan korunması maksadıyla çeşitli müesseselerin vücuda getirilmesi ve bu müesseselerin de devlet erki tarafından yönetilmesi, hukuki temellere dayandırılması ve korunması halinde bir sistem halini alır ve “sosyal güvenlik sistemi” olgusu ortaya çıkar.

Eğer mükemmel bir sigorta piyasası olsaydı, insanlar fakirlikten kaynaklanan birçok olumsuzluklara karşı kendilerini koruyabileceklerdi. Sigortacılıkta da piyasanın başarısızlığı söz konusudur. İşte bu nedenle sosyal güvenlik sistemi ortaya çıkmıştır (Chu ve Hemming, 1991:132).

Sanayi devriminden önce sosyal güvenlikte daha çok yardım müesseseleri söz sahibiydi. Ayrıca dini otoritelerin ve siyasi iktidarı elinde bulunduranların da yardımları söz konusuydu (Çubuk, 1983:168). Bu yöndeki sosyal güvenlik sistemi oluşumları; yardımlaşma, devlet tarafından yapılan karşılıksız yardımlar ve düşük düzeylerde gerçekleşen mesleki dayanışmalar şeklinde sanayi devrimine kadar devam etmiştir. Bu itibarla sanayi devrimi öncesi geleneksel sosyal güvenlik sisteminin enstürmanlarını aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz;

- Aile içi yardımlaşma
- Tanıma bilme faktörüne bağlı yardımlaşma: komşuluk ve akrabalık
- Dini sosyal yardımlar
- Kurumsal sosyal yardımlar: vakıflar, dayanışma sandıkları

Avrupa’da sanayi devrimi sonrasında değişik sınıflar ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu sınıflardan bir tanesi olan ve hızla büyüyen sınıf ise işçilerdi. İşçi sınıfı başlangıçta sadece bir üretim aracı olarak görülmekte iken zamanla sendikalaşma ve insan gibi yaşama arzusunun gelişimi sosyal güvenlik sistemlerinin ortaya konulmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Ekonomik rasyonalite açısından sosyal güvenlik sistemi, emeklilik için önceden harcanmayan

gelir veya zorunlu tasarruf sağlar ve bireyler arasında kaynakların yeniden dağılımını sağlayan belirlenmiş bir fayda planıdır (Mitchell ve Zeldes, 1996:363).

1877 yılında Almanya’da Bismarck tarafından önerilen sistem ciddi anlamda ilk sosyal güvenlik sistemi denemesi olarak kabul edilmiştir. Bu sistemin temel özelliği, mesleki faaliyet ölçütüne bağlı kalınarak kişinin sosyal sigorta kapsamına alınması, finansmanın işçi ve işveren primlerinin yanı sıra devlet katkılarıyla sağlanmasıdır (Çubuk, 1983:171). Bismarck Sosyal Sigorta Modeli; devlet, işçi ve işveren gibi üç kesimi içeren kapsamlı bir modeldir (Dimitrijevic ve Obradovic, 2005:54). Böylece ekonomik bunalım karşısında devletin müdahalelerle sosyo-ekonomik düzensizliğe karşı politikalar geliştirmeyi içeren “sosyal program”la bazı sosyal risklere maruz kalan işçilere, devlet tarafından gelir bağlanması esasını taşıyan sosyal “sigorta sistemi” kabul edilmiştir. Sistemin, başlangıçta sadece sanayi işçilerini kapsama alırken, sonradan diğer ücretlileri de kapsama alması, yeni bir ilke olarak “zorunluluk ilkesi” gereği kapsamındaki işçilerin zorunlu olarak sisteme tabi olması, finansmanda ise işçi-işveren-devlet katkısına dayanması gibi özellikleri bulunmaktadır.

Bismarck modelinden sonra sosyal güvenlik sistemi bağlamında en kapsamlı rapor 1942 yılında İngiltere’de Sir William Beveridge tarafından hazırlanmıştır. Dağınık bir görünüm sunan İngiliz sosyal güvenlik sistemini yeniden oluşturmak amacıyla İngiliz Hükümeti tarafından Sir William Beveridge başkanlığında görevlendirilen komisyon ünlü raporunu 20 Kasım 1942’de açıklamıştır. Beveridge raporunda öngörülen sosyal güvenlik sistemi, yoksulluğun çağdaş toplumun yüz karası olduğu; geniş kapsamlı ve sistematik bir sosyal güvenlik modeliyle toplumun yoksulluk sorununun çözülebileceğine dayanmaktaydı. Rapor; “Genellik ve sigorta yardımlarında teklik ilkesi”, “yönetimde birlik ilkesi”, “primlerde teklik ve vergilerle katkı sağlama ilkesi” ve “Sosyal Güvenlik Sisteminin

tam istihdam ve ulusal sağlık politikalarıyla desteklenmesi” ilkelerine dayanmaktaydı.

Beveridge modelinde (diğer adıyla ulusal sosyal güvenlik modeli) sosyal güvenlik sistemine ilişkin finansman vergi gelirleriyle sağlanmakta, toplumun tüm bireylerine asgari düzeyde bir koruma ve ücretsiz sağlık hizmetleri sunma amaçlanmaktaydı. Bununla birlikte kişinin mesleki faaliyeti ve gelir düzeyi kapsama alınma açısından önem taşımamaktaydı. Sosyal güvenlik yardımı alanların prim veya diğer adlarla modelin finansmanına katılmaları söz konusu değildi.

Beveridge modelinin uygulandığı İngiltere’de hukuki olarak kamu yardımları ve sosyal güvenlik esasları bir arada uygulanmaya çalışılmıştır. Yapılan planlara göre zaman içinde tam istihdam ve ekonomik iyileşme sayesinde kamu yardımı kurumunu ortadan kalkacak ve sosyal güvenlik sistemi yerleşecekti. Ancak tam tersi olmuş ve sosyal güvenlik yardımlarının yetersizliği kamu yardımlarında artışa sebep olmuştur (Çubuk, 1983:175).

4. Sosyal Yardım Yaklaşımı ve Sosyal Güvenlik Sistemleri İçerisinde Benimsenme Sorunu

Genellikle literatürde sosyal güvenlik kavramı, kişileri mesleki, fizyolojik ve sosyo ekonomik riskler dolayısıyla karşı karşıya kaldıkları tehlikelere ve zararlara karşı korumayı hedefleyen bir müessese olarak ele alınmaktadır. Ancak bazı tanımlamalarda bu kavrama aynı zamanda sosyal yardım ve sosyal hizmet kavramları da dahil edilmektedir ve bazı tartışmalara neden olmaktadır.

“Sosyal yardım” veya yoksulluk yardımları, toplumda çalışmayan ve çalışmadığı için sosyal sigorta kapsamına giremeyen veya çalıştığı halde elde ettiği ücret çok düşük olan bireylere yönelik programlardır (Arın, 2002:73). “Sosyal hizmetler” ise, bireylerin kendi başlarına kaldıklarında birtakım temel ihtiyaçlarını kendilerinin karşılayamayacağı varsayımıyla, sadece piyasaya kalarak ve ödeme gücüne bağlı olarak bu hizmetler sunulduğunda bu hizmetleri satın alamayacağı, dolayısıyla sosyal

riske maruz kalacağı varsayımı altında sunulan (sağlık, eğitim gibi) hizmetlerdir (Arın, 2002:72). Bunlar genellikle yaşlılara, gençlere, kadınlara ve özürülere yönelik yapılan spesifik hizmetleri içermektedir.

Sosyal güvenlik sistemleri açısından iki temel yaklaşım kabul edilen Bismarck ve Beveridge modelinin sosyal yardım kavramına bakış açısı oldukça farklıdır. Nitekim Bismarck yaklaşımı sosyal güvenliği sadece mesleki yapı ile bağıntılamış ve sosyal yardım anlayışı sosyal güvenlik sisteminin tümüyle dışında bırakılmıştır. Beveridge sisteminde ise, sosyal güvenlik sistemi sosyal yardımları tamamiyle içselleştirmiş ve mesleki yapı göz önünde bulundurulmaksızın tüm ülke vatandaşlarına uygulanmıştır.

ILO tarafından ortaya konulmuş olan 102 nolu sözleşmede yer alan dokuz sigorta kolundan aile yardımı sigorta kolu genel anlamda sosyal yardım anlayışının bir uzantısı konumundadır. Bugün dünya ülkelerinde genellikle yukarıda tanımını yaptığımız sosyal güvenlik kavramının yanı sıra sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar da sosyal güvenlik sisteminin içinde değerlendirilmektedir. Öyle ki çoğunda aile yardımı veya sosyal yardım adı altında bağımsız bir sigorta kolu uygulanmaktadır. Örneğin; Almanya’da ayrı bir sigorta kolu olarak aile yardımı sigortası uygulanmakta ve bu da dayanışma prensibinin bir uzantısı olarak kabul edilmektedir (Eckerle, 2004:7). Hollanda’da ise sosyal yardım sigortası adı altında ayrı bir düzenleme söz konusu olup sosyal yardımlar sosyal güvenlik sisteminin üç ana kolunda birisi olarak kabul edilmiştir (Ruiten, 2008:52 vd.). İsviçre’de sosyal yardımlar “tamamlayıcı yardımlar sigortası” adı altında sosyal güvenlik sisteminin bir kolu olarak ele alınmış ve bu sigorta kolu ile ilgili ayrı bir yasal düzenleme yoluna gidilmiştir (Zürich Çalışma ve Sosyal Güvenlik Ateşeliği, 2006:4).

Sosyal yardım uygulamaları kimi ülkelerde sadece işgücü piyasası dışında yer alan ve mal varlığı-

na sahip olmayan nüfusu kapsamaktadır. Bu anlayış çalışanların yeterli geliri elde ettikleri yaklaşımına dayanmakta, bir başka deyişle çalışan yoksulları dışlamaktadır. Türkiye de bu sınıfa girmektedir. Oysa OECD ülkelerine bakıldığında çalışan yoksulların oranının %7 olduğu görülmektedir.

5. Türk Sosyal Güvenlik Sistemi İçinde Sosyal Yardım Yaklaşımı

1982 Anayasamızın 60. maddesinde “Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.” hükmü yer almaktadır. Söz konusu hüküm Türk sosyal güvenlik sisteminin anlayışını ve kapsamını da ortaya koymaktadır. Buna göre, sosyal güvenlik kesinlikle belli mesleki oluşumlar veya ilişkiler ile sınırlandırılmaz niteliktedir. Dolayısıyla sosyal yardım anlayışının temeli Anayasamızın 60. maddesine dayanmaktadır. Sosyal yardım anlayışının sosyal güvenlik sistemleri içerisindeki en önemli yansımalarından birisi aile yardımı sigortası uygulamasıdır. Ülkemizde henüz ILO’nun sözleşmelerinde öngörülen dokuz sigorta kolundan aile yardımları sigortası uygulamasına geçilmemiştir. Buna karşın 102 nolu Sözleşme’de yer alan diğer sekiz sigorta koluna sosyal güvenlik sistemimizde yer verilmiştir.

Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde süregelen temeldeki üçlü ayırım teşkilatlanma noktasında 2006 yılında sona ermiştir. Sosyal güvenlik idaresi, 5502 Sayılı Kanun yürürlüğe girdikten sonra büyük bir değişikliğe uğramıştır. Bu kanun yürürlüğe girmeden önce sosyal güvenlikte idare açısından üçlü bir ayrıma gidilmişti. Buna göre sosyal güvenlik idaresi Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK), Bağ-Kur ve Emekli Sandığı’ndan oluşmaktaydı. Bu kuruluşlardan SSK ve Bağ-Kur Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın ilgili kuruluşu olan Sosyal Güvenlik Kurumu’nun bağlı kuruluşlarıyken Emekli Sandığı ise Maliye Bakanlığı’nın bağlı kuruluşu niteliğindedi. Ayrıca SSK ve Bağ-Kur’a bağlı ayrı teftiş kurulları ve taşrada il müdürlükleri bulunmaktaydı.

Ancak 5502 Sayılı Kanun ile birlikte bu üç kuruluş birleştirilmiş ve Sosyal Güvenlik Kurumu çatısı altında toplanmışlardır.

Türkiye’de yoksulluk ve kurumsallaşmış sosyal yardım mekanizmaları geç sayılabilecek bir dönemde gündeme gelmiştir. İşgücünün büyük oranda kırdan olması, kırdan kente göçün kırla bağlı sürdüreceği biçimde gerçekleşmesi ve bunun sağladığı destek mekanizmaları, kentte barınılabilecek, hemşehrilerin yaşadığı gecekondu bölgelerinin olması bunlar arasında sayılabilir. Bu olanakların azalması ya da ortadan kalkmasıyla yoksulluk daha görünür bir hal almaya başlamıştır. Böylelikle nöbetleşe yoksulluktan kalıcılaşan yoksulluğa da geçilmiştir (Şener, 2010:11).

Ülkemizde sosyal yardımlar, genel yardımlar ve primsiz ödemeler olarak sınıflandırılabilir. Bunlardan genel yardımlar kamuda yer alan muhtelif kuruluşlar tarafından yerine getirilmektedir. Primsiz ödemeler ise sosyal güvenlik reformu sonrasında 01/10/2008 itibariyle Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Günümüzde genel yardımlar Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Belediyeler tarafından yürütülmektedir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen sosyal yardımların büyük çoğunluğu şartlı nakit transferlerinden oluşmaktadır ve genellikle eğitim ve sağlık temelli yardımlardır.

Sosyal güvenlik sistemimiz içinde yer alan primsiz ödemeler SGK Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Bu bağlamda yapılan yardımlar, sosyal güvenlik sistemimizin temel kanunu hüviyetinde olan 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nda düzenlenmemiştir. Primsiz ödemeler açısından yürürlükte bulunan temel kanun 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş, Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun’dur. Bu Kanun ile 65 yaş üstünde yer alanlara, 65 yaşından

büyük bakıma muhtaç özürülere, %49-69 arasında özürülülüğü bulunanlara, %70 üzerinde özürülülüğü bulunan bakıma muhtaç özürülere ve özürülü yakınlarına bazı şartlar altında aylık bağlanmaktadır.

OECD ülkeleri arasında yapılmış çalışmalar belirlenmiş gruplara, özellikle özürülere verilen yardımlarda kötüye kullanmanın yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye’de de özürülü yardımlarının istismar edildiğine dair güçlü bir kanı oluşmuştur. Özürülülük oranını olduğundan daha yüksek gösteren raporların düzenlenmesi, özürülü rehabilitasyonu merkezlerindeki kayıt usulsüzlükleri (özürülüye eğitim verilmediği halde verilmiş gibi göstermek devletten özürülü rehabilitasyonu için alınan parayı aile ile paylaşmak), vb. bunlardan sayılabilir (Şener, 2010:19).

2010 yılı itibariyle toplam 1.363.670 kişiye 2022 sayılı Kanun uyarınca aylık bağlanmıştır (SGK, 2010:61). Yine 2010 yılı içerisinde 2022 sayılı Kanun kapsamında yapılan ödemeler toplam 2.562.228.647 TL’dir (SGK, 2010:76). 2022 sayılı Kanun dışında SGK Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen özel kanunlar kapsamında ise ülkemizde toplam 103.903 kişi aylık almaktadır (SGK, 2010:79). 2022 sayılı Kanun dışında SGK Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü kapsamındaki sosyal yardım içerikli kanunlar ise şunlardır;

- 1005 sayılı İstiklal Madalyası Verilmiş Bulunanlara Vatani Hizmet Tertibinden Şeref Aylığı Bağlanması Hakkında Kanun,
- 3292 sayılı Vatani Hizmet Tertibi Aylıklarının Bağlanması Hakkında Kanun,
- 5774 sayılı Başarılı Sporculara Aylık Bağlanması İle Devlet Sporcusu Unvanı Verilmesi Hakkında Kanun,
- 2330 sayılı Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun,
- 2629 sayılı Uçuş, Paraşüt, Denizaltı, Dalgıç ve Kurbağa Adam Hizmetleri Tazminat Kanunu,

- 3160 sayılı Emniyet Teşkilatı Uçuş Hizmetleri Tazminat Kanunu,
- 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu.

6. Sonuç

Sosyal güvenlik, gelirin yeniden dağılımı açısından hükümetler tarafından kullanılabilir en etkin politikalarından birisidir. Ancak sadece mesleki ilişkiler ve çalışma durumuna dayandırılarak yürütülen sosyal güvenlik sistemleri gelir dağılımını iyileştirme noktasında yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda sosyal yardımlar çok önemli bir rol üstlenmektedir. Sosyal yardımları özümsememiş, sistem içerisine dahil etmeksizin dağınmık bir şekilde uygulanmış sosyal güvenlik sistemleri gerek yoksullukla mücadelede gerekse de kısa ve uzun vadeli sigorta kollarına dayalı politikaların istikrarlığında başarısız olmaktadır. Nitekim Türk sosyal güvenlik sistemi yıllardır bu sorunlara çözüm üretememektedir. Öyle ki, Birleşmiş Milletler tarafından son yayınlanan insani gelişme endeksinde Türkiye 79. sırada yer almaktadır. Rapora göre Türkiye gelir sıralamasında ise 15. sıradadır. Bu durum yoksulluğun salt kişi başına gelir artırımının sağlanmasıyla giderilemeyeceğini, sosyal politika uygulamalarının yoksullukla mücadele bir araç olarak kullanılması gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle genel olarak sosyal hizmetlerin iyileştirilmesi, kapsamlarının genişletilmesi, sosyal yardımlarla birlikte ele alınması yoksulluğun etkilerini hafifletecektir (Şener, 2010: 21).

Sosyal yardımlar aynı zamanda maliye politikası açısından etkili bir otomatik stabilizatör görevi üstlenmektedir. Ancak ülkemiz uygulamalarına baktığımız zaman sosyal yardımların durgunluğa dayalı ekonomik krizlerde artmadığı, tam aksine azaldığı görülmektedir. Bu durum sosyal yardım politikasının dağınıklığı ve uygulama birimleri arasındaki koordinasyonsuzluğun bir göstergesidir. Özellikle işsizliğin yüksek düzeyde olduğu ekonomilerde söz konusu manzara ile karşılaşmak mümkündür.

Sosyal güvenliğin yoksulluğa karşı etkin bir araç olarak kullanılabilmesi için sosyal güvenlik tabanını mümkün olduğu kadar geniş olması gerekmektedir. Bu da öncelikle kayıtdışı istihdamın kayıt içine alınması ve sosyal yardım kapsamının belirlenerek sosyal güvenlik sisteminin içine tam olarak katılması ile mümkündür. Ancak geçmiş yıllara baktığımızda gerek siyasi gerekse de ekonomik sebeplerle her iki hususun da etkin bir biçimde gerçekleşmesi mümkün olmamıştır.

Önemli olan bir başka husus ise sosyal yardım uygulamalarının dolaylı olarak sosyal sigorta suistimallerini (özellikle sağlık sigortası uygulamalarında) ve kayıtdışı istihdamı tetiklediği görülmektedir. Bu gibi olumsuzluklar genellikle sistemin etkin işlememesi, bilgi işlem ve koordinasyon tekniklerinin yetersizliği ve sosyal güvenlik ahlakının yerleşmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu itibarla öncelikle sosyal yardım politikalarının bir plan ve koordinasyon sistemi içinde gerçekleştirilmesi ve sosyal güvenlik sisteminden koparılması gerekmektedir. Öyle ki sosyal yardımların SGK tarafından yürütülen kısmı bile plan ve programlama aşamasında sosyal güvenlik politikalarından bağımsız yürütülmeye çalışılmaktadır. Bu itibarla dağınık bir mevzuata sahip sosyal yardımlar yeni bir yasal düzenleme çatısı altında düzenlenmeli ve idari açıdan ise mümkün olduğunca tek elden yönetim anlayışı benimsenmeli veya etkin bir koordinasyon sistemi devreye sokulmalıdır.

Kaynaklar

Arın, Tülay (2002), *Sosyal Sigorta Değil, Sosyal Güvenlik Sistemi: Sosyal Riskler, Sosyal Haklar ve Sosyal Güvenceler*, TÜSES (Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı) Yayın No: 2002/2, İstanbul.

Brown, Jeffrey R., Coronado, Julia, Lynn ve Fullerton, Don (2006), “The Progressivity of Social Security”, *NBER Working Paper*, No. 7520, December 2006.

Chu, Ke-Young ve Hemming, Richard (1991), *Kamu Harcamaları Rehberi*, (Çev. Doğan Cansızlar), IMF Washington DC.

Çubuk, Ali (1983), *Sosyal Politika ve Sosyal Güvenlik*, Gazi Üniversitesi İİBF Yayınları, Ankara.

Demiray, Muhammet Selim (2006), *Sosyal Güvenlik Kurumlarının Türk Kamu Mali Yapısı İçindeki Yeri*, Marmara Üniversitesi SBE Mali İktisat Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Dimitrijević, Marina ve Obradović, Goran (2005), *Funding Social Insurance (Theoretical Aspect)*, Facta Üniversitesi, Series: Law and Politics, Vol. 3, No: 1.

Eckerle, Tobias H. (2004), *Investment in Germany*, KPMG International.

Güzel, Ali ve Okur, Ali Rıza (2003), *Sosyal Güvenlik Hukuku*, İstanbul.

Ömer, Kekinsoy (2005), “Sosyal Güvenlik Hakkının Anayasa Mahkemesi Kararlarındaki Görünümü”, *Sosyal Güvenlik Dünyası Dergisi*, Ocak-Şubat 2005, Sayı 29.

Koray, Meryem (2005), *Sosyal Politika*, 2. Baskı, İmge Yayınevi.

Mitchell, Olivia ve Zeldes Stephen (1996), “Social Security Privatization: A Structure for Analysis”, *The American Economic Review*, V:86, May 1996.

Ruiten, Hans van (2008), *Employment in the Netherlands Conditions of Employment, Tax and Social Security Aspects*, Loyens&Loeff Series.

SGK, (2010), *2010 Aralık Ayı İstatistik Bülteni*, Sosyal Güvenlik Kurumu, Ankara.

Şener, Ülker (2010), *Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İşgücü Politikaları*, TEPAV Politika Notu.

Yazgan, Turan (1975), *Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik*, Fatih Gençlik Vakfı Matbaası İşletmesi, İstanbul.

Zürih Çalışma ve Sosyal Güvenlik Ateşeliği, *İsviçre Sosyal Güvenlik Sistemi ve Hastalık Sigortası (Gerçekleştirilen ve Planlanan Revizyon ve Planlar)*, Zürich.

Kent, Suç ve Çocuk

Arş. Gör. Gamze Aksan*

Özet

En genel anlamda norm dışı davranış olarak tanımlayabileceğimiz suç, kentsel mekânlardaki ilişki biçimleri ile özdeşleşen günümüz toplumunda daha net bir biçimde ortaya çıkan başlıca sorunlardan birisidir. Heterojen yapısı itibarıyla tabakalaşmanın net bir şekilde gözlemlenebildiği kentsel mekânlarda suç, geleneksel formlarından oldukça farklıdır. Suç işleme yaşının giderek düşmesi ve çocuk suçluluğu kavramının literatüre girmesi, bu farklılığın önemli bir boyutuna işaret eder. Toplumsal yapı için önemi birçok açıdan tartışmasız kabul edilen çocuklar, toplumsal değişim ve dönüşümlerden daha çabuk etkilenirken diğer taraftan içinde buldukları sosyokültürel ortamın da etkisiyle normsuz davranışlara kolayca yönlendirilebilmektedir. Bu çalışma ise genel olarak, gelecek nesillerin aktörleri olan çocukların suça eğilimlerini, kentsel mekanların etkisi ile ilişkilendirerek ele almayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, nicel verilerle birlikte çocuk suçluluğu değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Kentleşme ve suç, çocuk suçluluğu, Türkiye'de çocuk suçluluğu

Abstract

Crime, which can be described as out norm behaviour in the most general sense, is one of the main problems in urban places identified with forms of relationship that show itself more clearly in today's society. Crime in the urban areas, with their heterogeneous structure, is different from its traditional forms. Decreasing age of crime and the inclusion of the concept of juvenile delinquency into the literature points to an important dimension of this difference. Children, whose role for the social structure is accepted with certainty, are affected faster from social change and transformations. On the other hand, they can easily be directed towards out norm behaviour with the effect of their socio-cultural environments. This study aims to take children's criminal tendencies in relation to the effects of urban spaces into consideration.

Key words: Urbanization and crime, juvenile delinquency, juvenile delinquency in Turkey

* Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Giriş

Sanayi devriminin etkisi ile yoğun toplumsal değişimlerin yaşandığı 19. yüzyıl, teknolojik anlamda birçok yeniliği beraberinde getirmesinin yanı sıra mekânsal olarak da önemli farklılaşmaların yaşandığı bir dönemdir. Önceki örneklerinden ayrı olarak sanayileşmeye paralel bir gelişim gösteren mekânlar bugünkü modern kentlerin ortaya çıkışı ile yakından ilgilidir. Nüfusun yer değiştirmesinin ve belirli yerlerde toplanmasının yanında toplumsal değişimin hem nedeni hem de sonucu olarak belirginleşen kentleşme; insanların doğayla, toplumla ve birbirleri ile olan ilişkilerinin köklü bir biçimde değişmesine neden olmaktadır. Bu değişim, “gelişme” denilebilecek olumlu özelliklerin yanında, farklılaşan toplumsal yapının beraberinde getirdiği belirli olumsuzlukları da bünyesinde barındırır. Bu olumsuzlukların başında bulunan, topluma uyum sürecinin kentleşme sürecinden daha yavaş ilerlemesi durumu, bireylerin norm dışı davranışlarda bulunmasına neden olabilmektedir.

En genel anlamda norm dışı davranış olarak tanımlayabileceğimiz suç, kentsel mekânlarda daha net bir biçimde kendisini gösteren ve toplumsal yapıyı olumsuz yönde etkileyen toplumsal bir olgudur. Şüphesiz suçun tarihi çok eskilere dayanır ancak kentleşme süreci birçok yeni suç türünün oluşmasına zemin hazırlayacak dinamiklere sahiptir. Heterojen yapısı itibariyle tabakalaşmanın net bir şekilde gözlemlenebildiği bu yeni mekânlarda suç, geleneksel kentlerdekinden ya da kırdakinden oldukça farklıdır. Suç işleme yaşının giderek düşmesi ve “çocuk suçluluğu” kavramının literatüre girmesi ise sorunun farklı bir boyutuna işaret etmektedir. Toplumsal yapı açısından önemleri tartışılmaz olan çocuklar, toplumsal değişim ve dönüşümlerden daha çabuk etkilenirken, diğer taraftan içinde buldukları sosyokültürel ortamın da etkisiyle norm-suz davranışlara kolayca yönlendirilebilmektedir. Yoksulluk, evsizlik, yardım kurumlarının yetersizliği, ebeveynlerinin devamlı bir işte çalışıyor olması veya işsiz olması gibi ekonomik problemlerle

birlikte, aile yapısında yaşanan değişimler, parçalanmış aile oranının giderek artması, hızlı nüfus artışı, eğitim sistemindeki yetersizlikler, çocuğun sosyalizasyonuna etki eden olumsuz faktörler olarak suça sürüklenmeyi beraberinde getirir. Ayrıca, toplumsallaşma sürecinde iyi ve kötüyü tüm masumiyetiyle almaya açık olan küçük bireylerin daha küçük yaşlarda suç ile tanışması, yaşadıkları sürece norm dışı davranışlara başvurabilme, suçu tekrar edebilme ihtimalini yüksek olarak taşır. Bu durum, toplumda suç işleme oranlarının artmasına sebebi olarak toplumsal düzenin tesisi açısından tehdit edicidir. Dolayısıyla çocuk suçluluğu olgusu, dış değişkenler ve kendi içi ilişkileri ile ele alınması gereken önemli bir sorun alanını oluşturmaktadır. Bu çalışmada çocuk ve suç arasındaki olgusal ilişkinin nicel verilerle ele alınması amaçlanmıştır.

Suç Davranışını Mekân ile Anlamlandırma: Kent ve Suç

Kentleşme kavramı, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak, kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucu ortaya çıkan, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insanların davranışlarında ve ilişkilerinde kentsel mekanlara özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi sürecini anlatır (Keleş, 1972: 6). Kentleşme boyutu içerisinde değerlendirilmesi gereken kentleşme ise, geleneksel toplum yaşantısından çıkan eski değer ve normların, gelenek ve göreneklerin hakim olduğu, nüfusu seyrek ve homojen olan kırsal alan bireyini bir değişikliğe zorlayarak yeni davranışlar geliştirme ve benimsetme sürecini ifade etmektedir. Dolayısıyla kentleşme, yeni mekânsal zorunluluğun ve yaşama şeklinin kendi iç dinamiğiyle davranış, usul ve yöntemleri belirleyen (Yıldırım, 2004: 20) toplumsal bir olgu olarak kendisini gösterir.

Suç ise tarihin ilk çağlarından itibaren yüzyıllar boyunca toplumların korku ile karışık ilgilerini yönelttikleri, nedenleri üzerinde durdukları ve karşı önlemler aldıkları toplumsal bir sorun olmuştur.

Birey doğduğu andan itibaren toplumsal ilişkilerin mevcut olduğu bir organizasyona katılmaktadır. Bu katılma ile sosyal yapının bireylerden oluşan zincirine bir halka daha eklenmiş olur. Bireyler, sosyal yapının davranışa etki eden unsurlarını içten içe benimseyip sosyal hayata katılım sağladıkları sürece birey-toplum ilişkisinin uyumundan bahsedilebilir. Aynı zamanda şekil ya da içerik açısından farklılıkları ne olursa olsun bazı birey ya da grupların toplumsal yapı ile ters düşecek davranışlarına da rastlamak mümkündür. Bu davranışlar içerisinde yer alan ve sonuçta yaptırım gücüne tabi olan suç, sosyal hayat ve grup davranışları ile iç içe olan bir fenomendir (Sözen, 1986: 261). Suç bu açıdan değerlendirildiğinde, toplumun değer norm sistemine aykırı olarak meydana gelen doğal ve evrensel bir olgu olmaktadır. İnsanların içinde ihtiraslarla birlikte toplum halinde yaşamanın ortaya çıkardığı çeşitli sosyal çelişkiler ve uyumsuzluklar buldukça suç da var olmaya devam edeceğe benzemektedir (Dönmezer, 1994: 49).

Birçok farklı bilim dalının farklı tanımlamalar getirdiği suç olgusu sosyoloji literatüründe “kişisel alanı aşip kamusal alana giren ve yasak olan kural ya da yasaları çiğneyen, buna bağlı olarak meşru yasaların ya da yaptırımların uygulandığı ve kamusal bir otoritenin müdahalesini gerektiren fiiller” olarak tanımlanmaktadır. İdeal durumlarda suçla başa çıkmayı amaçlayan formel sistem onu temsil eden görevlilerin yer aldığı bir kamu kuruluşunun yönetimindedir (Marshall, 1999: 702).

Hukuki açıdan bakıldığında ise kavram genellikle “yasanın cezalandırdığı hareket” olarak tanımlanır (Yavuzer, 1996: 27; Yüce, 1985: 19; Toroslu, 2005: 61; Dönmezer, 1994: 45). Diğer bir ifadeyle, suçun suç olarak ortaya çıkması için idari bir sistem ya da uygulayıcı bir kuruluş tarafından fark edilip müdahalede bulunulması ve işlem yapılması gerekir. Konularını ve uğraş alanını ceza hukukunun belirlediği bir bilim dalı olarak kriminolojinin de suç kavramının tanımlanması, suçlunun topluma yeniden kazandırılması ve suçun engellenmesi gibi

konular kapsamında farklı açılımlar sağladığını belirtmek mümkündür. “Tüm yönleri ile suç olayını inceleyen deneysel bir bilim” olma iddiası taşıyan (Yavuzer, 1996: 28) kriminolojinin içeriğini “suçun işlenmesinin incelenmesi ve suça karşı mücadele” oluştururken, bu incelemede suç ve suçlu bir bütün olarak, karşılıklı bağımlılıkları çerçevesinde ele alınmaktadır (Soyaslan, 1996: 6). Ancak hukukilik ile karakterize olunan bu tanımlama ve incelemelerde toplumsal bir olgu olan suç, yalnızca “yasanın ceza verdiği hareket” olarak nitelendirilirken olgunun aslında farklı birçok boyutu göz ardı edilmektedir. Sözelimi kayıtlara geçmeyen suçlar bu tanımlamalar doğrultusunda, hukuki açıdan bir anlam ifade etmezken sosyolojik açıdan şüphesiz suç olgusunun kapsamına girer. Hukuki ve sosyolojik boyutları birbirine indirgenmeden tanımlanması gereken suç olgusu en geniş anlamda; toplumsal düzenin devamı açısından korunması gereken hukuki değerlerin ihlali niteliği taşıyan insan davranışları olarak ifade edilebilir (Özgenç, 2006: 150).

Durkheim (2006: 99), bastırıcı hukukla şekillenen toplumsal dayanışma bağı, çiğnenmesi suç olan “hukuk” olarak ele almıştır. Bu açıdan suç; işleyene karşı “ceza” denilen özel bir tepkiye yol açan edimdir. Bu toplumsal dayanışma bağının ne olduğunu araştırmak, cezaya yol açan nedenin ne olduğunu, suçun özünün ne olduğunu sorgulamak demektir. Diğer taraftan suç ve suça karşı gösterilen tepki, toplumlarda, belirli farklılıklara sahip olsa da çok temel benzerlikler taşır ve toplumdaki sağlıklı bireylerin duygularını incitir. Ayrıca Durkheim, suç açıklanırken bireyin değil grup ve organizasyonların esas alınması gerektiğini vurgular. “Toplumsal bir olgu” olarak söz konusu ettiği suç, bütün sağlıklı toplumların ayrılmaz bir parçasıdır. Olumsuz bir ahlaki davranış olsa da toplum için bu normal bir durumdur (Tiryakian, 2002: 230). Düşünür, suç olgusunu analiz ederken mevcut normların yıpranması, yaygın bir şekilde çiğnenmesi sonucu standartların ve değerlerin kaybolmasını ifade eden “anomi” kavramını kullanır. Toplumsal normların etkisiz

hale gelmesi ile alakalı olarak bireyi ve toplumu bir arada tutan bağların zayıflaması söz konusu olur ki, böyle bir durumda kendisini gösteren anomi durumu toplumda ne kadar yaygınsa suç işleme ihtimali de o ölçüde artar (Bal, 2004: 9).

Suçun ortaya çıkmasının bir nedeni olarak anominin izini süren Merton ise (1938: 682), suç işleme edimini bir bakıma açıklayan normsuz davranışın, çoğunlukla toplumla uyum sürecinin eksik kaldığı durumlarda ortaya çıktığını anlatır. Ayrıca, bireyin kabul edilmiş normlar ve toplumsal gerçeklikle çatıştığı durumlarda gerilim yüklü davranışlar sergileyebileceğini ifade ederek, bu gerilimin toplumda öne çıkan değerlere ve maddi başarı göstergelerine ulaşmak için gerekli araçlara sahip olamaktan kaynaklandığını vurgulamıştır. Nüfusun büyük çoğunluğu, hem genel olarak benimsenmiş değerleri hem de bunları gerçekleştirmek için kullanılacak geleneksel araçları kabul etse de, toplum tarafından onaylanan değerleri kabul etmekle birlikte yasa dışı ya da meşru olmayan araçları kullanan bir toplumsal kesimin varlığı da söz konusudur (Giddens, 2000: 187-188). Sonuç olarak, bu anomi çözümlenmesi bağlamında denilebilir ki; toplumsal bir kategori olarak suçlu bireylerin suça eğilim nedenleri, bireylerin toplumsal aidiyet duygusu ile birlikte sahip oldukları sosyo-ekonomik statüler ve araçlar ile ilişkilidir.

Suç kavramı bölgesel farklılıklar gösterdiği gibi aynı bölgede, kendi içinde de farklılıklar taşımaktadır. Bu bağlamda kentler, birçok çekici güce sahip olması nedeniyle farklı özelliklere sahip bireylerin yaşam mekânları olarak dikkati çeker. Kent yaşamının bireyler üzerindeki olumsuz etkileri suç işleme oranını arttırabilmekte, ayrıca kentleşme süreci de anomi ve yabancılaşmanın sebebi olabilmektedir. Kent hayatında yaşanan değer çatışması sürecine bağlı olarak ortaya çıkan gerginliklerin, şiddeti ve kentsel normlara karşı kamu düzeninin ihlaline olan eğilimi arttırması söz konusudur. Bu duruma, kentlerdeki insanları çabuk heyecanlanır hale getiren gereğinden fazla dış uyurıcının varlığı veya şehirle-

rin bazı suçların işlenmesine elverişli ortamlar hazırlaması gibi faktörler de eklenebilir. Dolayısıyla şiddetin yeni şekiller olarak yaygınlaşmasında kentleşme geniş ölçüde etkili olmaktadır (Erkan, 2002: 193). Ancak kentleşme sosyolojik olarak suçu arttıracak dinamiklere sahip bir olgu olsa da bu durumun her zaman gerçekleştiğini söylemek yanıltıcı olur. Günümüzde kentleşme ve kentsel büyüme belirli politik ve stratejik öngörüler ve programlar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda Japonya örneği, kentleşmenin her zaman suç oranlarını arttırmadığının açık bir göstergesidir. Bu veri aynı zamanda, kentleşmenin suç oranlarını arttırıcı rolü üzerinde dururken kentler içindeki belirli bölgelere dikkati çeken ve suçu nicel verilere indirgeyerek analizde bulunan Chicago Okulu kuramcılarının yapılan eleştirileri de temellendirmektedir (Kızmaz, 2005: 154). Diğer bir görüşe göre ise gelişmiş batı ülkelerinde ve Türkiye’de yaşanan ekonomik dönüşüm ile bu dönüşümü gerçekleştirmeyi ve sürdürmeyi hedefleyen neoliberal politikalar sebebi ile kentlerde toplanan işsiz kitleler, suç oranlarındaki artışın temel nedenidir. Bu durumda suçu sadece kentleşmeye bağlamak bir bakıma, oluşan dönüşümü ve politikaları gizlemeye hizmet edici rol oynar (Gölbaşı, 2008: 117).

Bu bağlamda suçun kentleşme olgusu ekseninde ele alınması ile ilgili olarak genel anlamda denilebilir ki, sosyolojik açıdan kentleşme olgusunun içerdiği olumsuz öğeler suça yönelmeyi kolaylaştıran ve suç işleme imkanını arttıran özellikleri taşımaktadır. Dolayısıyla, suçu kentleşme ekseninde açıklayan kuramlar, suç-mekân ilişkisini irdeleyerek suça ilişkin farklı birçok sosyal öğeyi kapsayıcı biçimde analiz etmesi ile değerlendirilmelidir. Şüphesiz suç olgusu sadece kentsel mekanlarda ortaya çıkmamaktadır. Ancak kentsel mekanlar dışında gerçekleşen suç fiilleri, kendisini oluşturan etmenler ve süreçler açısından kentin karakterize ettiği suç tiplerinden belirgin biçimde farklıdır. Bu açıdan düşünüldüğünde, dünyadaki kentleşme, sanayileşme süreçlerine genel olarak benzer bir süreç

Türkiye’de de yaşanmış 1950’li yıllarda göçlerin artması ile özelde kentlerde nüfusun yoğunlaşması, teknolojik gelişmeler ve oluşan yeni toplumsal ilişkiler ile ilintili olarak, kent ile karakterize olunan yeni suç tipleri ortaya çıkmıştır. Söz konusu durum, suçun niteliğine ilişkin yeni belirlemeler yapmayı gerektirmiştir.

Çocuk Suçluluğu

Çocukların toplum içinde herhangi bir ayrımcılığa, baskıya ya da yoksunluğa maruz kalmadan sağlıklı bireyler olarak yetişmeleri, toplumsal yapı için tartışmasız büyük önem taşır. Bu bağlamda, çocuğun korunmasını ve yararını maksimize edip aynı zamanda, ulusal ve uluslar arası ölçekte devlet örgütü tarafından da garanti edilmesi amacını taşıyan Birleşmiş Milletler, Çocuk Hakları Sözleşmesi¹’nde yer alan hükümler itibariyle, çocukları korumaya almıştır. Bu sözleşmede çocuğun yararını gözeten haklar genel olarak şu şekilde sıralanabilir: yaşama hakkı, gelişme hakkı, korunma hakkı. Bu açıdan ebeveynler tarafından bakılma hakkı, sağlık-egitim gibi hizmetlerden yararlanma ve iyi bir çevrede yaşama hakkının yanı sıra yaşam kalitesinin artırılması anlamında güç koşulların iyileştirilmesi gibi temel haklar, erken ergenlik durumu hariç, on sekiz yaşına kadar tüm bireyleri çocuk olarak kabul eden sözleşmede tanımlanmıştır. Diğer yandan, dünya genelindeki istatistikî veriler ve çocuk suçluluğuna ilişkin literatür, her hangi bir suç ediminde bulunan çocukların bu gibi temel haklardan yüksek oranda yoksun oldukları bilgisini vermektedir. Dolayısıyla da çocuk suçluluğunu tanımlamada, çocukların sosyalizasyon süreçleri boyunca sahip oldukları sosyal, kültürel ve ekonomik sermayenin² belirleyiciliği ve yaşam kalitesi faktörü ön plana çıkmaktadır.

1 Sözleşme tam metni için bkz: www.unicef.org/turkey/pr.../CRC_General_Comment_No.7.pdf(03.12.2010).

2 Ayrıntılı bilgi için bkz: Pierre Bourdieu, “The Forms of Capital”, Handbook of Theory and Research for Sociology of Education, Ed: J. G. Richardson, Greenwood Press, New York, ss: 241-258.

19. yüzyılın başlarından itibaren sanayileşme ile ortaya çıkan sınıflaşma, çocuk emeğinin iş gücüne katılması, geleneksel ailelerin oynadığı toplumsal rolü çekirdek ailelerin devralması ile Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının yarattığı toplumsal yıkımlar tüm dünyada çocuk suçluluğu oranlarının büyük artış göstermesine neden olmuştur (Çoğan, 2006: 20). Çocukların toplumsal yaşamın değişim ve dönüşümüne bağlı olarak yaşadıkları bu etkileşim süreci, az gelişmiş ve gelişmiş ülkelerde benzer nitelikler taşır. Çocuklar aynı zamanda, ailelerindeki statülere bağlı olarak öğrendikleri roller ile aile dışı sosyalizasyon sürecinde çatışmalar yaşayabilmektedir. Toplumsal yapının değişmesine önemli ölçüde etki eden hızlı nüfus artışı, evsizlik, yardım kurumlarının yetersizliği, yoksulluk, ebeveynlerinin devamlı bir işte çalışıyor olmaması veya işsiz olması, parçalanmış ailelerin oranının giderek artması, eğitim sistemindeki yetersizlikler çocuğun sosyalizasyonuna etki eden olumsuzluklar olarak sayılabilir (Salagaev, 2004: 189). Doğuştan ne iyi ne de kötü olarak tanımlayamayacağımız çocuklar söz konusu çevresel dinamiklerden etkilenmektedir. Bazı etkileşim süreçleri, iyiyi de kötüyü de almaya açık olan bu küçük bireylerin suçlu olmalarına neden olacak durumların doğmasına yol açabilir.

Çocuk suçluluğu, 0-18 yaş arasında olan ve hukuksal olarak çocuk kabul edilen bireylere özgü bir kavramdır (Bal, 2004: 24). T.C.K.’da suçun mahiyetini kavrayamayacak olanlar için alt sınır 12 yaş olarak kabul edilirken, kavrayabilecek olanlar için ise, 15 yaş olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda bu yaş grubunun cezai bir sorumluluk taşımadığı belirtilmektedir (Md.31). Dolayısıyla çocuk suçluluğunu yetişkin suçluluğundan ayıran temel özellik “yaş” sınırı (Sözen, 1986: 263) olurken, “bir çocuktaki anti sosyal eğilimlerin yasa müdahalesi gerektirecek duruma dönüşmesi” şeklinde tanımlayabileceğimiz “çocuk suçluluğu” farklı açılardan bir sosyal uyumsuzluğun da belirtisidir (Öter, 2005: 6).

Çocuk suçluluğuna neden olan faktörleri belirlemek İçli’ye göre (2009: 21,22) birbirine yakın iki

temel unsuru içerir. Bunlardan ilki; toplumda gözlenen suçluluk miktarı ve türleri olurken diğeri, suçlu davranış kalıbı ile ilgili süreçlerdir. Bu durum iki soruyu akla getirir: Hangi faktörler gözlenen suçluluk oranlarını ve kalıplarını yaratır ve bazı gençler neden suçlu olurlar? İlk sorunun cevabı sosyolojiktir, bu bağlamda, sosyal sistemin yapısında bu suçluluk kalıplarını ortaya çıkaran ne gibi sosyal yapısal faktörler olduğu belirlenmeye çalışılır. Diğer sorunun cevabı ise suçluluğun daha çok sosyal psikolojik olduğunu anlatır. Çocuk suçluluğunun nedenleri ile ilgili çalışmalar ise genel olarak biyolojik, psikolojik ve sosyolojik yaklaşımlar olarak üç grupta toplanabilir. Bu bağlamda kısaca: biyolojik yaklaşımlar, yasaları ihlal eden çocukları, kalımsal olarak bozukluğu olan, endokrin dengesizliği bulunan ve beyin patolojisine sahip bireyler olarak ele alır. İkinci grup olarak psikolojik yaklaşımların üzerinde durduğu temel nokta, sapmış bireyin psikolojik patolojisidir. Sosyolojik yaklaşımlar³ ise biyolojik ve psikolojik yaklaşımlardan farklı olarak dikkatlerini toplumsal yapıya yoğunlaştırmaktadırlar (İçli, 2004: 336-337).

Aile, kişiyi yönlendirmede ilk kurum olma özelliği taşır. Bu açıdan çocuk suçluluğunun toplumsal nedenleri açıklanırken aile faktörü üzerinde önemle durulmaktadır. Ailenin çocuk üzerinde etkisi çoğu zaman daha doğumdan önce başlar. Ailenin çocuk sahibi olmaya hazır ve istekli oluşu ve çocukta beklentileri, çocuğun tüm yaşamı boyunca başarılarını, çevresi ile iletişimini etkilemektedir (İçli, 2009: 28). Diğer yandan belirli bir aile içinde doğan ve genellikle ergenlik çağına kadar olan süreci bu ortam içinde geçiren çocuk, aynı zamanda bu ortamda benimsenmiş olan gelenek, görenek, örf ve adetlerin yoğun tesirinde kalır. Ailedeki bireylerin

3 Sosyolojik yaklaşımlara dayanan suç kuramları genel olarak sosyal organizasyonsuzluk kuramı, gerilim kuramı, alt kültür kuramları, sosyal kontrol teorisi, sosyal öğrenme kuramları, damgalama kuramları, rasyonel ve rutin eylemler teorisi olarak ifade edilebilir. Kuramlarla ilgili ayrıntılı bilgi, değerlendirme ve eleştiri için bkz., Zahir Kızmaz (2005), "Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme", C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 29, No: 2, ss:149-174.

arasında ciddi çatışmaların olması, çocuğun sosyalizasyon sürecini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda, yapılan araştırmalar suça yönelmiş çocukların ailelerinde de belirli sorunların ve çatışmaların var olduğunu göstermektedir (Öter, 2005: 50). Suç işlemiş çocukların aileleri incelendiğinde bu ailelerin daha çok yoksul ve çok çocuklu aileler olduğu göze çarpar. Aile içinde kavga, gürültü ve geçimsizlik sıktır. Uygulanan disiplin ise ya çok sert ya da çok gevşektir, ceza yöntemi olarak dayak, sık ve ölçsüzce kullanılır. Aile reisi olan babanın da suça yatkın olması söz konusudur (Yörükoğlu, 2004: 401). Suçluluğa katkı sağlayan etkenler olarak önerilenler, evdeki ölüm, boşanma ya da evi terk etme, anne baba sevgisinin ve disiplinin derecesi gibi durumları içerir (Gander&Gardiner, 1998: 466). Ayrıca duygusal yoksunluk ve uygun modelin olmayışı da suç işlemiş çocukların ailelerinde saptanmış bulgular olarak karşımıza çıkar (Öter&Akalm, 1992: 115).

Bireyi yönlendirecek ilk kurum olma özelliği gösteren ailelerin çocuklarını suçlu olmayacak yönde eğitmeleri beklenir. Bu bağlamda aile bireylerinin en az çatışma yaratabilecek istikrarda olmaları gerekir. Hızla değişen günümüz modern toplumlarında ailelerin istikrarlı bir özellik göstermesi ise kentsel mekanların özellikleri ile birlikte düşünüldüğünde oldukça zordur. Çocuk ise yaşanan bütün olumsuzluklardan yine olumsuz yönde etkilenmektedir (İçli, 2004: 338).

Tüm bunların yanı sıra çevresel faktörler de çocukları suç işlemeye teşvik edici rol oynamaktadır. Akran grupları, göç, kentleşme, okul, iş hayatı, medya gibi çevresel faktörler çocuklar üzerinde olumsuz etkiler bırakır (Öter, 2005: 59). Suç işlemiş ya da işlemeye eğilimli olan bireylerle aynı ortamda olan çocuklar suç işlemeye daha yatkın olurken bu noktada kentleşme ve göç gibi toplumsal hareketliliklerin belirleyiciliğinden bahsetmek mümkündür. Ekonomik nedenlerle küçük yaşta çalışmaya başlayan çocuklar, sosyalizasyon süreçlerini yeterince yaşayamama, kendilerini yaşatları ile kıyasladıkları

rında ortaya çıkan eksiklikler ve yaşam kalitesinin düşüklüğü gibi nedenlerle şiddete başvurabilmektedir. Ayrıca kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile zamanının büyük kısmını bu araçlarla ilgilenerek geçiren günümüz çocukları, suçun ve suçlunun normalleştiği, heyecanlı ve çekici biçimde sunulduğu yayınlardan etkilenip özellikle buralarda sunulan tiplere özenerek suç işleyebilmektedir.

Suç ve Çocuk: Oransal Bir Değerlendirme

Tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de yapılan araştırmalar, çocuk suçluluğunun yıldan yıla artış gösterdiğini kanıtlamaktadır. Ülkemizde güvenlik birimlerine getirilen çocuk sayısı⁴ toplam olarak 2007’de 57 binlerde iken, 2008’de 132 bin, 2009 verilerine göre ise yaklaşık 152 bin olarak tespit edilmiştir. Oranların ne yazık ki yaklaşık iki sene gibi bir süre zarfında yaklaşık üç katına çıktığı görülmektedir. Güvenlik birimlerine geliş nedenleri açısından bakıldığında ise gerçeğin daha acı bir yanı ortaya çıkmaktadır. Güvenlik birimine getirilen çocuklar en çok oranda ya suça sürüklenmiş ya da mağdur olmuştur. Dolayısıyla bu genel oranlar içinde çocukların suçun faili ve mağduru olması durumunun ciddi biçimde artış gösterdiği görülmektedir. TÜİK’in verilerine göre (2010) yaş guruplarına bakıldığında özelde, suça sürüklenmiş olarak kabul edilen çocukların büyük oranda 15-17 yaş aralığında olduğunu söylemek mümkündür. Bireyin yetişmesinde ve sosyal kimliğin oluşmasında en problemlilerden birisi olan ergenlik dönemlerinden, daha çok orta ergenliğin sonu ve geç ergenlik döneminin başı olarak kabul edebileceğimiz bu süreçte, şüphesiz çocuğun kişiliğini oluşturma aşamasında yaşadığı tüm problemlerin suç edimine yönelmesinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Yine bu oranlara göre 2008 ve 2009 yılları arasında

4 Güvenlik birimlerine geliş nedenleri, suça sürüklenme, kabahat işleme, terk, evden kaçma, buluntu, kayıp, mağdur, madde kullanımı, sokakta çalışma, sokakta yaşama, kanunsuz çalışma, bilgisine başvurma, okula gönderilmeme, kurumdan kaçma ve “diğer” nedenler olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıntılı bilgi ve oranlar için bkz: “Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuklar”, TÜİK, 2010.

15-17 yaş aralığındaki suça sürüklenen kız çocuklarının da oranında ciddi bir artış olduğu görülmektedir. 2008’de 16 binlerde olan 15-17 yaş arasında suça sürüklenmiş kız çocuğu oranı 2009’da 22 binlere yükselmiştir. Diğer taraftan bu iki yıla ilişkin istatistikî verilere göre mağdur olarak tanımlayabileceğimiz çocukların en yüksek oranda yine 15-17 yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla bir suçun faili ya da mağduru olarak güvenlik birimlerine getirilen çocukların yüksek oranda ergenliğin orta ve geç döneminde olduğu ortaya çıkmaktadır.

TÜİK 2009 verilerine göre güvenlik birimlerine getirilen çocukların iller bazında dağılımlarına bakıldığında İstanbul ve İzmir kentleri ilk sıralarda yer almaktadır. Fakat verilere göre yoğun göç alan ve oldukça heterojen bir yapıya sahip olan bu kentlerde suça sürüklenme ve suçtan mağdur olma oranları arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur. Verilere göre⁵ İzmir’de güvenlik birimlerine getirilen çocukların oranı İstanbul verilerinden daha fazladır ancak suça sürüklenme durumu, bütün iller bazında da en fazla İstanbul’da gerçekleşmiştir. Bu büyük kentleri sırası ile Adana, Konya, Ankara ve Diyarbakır izlemektedir. Nüfus yoğunluğu anlamında da büyük kentler olan bu kentlerin çocuk suçluluğu anlamında da ilk sıralarda olması aslında şaşırtıcı değildir. Diğer taraftan isnat edilen suç türleri açısından baktığımızda suça sürüklenmiş çocukların genel toplamda en fazla “yaralama” suçu işledikleri ortaya çıkmış ve bu suç yine en fazla oranda 15-17 yaş aralığındaki çocuklarca işlenmiştir. Bu oranı hırsızlık suçu izlemektedir. Yüksek oranda işlenen diğer suç türleri genel olarak; cinsel suçlar, tehdit, mala zarar verme, uyuşturucu ve benzeri madde satma, kullanma, satın alma şeklinde sıralanabilir.

İsnat edilen suç türleri, suça sürüklenen çocukların eğitim durumları ile kıyaslandığında 2009 verilerine göre toplamda en çok ilköğretim mezunu ve

5 Güvenlik birimlerine getirilen çocukların oranı İstanbul’da 13.472, İzmir’de 13.864’tür. Ancak suça sürüklenme İstanbul’da daha fazla iken İzmir’de ise herhangi bir suçun mağduru olma oranı genel oranlar arasında anlamlı biçimde yüksektir (TÜİK 2010).

lise ve dengi okul öğrencisi olarak görünen çocukların suç isnadında buldukları ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ilköğretim öğrencilerinin oranı da oldukça yüksektir. Verilere göre diğer dağılımlardan anlamlı biçimde farklı olarak ⁶ tüm suç türleri için en fazla suça isnat eden çocukların parçalanmış ailede, akraba yanında, yetiştirme yurdunda ya da sokakta yaşayan çocuklar değil, kendi öz anne-baba ve öz kardeşleri ile birlikte yaşadığı ortaya çıkmıştır. Bu durumda, daha çok suça sürüklenmiş çocuklar için zikredilen, parçalanmış aile üyesi olması veya okulun terk edilmesi gibi olumsuz özellikler en azından Türkiye örneğinde, genel olarak ele alındığında, suç işleme durumunu yüksek oranlarda besleyen süreçler olmadığı ortaya çıkmaktadır. Fakat bu veriler kentler özelinde değişkenlik gösterebilmektedir⁷.

Türkiye genelinde 2009 yılında suç isnadında bulunan çocukların %73'ü bağımlılık yapan herhangi bir madde kullanmamaktadır. Daimi olarak ikamet edilen yer ise %95 oranında kentsel mekanlar olarak belirlenmiştir. İşlenen suçların yüksek oranda, daha önce planlanmadan ve birden fazla kişi ile işlendiği göze çarpmaktadır⁸. Herhangi bir suça iştirak edenler ise yetişkinler (adult) değil, yine büyük oranda çocuklar (juvenile) olmuştur. Bu veriden hareketle, suça sürüklenen çocukların akran ve arkadaş guruplarının da suç işlemeye yatkın oldukları söylenebilir. Ayrıca, tek başına suç isnat edenlerin oranı da anlamlı biçimde yüksektir. Diğer taraftan suça sürüklenmiş çocukların neredeyse %90'ının suç işlemeye teşvik edilmediği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durum, hem kanunların hem de toplumun çocuk olarak kabul ettiği bireylerin suç edi-

minde kendi kararları ile var oldukları düşüncesini akla getirmektedir. Ek olarak, suç isnadında bulunan çocukların yaklaşık %58'i daha önce herhangi bir güvenlik birimine gelmemişken %35'i birden fazla kez gelmiş yani suç edimini tekrarlamıştır.

Sonuç Yerine

Doğuştan ne iyi ne de kötü olarak tanımlayamayacağımız çocukları herhangi bir suç ediminin içinde suçun faili ya da mağduru olarak bulunması toplum için oldukça yaralayıcı bir durumdur. Dolayısıyla, toplumsal yapı açısından önemleri tartışılmaz olan çocukların suça yönelme oranının her geçen yıl arttığı günümüz dünyasında, çocuk suçluluğunu tanımlamak ve uygulanabilir çözüm önerileri getirmek daha fazla önemli hale gelmiştir. Çocuk suçluluğu olgusunun ve aslında kavramın kendisinin genellikle kişisel bir olgu olmasına vurgu yapılması, bu problemin toplumsal yönleri ile ele alınmasını engeller. Zira birçok çocuk suç sayılabilecek eylemlerini herhangi bir grubun içindeyken ya da herhangi bir grubun üyeleri ile birlikte veya bu grubun standartlarına uymak için işleyebilmektedir. Bu bağlamda ülkemizde çocuk suçluluğuna ilişkin istatistiki veriler göz önüne alındığında da suça sürüklenmiş çocukların neredeyse yarısının, birden fazla kişi ile suç ediminde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durum, dış değişkenleri de anlamlı olarak görmenin, en azından suç ediminin gerçekleşmeden önlenmesi adına önemli bir ihtiyaç olduğunu ifade eder. Ayrıca psikolojik ya da kalıtsal sorunları olduğu kabul edilen çocukların eylemlerini suç işleyecek düzeyde gerçekleştirilmesi, yine bir sosyal çevre içinde ortaya çıkmaktadır. Böylelikle de her şeyden önce toplumsal bir sorun olan çocuk suçluluğunun, toplumsal yönleri ile alınması önemli bir gerekliliktir.

Çocuk suçluluğuna ilişkin tanımlamalarda öne çıkan başlıca diğer husus ise suç işleyen çocukların daha çok parçalanmış ya da tamamlanmamış aile içinde bulunduğu, sokakta ya da yetiştirme yurdunda yaşadığı veya eğitim kurumlarını terk ettiği gibi

6 TÜİK 2009 verilerine göre toplam 68.344 suç isnadının 59.739'u kendi öz annesi, babası ve kardeşleri ile beraber yaşayan çocuklar tarafından gerçekleştirilmiştir.

7 Örneğin Konya iline özel çocuk suç isnadına ilişkin veriler 2008 ve 2009 yıllarında suça sürüklenmiş çocukların yüksek oranının ilköğretim mezunu olduğu belirlenmiş, dolayısıyla bu çocuklarda eğitim sorununun bulunduğu çıkarımı yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: T.C. Konya Valiliği, İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü Bölge Aile Çalıştayı Raporu, Konya 2010.

8 Bu verinin oranı TÜİK'in 2009 yılı araştırmalarına göre neredeyse %43'tür.

özelliklerdir. Bu bağlamda çocuğun suçu işlemesi sadece olumsuz ya da sorunlu çevre koşulları ile ilişkilendirilmekte ve buradan, söz konusu olumsuz kalıp dış değişkenlerin çocukların psiko-sosyal dünyasına olumsuz etki ettiği çıkarımı yapılmaktadır. Aslında bu ele alış tarzı, sorunun geneli için genellikle açıklayıcı argümanlar üretmekle birlikte çocuğu “suça sürüklenmiş” olarak kabul eden bakış açısı çerçevesinde anlaşılabilir olmaktadır. Ancak genellikle batı kaynaklı olan bu argümanların aslında batının toplumsal yapısına göre şekillendiği gözden kaçırılmamalıdır. Örneğin söz konusu coğrafyalarda zaten parçalanmış veya tamamlanmamış aile yapısı çok yaygın olduğu için, bu veri aslında çocuk suçluluğunu tanımlayıcı olmaktan ziyade betimleyici bir argümanı oluşturur. Fakat Türkiye özelinde aile yapısı şeklen ya da hukuki olarak bozulmamış gibi görünse de içsel olarak özellikle de aile içi iletişim ve sevgi paylaşımı anlamında birçok sorunu besleyen dinamiklere sahip olabilmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Türkiye genelindeki suça sürüklenmiş çocuklarla ilgili istatistik veriler bize diğer toplumlara özgü çıkarımlardan daha farklı şeyler söylemektedir. Buna göre 2009 yılı verilerinde suça sürüklenen çocukların aslında çok büyük oranda kendi öz anne baba ve kardeşleri ile yaşayan ve yine yüksek oranda lise ve okul denginde öğrencisi olan çocuklar olduğu görülmektedir. Dolayısıyla problemin kaynağı olarak yine problemi ifade eden kalıp yargıların ele alınması asıl gerçeklerin gözden kaçırılmasına sebep olabilmektedir.

İstatistik veriler ışığında Türkiye’deki çocuk suçluluğu problemi ise hem aile hem de eğitim kurumunun işlevleri ve kendi iç mekanizmalarının işleyişinin yanında yaşadıkları değişim ve dönüşümler ekseninde derinlemesine analizleri gerekli kılmaktadır. Bu açıdan, aile kurumunun ve eğitim kurumunun yapı ve işlevlerinin kendi iç ilişkileri ele alınarak irdelenmesi ve özellikle de aile içi iletişim ve paylaşım dikkat çekilmesi, çocuk suçluluğunun analizinde kanaatimizce suç edimi oluşmadan önce de olumlu katkı sağlayıcı olabilecektir.

Kaynaklar

- Bal, Hüseyin (2004), *Çocuk Suçluluğu*, Fakülte Kitapevi, Isparta.
- Bourdieu, Pierre (1986), “The Forms of Capital”, *Handbook of Theory and Research for Sociology of Education*, Ed: J. G. Richardson, Greenwood Press, New York, ss: 241-258.
- Çoğan, Onur (2006), *Çocuk Suçluluğunun Nedenleri ve Edirne Ceza Mahkemeleri’nde Açılan Davaların Bu Yönde İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Dönmezer, Sulhi (1994), *Kriminoloji*, Beta Yay., İstanbul.
- Durkheim, Emile (2006), *Toplumsal İş Bölümü*, Çev: Özer Ozankaya, Cem Yayınları, İstanbul.
- Erkan, Rüstem (2002), *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, Bilim Adamı Yay., Ankara.
- Gander, Mary J.&Gardiner, Harry W. (1998), *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Haz: Bekir Onur, İmge Kitapevi, Ankara.
- Gölbaşı, Serkan (2008), *Kentleşme ve Suç: İstanbul’un Kentleşme Süreci ile Suçluluk Arasındaki İlişkinin Kuramsal Değerlendirmesi*, On İki Levha Yayınları, İstanbul.
- İçli, Tülin (2009), *Çocuk, Suç ve Sokak: Sokakta Yaşayan, Suç İşleyen ve Suça Maruz Kalan Çocuklar*, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Yayın No:142, Ankara.
- İçli, Tülin (2004), *Kriminoloji*, Martı Yay., Ankara.
- Keleş, Ruşen (1972), *100 Soruda Türkiye’de Şehirleşme; Konut ve Gecekondu*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Kızmaz, Zahir (2005), “*Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme*”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 29, No: 2, ss:149-174.
- Marshall, Gordon (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev: Osman Akınhay&Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara.
- Metron, Robert K. (1938), “*Social Structure and Anomie*”, *American Sociological Review*, Vol:3, No:5, October,pp:672-682.

Öter, Âdem (2005), Çocuk Suçluluğunun Toplumsal Nedenleri (Antalya Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Öter, Gülay&Akalin, Nejat (1993), “Paşakapısı Cezaevi’ndeki Tutuklu Çocukların Psikososyal, Sosyokültürel, Ekonomik ve Kriminolojik Özellikleri”, M.Ü. Hukuk Fak. 10. Yıl Adliye ve Çocuk Suçluluğu Sempozyumu, M.Ü. Yay., İstanbul.

Özgenç, İzzet (2006), Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yay. Ankara.

Salagev, Alexander (2004), “Juvenile Delinquency” World Youth Report 2003, United Nations Publication Sales No. E.03.IV.7, New York,ss:188-212.

Sokullu-Akıncı, Füsün (1999), Kriminoloji, Beta Yay İstanbul,

Soyaslan, Doğan (1996), Kriminoloji, A.Ü. Hukuk Fak. Yay., Ankara.

Sözen, Edibe (1986), “Sosyolojik Açıdan Çocuk Suçluluğu ve Paşakapısı Cezaevi’nde Bir Deneme”, Sosyoloji Konferansları, 21. Kitap, , İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyoloji ve Metodoloji Araştırmaları Merkezi, İstanbul, ss:261-285.

Tiryakian, Edward (2002), “Emile Durkheim”, Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, Çev: Ceylan Tokluoğlu, Ayraç Yay., Ankara.

Toroslu, Nevzat (2005), Ceza Hukuku, Savaş Yay., Ankara.

TÜİK (2010), Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuklar, Yayın No:3471.

Yavuzer, Haluk (1996), Çocuk ve Suç, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Yıldırım, Aziz, (2004), Kentleşme ve Kentleşme Sürecinde Göçün Suç Olgusu Üzerindeki Etkileri, Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Yörükoğlu, Atalay (2004), Çocuk Ruh Sağlığı, Özgür Yay, İstanbul.

Yüce, Turhan (1985), Ceza Hukukunun Temel Kavramları, Turhan Kitapevi, Ankara.

Konya Valiliği, İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü Bölge Aile Çalıştayı Raporu, Konya 2010.

Devlet Tarafından Verilen Sosyal Yardımlarda Mükerrerliğin Hesaplanması

*Ahmet Fatih Ortakaya**
*Gamze Torun***

Özet

Yoksullukla mücadele alanında ülkemizde pek çok kamu kurum ve kuruluşu farklı muhtaçlık ölçütlerine göre, aynı ve nakdi yardımlar ile yoksul bireylere ve hanelere doğrudan veya dolaylı yardımlar yapmaktadır. Yapılan bu yardımlar ile yoksul vatandaşların temel gereksinimlerinin karşılanması ve daha refah bir yaşama sahip olmaları hedeflenmektedir. Söz konusu yardımların nüfusun en dezavantajlı kesiminde yer alan, özellikle yaşlılar, özürllü ve çocuklar gibi grupları hedef aldığı düşünüldüğünde, sosyal yardım alan hanelerin aynı zamanda yaşlılık ve özürllü aylığından da faydalanıyor olma ihtimalleri yüksektir. Bu çalışma ile yapılan sosyal yardımlar ve yaşlılık ve özürllü aylığı alan haneler arasında bir mükerrerleşmenin olup olmadığı incelenmiş; yardımların mükerrerleşme oranının yoğun olduğu coğrafi bölgeler, aylık ortalama yardım miktarları ve hanelerde yaşayan ortalama birey sayıları gibi bazı istatistiki bulgulara yer verilmiş ve yapılan değerlendirmeler sonucunda sosyal yardım alanını düzenleyeme yönelik bazı politika önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Yaşlılık ve özürllü aylığı, sosyal yardımlar, şartlı eğitim ve şartlı sağlık yardımları (ŞEY-ŞSY), mükerrerleşme

Abstract

For fighting against poverty in our country, many public institutions give social assistances to poor individuals and households in direct or indirect manner by using different eligibility criteria. By using these assistances the basic needs of poor households is to be met and the welfare of them is aimed to be achieved. Considering the target group of social assistances as the most disadvantaged group of the population like disabled, elderly and children it may be possible for them to benefit from elderly and disabled wages and as well as social assistances at the same time. Bu using this study, the duplication within households benefiting from social assistances, elderly and disabled wages simultaneously is considered, the regions where the duplication is highly concentrated, the amount of monthly average social assistance given, the average number of people living in house are investigated. By using these general evaluations a new policy is recommended to reform the social assistance field.

Keywords: Elderly and disabled wages, social assistances, conditional education and conditional health assistances, duplication

*Sosyal Yardım Uzmanı / T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

**Sosyal Yardım Uzman Yardımcısı / T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

Giriş

Yoksulluk, günümüz dünyasının en büyük sorunlarından biri olmakla birlikte, ekonomik kalkınma düzeyi yüksek olan gelişmiş ülkelerde dahi görülebilen bir olgu haline gelmiştir. Pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de yoksullukla mücadele konusunda çalışmalar yürütülmekte, geliştirilen sosyal politikalar ile yoksulluğun etkileri en aza indirgenmeye ve yoksulluğun kuşaklararası transferinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda, yoksullukla mücadele konusunda ülkemizde pek çok kamu kurum ve kuruluşu ve sivil toplum kuruluşu farklı muhtaçlık kriterlerine göre, aynı ve nakdi yardımlar ile yoksul bireylere ve hanelere doğrudan veya dolaylı yardımlar yapmaktadır. Yapılan bu yardımlar ile yoksul vatandaşların beslenme, barınma ve özbakım gibi temel ihtiyaçlarının giderilmesi ve bu sayede daha refah bir yaşama sahip olmaları hedeflenmektedir.

Ülkemizdeki yoksulluk profiline bakıldığında yoksulluktan en çok etkilenen kesimler arasında çocukların, kadınların, yaşlıların ve özürülülerin olduğunu görmek mümkündür. Bu nedendir ki, “çocuk yoksulluğu”, “kadın yoksulluğu”, “özürülülük ve yoksulluk” konularında pek çok araştırma ve çalışma bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar arasında özürülülerle ilgili olanlarda, özürülülerin ne kadarının yoksul olduğu veya yoksul bireyler arasında özürülü bireylerin oranının ne kadar olduğuna dair net bir sayısal veri bulunmamaktadır. Buna karşın söz konusu çalışma bulguları, yoksulluk ve özürülülük arasındaki ilişkinin yönü belli olmasa dahi, bu iki olgu arasında döngüsel bir durum olduğunu kanıtlar niteliktedir (Erdugan, 2010).

Bir ülkedeki nüfusun en dezavantajlı kesiminde özürülüler, yaşlılar, çocuklar ve yoksulların olduğu düşünüldüğünde, sosyal yardım alan hanelerin yaşlılık ve özürülü aylığından da faydalanıyor olma ihtimallerinin yüksek olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, yapılan sosyal yardımlar ve yaşlılık ve özürülü aylığı alanlar arasında bir

mükerrerlik olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu çalışmada, özürülülere yönelik uygulanan doğrudan veya dolaylı yoksullukla mücadele politikalarından, 2022 sayılı Kanun kapsamında Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından bağlanan aylıklar, 3294 sayılı Kanun kapsamında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) kaynaklarınca sağlanan yardımlar ve 2828 sayılı Kanun kapsamında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) tarafından bağlanan aylık değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde yaşlılık ve özürülü aylığı (SGK), evde bakım aylığı (SHÇEK) ve sosyal yardımlar (SYDTF) konularında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise, çalışmanın yöntemi, hedef kitlesi, örnekleme ve örnekleme ilişkin betimleyici istatistikler gibi konularda açıklamalar yapılmış ve sonuç bölümünde genel değerlendirmelere ve önerilere yer verilmiştir.

Bu çalışma, gerek konusu ve amacı; gerek çalışma örnekleminin büyüklüğü ile literatüre sağladığı katkı açısından alandaki ender çalışmalardan biri olma özelliğini taşımaktadır.

1. Yaşlılık ve Özürülü Aylıkları ve Sosyal Yardımlar

Ülkemizde 3294 sayılı Kanun kapsamında SYDTF kaynakları kullanılarak yapılan yardımlar ile 2022 sayılı Kanun ve 2828 sayılı Kanun kapsamında bağlanan aylıklara ilişkin bilgiler şu şekildedir:

1.1. Şartlı Eğitim ve Şartlı Sağlık Yardımları (ŞEY-ŞSY) Programı

Son dönem sosyal yardım programları arasında gösterilen “Şartlı eğitim ve şartlı sağlık yardımları (ŞEY-ŞSY)” programı, Türkiye’de yoksulluk nedeniyle eğitim ve sağlık alanında sunulan hizmetlerden faydalanamayan muhtaç durumdaki ailelerin nakit transferleri yoluyla bu hizmetlere ulaşmasını hedeflemektedir. Daha açık bir ifade ile söz konusu program, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu kapsamında bulunan ve yoksulluk nedeniyle çocuklarını okula göndereme-

yen ya da okuldan almak zorunda kalan; okul öncesi çocuklarının sağlık kontrollerini düzenli olarak yaptıramayan ve doğumlarını bir sağlık kuruluşunda gerçekleştiremeyen yoksul durumdaki aileleri desteklemeyi hedefleyen nakdi bir sosyal yardım programıdır (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü [SYDGM], 2006). Programın amaçlarını gerçekleştirmek için program dahilindeki şartların yerine getirilmesi doğrultusunda eğitim, sağlık ve gebelik olmak üzere üç alanda destek verilmektedir.

ŞEY kapsamında nüfusun en yoksul %6'lık¹ diliminde yer alan ailelerin eğitim çağındaki çocuklarını okullara kaydettirmeleri, eğitimine devam eden ilk ve orta öğretim çağındaki (1-12. sınıflar) çocuklarının ise en az %80 devam oranıyla eğitimlerini sürdürmeleri şartıyla düzenli nakdi yardımlar yapılmaktadır.

ŞSY kapsamında nüfusun en yoksul %6'lık diliminde yer alan ailelerin 0-6 yaş arasındaki çocuklarının düzenli sağlık muayenelerini ve aşılarını yaptırmaları, kontrollerini yaptıkları sağlık kliniklerinde verilen sağlık eğitimi programlarına düzenli olarak katılmaları şartıyla düzenli nakdi yardımlar yapılmaktadır.

2010 yılı Ocak ayından itibaren uygulanmakta olan ŞSY *gebelik yardımı* bileşeni kapsamında, hedef kitle içerisinde yer alan anne adaylarının, gebelik dönemi süresince düzenli olarak sağlık kontrollerini yaptırmaları, doğumlarını sağlık kuruluşlarında gerçekleştirmeleri ve doğum sonrası gerekli bakım hizmetlerinin ilgili sağlık kuruluşlarından sağlanması koşulu ile düzenli nakdi yardımlar yapılmaktadır (Ortakaya, 2010).

1 1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamalar Araştırması sonuçları üzerinden yapılan çalışmalara göre Türkiye nüfusunun %6'sı çok yoksul nüfus olarak tespit edilmiş ve bu program için hedef kitle olarak bu kesim kabul edilmiştir (SYDGM, 2006).

Program kapsamında 2010 yılı sonu itibariyle yardım miktarları²:

- İlköğretime devam eden erkek çocukları için 20 TL,
- İlköğretime devam eden kız çocukları için 25 TL,
- Ortaöğretim devam eden erkek çocukları için 35 TL,
- Ortaöğretime devam eden kız çocukları için 45 TL,
- Sağlık yardımı alan çocuklar için 20 TL,
- Gebelik yardımı alan anne adayları için 20 TL,
- Doğumun hastanede yapılması halinde bir ke-reye mahsus 60 TL

olarak düzenlenmiştir.

ŞEY-ŞSY programı SYDGM tarafından yürütülen en kapsamlı sosyal yardım uygulamalarının başında gelmekte olup, 2011 yılı Mart ayı itibariyle sistemde hak sahibi 792,655 hane bulunmaktadır.

1.2. SYDTF Kaynakları ile Yapılan ŞEY-ŞSY Dışındaki Sosyal Yardım ve Proje Destekleri³

Yoksullukla mücadele alanında çeşitli sosyal yardım uygulamalarıyla hizmet veren SYDGM, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve toplumsal refah düzeyinin yükselmesinde önemli rol oynamaktadır. SYDGM, 3294 sayılı Kanun ile oluşturulan SYDTF kaynaklarıyla sosyal güvencesi olmayan yoksul vatandaşlarımızın temel ihtiyaçlarının (gıda, yakacak,

2 Yardım miktarları 2011 yılından itibaren geçerli olacak şekilde revize edilmiştir. Ancak çalışma kapsamında seçilen hanelere yapılan ödemeler 2010 yılı sonu itibariyle geçerli olan tutarlar üzerinden yapılmıştır.

3 ŞEY-ŞSY dışındaki SYDTF ile yapılan yardımlara kaynağı Millî Eğitim Bakanlığı (MEB)'na aktarılan ücretsiz kitap yardımı, özürli öğrencilerin okullarına ücretsiz taşınması ve öğle yemeği yardımları (MEB'de bu yardımlara için fayda sahiplerine ilişkin T.C. kimlik numarası esasına dayalı bir veritabanı bulunmadığı için) dahil edilmemiştir.

barınma, sağlık, eğitim gibi karşılanmasına yönelik sosyal yardım uygulamaları ile çalışabilir durumda bulunan vatandaşlarımızın üretken hale getirilmesi yönünde proje destekleri vermektedir (SYDGM, 2008).

1.2.1. Sosyal Yardımlar

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma (SYD) Vakıfları aracılığı ile yürütülen sosyal yardım programları aile yardımları, eğitim yardımları, sağlık yardımları, özürlü ihtiyaç yardımları ve özel amaçlı yardımlar adı altında gruplandırılmaktadır (SYDGM, 2010a). Çalışma kapsamına alınan aile yardımları gıda ve barınma alanında yapılan yardımları içermektedir. Buna göre gıda yardımları, ihtiyaç sahibi ailelerin gıda ve giyim gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yılda iki kez SYD Vakıflarına gönderilen kaynağı; barınma yardımları ise oturulamayacak derecede eski, bakımsız ve sağlıksız evlerde yaşayan muhtaç vatandaşlara evlerinin bakım ve onarımı için aynı veya nakdi olarak yapılan yardımları ifade etmektedir (SYDGM, 2011).

Çalışma kapsamına alınan eğitim yardımları içerisinde eğitim materyali ve öğrenci barınma, taşıma, iaae yardımları yer almaktadır. Eğitim materyali yardımı, ilk ve ortaöğretime devam eden yoksul durumdaki öğrencilerin önlük, üniforma, çanta, ayakkabı ve kırtasiye masraflarının karşılanması amacıyla her eğitim-öğretim yılı başında yapılan yardımları, öğrenci barınma, taşıma ve iaae yardımları ise taşınabilir sistem dışında kalan ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin ulaşım, barınma vb. ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yapılan yardımları içermektedir (SYDGM, 2011).

Çalışma bünyesindeki sağlık yardımları kapsamında, yeşil kartlı vatandaşların yeşil kartla karşılanmayan sağlık giderleri ile yeşil kartı olmayan sosyal güvenceden yoksun vatandaşların acil tedavi giderleri karşılanmaktadır. SYDTF kaynaklarıncsa sağlanan özürlü ihtiyaç yardımları, sosyal güvenceden yoksun özürlü vatandaşların topluma uyumu-

nu kolaylaştıracak her türlü araç gereç ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yürütülen bir sosyal yardım programıdır (SYDGM, 2011).

Bahse konu yardım programları dışında diğer bir yardım programı ise özel amaçlı yardımlardır. Bu çerçevede işsizliğin ve yoksulluğun belirgin olarak yaşandığı yerlerde, yaşlı, özürlü, kimsesiz ve muhtaç vatandaşlara günlük sıcak yemek verilmesi amacıyla aşevleri işletilmekte, bunun yanı sıra deprem, sel ve yangın gibi afetlerden zarar gören kişilere de SYDTF'den destek sağlanmaktadır.

1.2.2. Proje Destekleri

SYDTF'den sağlanan proje desteklerinin temel amacı, çalışabilir durumda bulunan yoksul ve muhtaç durumdaki kişilerin kendi işlerini kurarak geçimlerini sağlamaları ve sürdürülebilir gelir elde ederek sosyal yardımların hedef kitlesi olmaktan çıkarılması ve bu sayede söz konusu kişilerin ekonomik ve sosyal hayata aktif katılımlarının artırılmasıdır (SYDGM, 2011). Fon kaynakları ile desteklenen farklı alanlarda proje destekleri bulunmakla birlikte çalışma kapsamına sadece "gelir getirici projeler" ile "kırsal alanda sosyal destek projeleri"nden faydalanan kişiler dahil edilmiştir.

Kırsal alanda sosyal destek projesi ile 3294 sayılı Kanun kapsamında bulunana kırsal alanda yaşayan ve tarımsal üretim yapabilmek için yeterli kaynağa sahip olmayan, süt sığırcılığı, koyunculuk ve seracılık yaparak gelir elde etmek isteyen vatandaşların kooperatifler aracılığıyla örgütlenerek desteklenmeleri sağlanmaktadır. Hedef kitlenin belirlenmesi ve proje için kooperatif şeklinde koordine edilmesi Vakıflar ile İl Tarım Teşkilatı tarafından gerçekleştirilmektedir (SYDGM, 2011). Proje kapsamında fayda sahiplerine verilen destek faizsiz olup, geri dönüşler ilk iki yıl ödemesiz, sonraki altı yıl altı eşit taksitte olmak üzere 8 yıl vade ile gerçekleştirilmektedir. Proje, 2010 yılı itibariyle sona erdirilmiş olup, bugüne kadar programa alınan kooperatifler kapsamında faaliyetler devam etmektedir.

Gelir getirici projeler ile yoksul birey ya da hanelerin kendi geçimlerini sağlayacak işleri kurmaları, gelir elde etmeleri ve başlattıkları çalışmalarını uzun süre devam ettirebilmeleri amaçlanmakta olup, hedef kitleye uygun üretime yönelik, el emeği ve zanaata dayalı kısa sürede gelire dönüşebilecek alanlar (süt sığırcılığı, koyunculuk, seracılık, kuaförlük, terziilik, tamir-onarım vb.) desteklenmektedir (SYDGM, 2011). Kır-kent ayrımı gözetmeksizin kişi başı 15.000.-TL'ye kadar desteğin sağlandığı bu projeler, faizsiz olup ilk iki yılı ödemesiz sonraki 6 yılı 6 eşit taksitte geri ödemelidir.

1.3. Yaşlılık ve Özürlü Aylıkları

1.3.1. 2022 sayılı Kanun Kapsamındaki Aylıklar

2022 sayılı Kanuna göre SGK tarafından üçer aylık verilmekte olan dört aylık türü ve bu aylıkları almaya hak kazanma koşulları şu şekildedir:

1.3.1.1. Yaşlılık Aylığı

2022 sayılı Kanun kapsamında yaşlılık aylığı alınabilmesi için, 65 yaşını doldurmuş olmak, kanunen bakmakla mükellef kimsesi bulunmamak, herhangi bir Sosyal Güvenlik Kurumu'ndan gelir veya aylık elde etmemek, nafaka bağlanmamış olmak/bağlanması mümkün olmamak ve mahkeme kararıyla veya doğrudan kanunla bağlanmış herhangi bir devamlı gelire sahip olmamak gerekmektedir (SGK, 2008).

1.3.1.2. Özürlü Aylıkları

65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları ile Özürlü ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmelik'e göre, tüm vücut fonksiyon kayıp oranı %40 ve %69 arasında olanlar "özürlü" olarak nitelendirilmektedir. "Başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde özürlü" olanlar ise, aynı yönetmelikte tüm vücut fonksiyon kayıp oranı %70 ve üzerinde olanlar için ifade edilmektedir (Erdugan, 2010). Özürlü aylıkları, özürlü vatandaşların özür ve yaş durumlarına göre üç türde bağlanmaktadır.

1.3.1.2.1. Özürlü Aylığı

18 yaşından büyük 65 yaşından küçük özürlü vatandaşların vücut fonksiyon kayıp oranı %40 ve %69 olan ve herhangi bir işe yerleştirilememiş olup, herhangi bir Sosyal Güvenlik Kurumu'ndan gelir veya aylık elde edemeyenlerden Medeni Kanuna göre nafaka yükümlüsü yakınlarından elde ettiği nafaka miktarının aylık ortalaması muhtaçlık sınırının altında olanlara ödenen aylıktır (SGK, 2008).

1.3.1.2.2. Bakıma Muhtaç Özürlü Aylığı

18 yaşından büyük olan özürlü vatandaşlardan tüm vücut fonksiyon kayıp oranı %70 ve üzerinde olanlara, yani başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek düzeyde özürlü olan vatandaşlara "bakıma muhtaç özürlü aylığı" bağlanmaktadır. Bu aylığa hak kazanabilmek içinse, herhangi bir Sosyal Güvenlik Kurumu'ndan gelir veya aylık elde edememek ve Medeni Kanuna göre nafaka yükümlüsü yakınlarından elde edilen nafaka miktarının aylık ortalamasının muhtaçlık sınırının altında olması gerekmektedir (SGK, 2008).

1.3.1.2.3. Özürlü Yakını Aylığı

Özürlü yakını aylığı, herhangi bir Sosyal Güvenlik Kurumu'na tabi olmayan ve düzenli gelir veya aylık elde etmeyen ve bütün gelirleri ve Medeni Kanuna göre nafaka yükümlüsü yakınlarından elde ettiği nafaka miktarının aylık ortalaması muhtaçlık sınırının altında olan vatandaşlara Kanunen bakmakla yükümlü olduğu 18 yaş altı yakınlarının bakımlarını gerçekleştirmeleri kaydıyla ödenen aylıktır (SGK, 2008).

1.3.2. Evde Bakım Aylığı

Evde Bakım aylığı, başkasının yardımı olmadan beslenme, giyinme, özbakım gibi temel ihtiyaçlarını gideremeyen ve ilgili sağlık kuruluşundan verilen sağlık kurulu raporunda "ağır özürlü" ifadesi yer alan özürlü vatandaşlar için 2828 sayılı Kanun kapsamında SHÇEK tarafından bağlanan aylıktır. Evde bakım aylığı alınabilmesi için, temel ihtiyaçla-

rını karşılamaktan yoksun olmak ve bu ihtiyaçların giderilebilmesi için başkasının desteğine muhtaç durumda ağır özürlü olmak ve hane bireylerinin her türlü gelir toplamının fert sayısına bölünmesi durumunda kişi başına düşen gelirin asgari ücretin 2/3'ünden az olması gerekmektedir.

2. Araştırma Yöntemi

2.1. Örneklem Planı

2.1.1. Coğrafi kapsam

Coğrafi kapsam olarak nüfus büyüklüklerine bakılmaksızın Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan tüm il ve ilçe merkezleri ile köyler çalışmaya dahil edilmiştir.

2.1.2. Hedef kitle

Coğrafi kapsam dâhilinde, ŞEY-ŞSY, 2009 Yılı Yardım Bilgi Bankası, gelir getirici proje destekleri ile kırsal alanda sosyal destek projesi kapsamlarında yardım ya da destek almak için başvurup hak sahibi olmuş veya söz konusu yardım programlarından faydalanan hane-halklarının tamamı yer almaktadır. Bu doğrultuda, Başbakanlık SYDGM elektronik veri tabanındaki hane-halklarının sayısı 2.500.954'dür. Örneklem ayrıca 2022 Sayılı Kanun kapsamında ödeme alan hanehalklarından bir kesim de dahil edilmiştir. 2022 sayılı Kanun kapsamında maaş ya da ödeme alan kişi sayısı 2009 yılı sonu itibarıyla 1.321.370'dir.

2.1.3. Örneklem birimi

Örneklem birimi hane-halkıdır.

2.1.4. Tahmin boyutu

Çalışmada SYDTF kaynakları ile yapılan sosyal yardımlar ile 2022 sayılı Kanun ve 2828 sayılı Kanun kapsamında bağlanan aylıklar olarak sağlanan özürlü yardımlarının mükerrerleşme oranlarının bulunmasına yönelik Türkiye geneli tahmin vermesi hedeflenmiştir. Seçilen örneklem boyutu düşünüldüğünde Türkiye geneli kır-kent tahmininin

yanı sıra İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması (İBBS) Düzey-1 boyutunda da tahmin vermesi muhtemeldir. Ancak örneklem seçim yönteminde kır/ kent ayrımı ya da ana kitlenin İBBS Düzey-1'lere göre dağılımı temel alınmadığı için sadece Türkiye geneli tahmini hedeflenmiştir. Örneklem seçiminde her bir veritabanındaki toplam kayıtlı hane sayısı ayrı ayrı tabakalar olacak şekilde ayarlanmıştır. Buna göre toplam tabaka sayısı 5'tir.

2.1.5. Örneklem yöntemi

Çalışmada tabakalı basit tesadüfi örneklem yöntemi kullanılmıştır.

2.1.6. Örnek hacmi ve örnek seçimi

Örnek hacminin belirlenmesinde ana kitle varyansının ne olduğu bilinmediğinden iki terimli bir gösterge için ana kitledeki oransal değerlerin eşit olduğu varsayılarak, varyans

$$\sigma^2 = P \times Q = 0,5 \times 0,5 = 0,25$$

şeklinde hesaplanabilir. $P=Q=0,50$ varsayılarak örnek çapının belirlenmesi diğer oransal değerlere göre daha büyük örnek hacmini verecektir. Örnek hacmi

$$n = \frac{z^2 \sigma^2}{d^2} k$$

formülü ile hesaplanmıştır. Burada,

Z: Standart normal değişken için %95 güven katsayısındaki tablo değeri (1,96)

$$\sigma^2 : \text{Varyans } \sigma^2 = P \times Q = 0,5 \times 0,5 = 0,25$$

d: Örneklem hatası (Araştırmadaki her tahmin boyutu için %1 olarak alınmıştır)

k: Tahmin boyutu (Her bir tabaka için olmak üzere toplamda 5 olarak alınmıştır)

Böylece Türkiye geneli için örnek çapı

$$n = \frac{z^2 \sigma^2}{d^2} k = \frac{1,96^2 (0,25)}{(0,01)^2} 5 = 48.020$$

olmaktadır. N: Deney grubu için hedef kitlede yer alan toplam hane-halkı sayısı olmak üzere örneklem oranı

$$\left(\frac{n}{N} = \frac{48.020}{2.500.954} = 0,02\right)$$

olup yeterince büyüktür.

Ancak örnekleme toplamda 51.531 hanehalkı seçilmiştir. Seçilen bu hanelerin Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS) sorgulamaları (SYDGM, 2010b) neticesinde bir kısmı (hatalı TC kimlik numarası ve vefat durumu olması nedeniyle) elenmiş ve sonuç itibarıyla 50.260 hane ile çalışma yapılmıştır.

Türkiye genelinde 50.260 hane-halkı olarak belirlenen örnek hacmi, tahmin boyutu olan 5 tabakaya her bir veritabanında bulunan hane sayısının büyüklüğüne göre oransal olarak dağıtılmış ve belirlenen sayıda hane rastlantısal olarak seçilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Seçilen örneklemin tabakalara göre dağılımı.

Kullanılan Veritabanı	Seçilen Örneklem (Hane)
Yardım Bilgi Bankası Veritabanı	30.623
Şarhlı Eğitim ve Sağlık Yardımları Veritabanı	12.565
Gelir Getirici Proje Destekleri Veritabanı	226
Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi Veritabanı	628
2022 Veritabanı	6.218
Toplam	50.260

2.2. Seçilen Örnekleme İlişkin Betimleyici İstatistikler

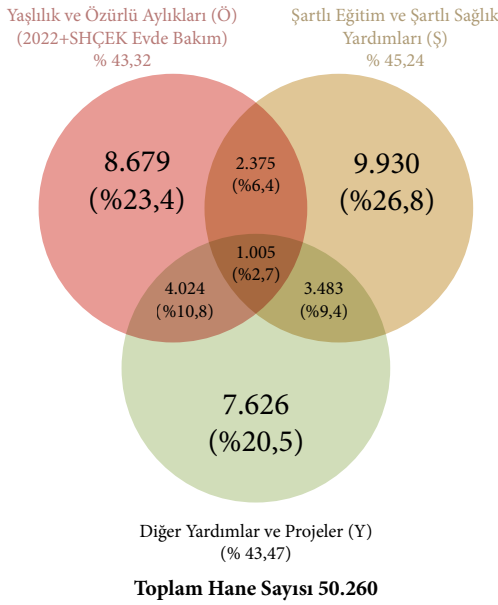
Örnekleme seçilen 50.260 haneye ilişkin SYDGM bünyesindeki veritabanlarından bu hanelerin almış oldukları yardım miktarları temin edilmiştir. Ayrıca

bu hanelerin SOYBİS sorgulamaları yapılarak demografik özelliklerine ilişkin de bazı sonuçlar elde edilmiştir. Örnekleme seçilen hanelerden herhangi bir surette yaşlılık ve özürlü aylığı ya da evde bakım aylığı (Ö), ŞEY-ŞSY (Ş) ve SYDTF kaynakları ile yapılan diğer yardım ve proje desteklerinden (Y) faydalananların sayısı 37.122'dir (toplam hane sayısının %74'ü). Geriye kalan 13.138 hane SYDGM bünyesindeki veritabanlarında SYDTF kapsamındaki yardımlardan müstahak olmakla birlikte çalışma için örneklemin çekildiği tarih itibarıyla altında herhangi bir surette yardım ya da proje destek kaydı bulunmamaktadır.

Örnekleme seçilen 50.260 haneye ilişkin temel bulgular şu şekildedir:

- Ortalama hane nüfusu 5,
- Hanesindeki en az bir özürlü ya da yaşlı için 2022 ya da 2828 sayılı Kanun kapsamında aylık ya da ödeme alan hane sayısı 16.038 (Toplam hane sayısının %32'si, yardım ve destek alan hane sayısının %43,32'si),
- ŞEY-ŞSY'den faydalanan toplam hane sayısı 16.793 (Toplam hane sayısının %33,4'ü, yardım ve destek alan hane sayısının %45,24'ü),
- SYDTF kaynakları ile yapılan diğer yardım ve proje desteklerinden faydalanan toplam hane sayısı 16.138 (Toplam hane sayısının %32,1'i, yardım ve destek alan hane sayısının %43,47'si),
- Aynı anda hanesindeki herhangi bir özürlü ya da yaşlı için aylık alan ve ŞEY-ŞSY'den faydalanan hane sayısı 3.380 (Toplam hane sayısının %7'si, özürlü veya yaşlı yardımı alan hanelerin %21'i, yardım ve destek alan hane sayısının %9,1'i),
- Aynı anda hanesindeki herhangi bir özürlü ya da yaşlı için aylık alan ve diğer yardım ve desteklerden faydalanan hane sayısı 5.029 (Toplam hane sayısının %10'u, özürlü veya yaşlı yardımı alan hanelerin %31,2'si, yardım ve destek alan hane sayısının %13,5'i),

- Aynı anda hanesindeki herhangi bir fayda sahibi için ŞEY-ŞSY ile diğer yardım ve desteklerden yararlanan hane sayısı 4.488 (Toplam hane sayısının %9'u, ŞEY-ŞSY alan hanelerin %27'si, yardım ve destek alan hane sayısının %12,1'i) ve
- Aynı anda hanesindeki herhangi bir özürü ya da yaşlı için aylık alan, ŞEY-ŞSY ve diğer yardım ve desteklerden faydalanan hane sayısı 1.005'tir (Toplam hane sayısının %2'si, yaşlılık ve özürü aylığı alan hanelerin %6,2'si, ŞEY-ŞSY alan hanelerin %6'sı, diğer yardımlardan faydalanan hanelerin %6,2'si ve yardım ve destek alan hane sayısının %2,7'si).

Şekil 1. Seçilen örneklemedeki hane sayılarına göre yardımlardaki mükerrerleşme oranları.

Şekil 1'de görüldüğü üzere üç farklı kategorideki yardım ya da destekten faydalanan toplam hane sayısı 10.887'dir. Bu hanelerin toplam hane sayısına oranı %22, sadece yardım ya da desteklerden faydalanan 37.122 haneye oranı ise %29,33'tür. Daha açık bir ifade ile Türkiye genelinde, SYDTF kaynakları kullanılarak yapılan sosyal yardım ve proje desteklerinden faydalanan haneler ile (ŞEY-ŞSY dahil

olmak üzere) 2022 sayılı Kanun kapsamında aylık alan ve 2828 sayılı Kanun kapsamında evde bakım aylığından yararlanan hanelerde %29,3'lük bir mükerrerleşmenin görüldüğü söylenebilir. Çalışmanın 2.3 – 2.6 numaralı başlıklarında her bir kategorideki yardım ya da destek türüne göre mükerrerleşme oranları ile aylık ortalama yardım miktarları incelenmiştir.

2.3. Yaşlılık ve Özürü Aylığı Alan Hanelerin ŞEY-ŞSY ile Diğer Yardım ve Desteklerden Faydalanma Durumları

Seçilen örneklemede yaşlılık ve özürü aylıklarından faydalanan 16.038 hane mevcuttur. Bu hanelerin ortalama hane nüfusu 5'tir. Farklı özür gruplarına göre aylık alan kişi sayıları Tablo 2'de belirtilmiştir.

Tablo 2. Yaşlılık ve özürü aylığı alan kişi sayıları.

Aylık Türü	Kişi Sayısı	(%)
Yaşlılık Aylığı	5.060	29,19
Yaşlılık ve Özürü (%40-69) Aylığı	3.443	19,86
Yaşlılık ve Özürü (%70 ve üzeri) Aylığı	1.746	10,07
18 Yaş Altı Özürü (%40-69) Aylığı	704	4,06
18 Yaş Altı Özürü (%70 ve üzeri) Aylığı	357	2,06
18 Yaş Üstü Özürü (%40-69) Aylığı	4.238	24,45
18 Yaş Üstü Özürü (%70 ve üzeri) Aylığı	1.527	8,81
SHÇEK Evde Bakım Aylığı (Ağır Özürü)	261	1,51
Toplam	17.336	100

Seçilen örneklemede özürü ve yaşlı aylıklarından faydalanan toplam 16.038 haneden 261'i 2828 sayılı Kanun kapsamında evde bakım aylığı almakta; geriye kalan haneler ise 2022 sayılı Kanun kapsamında aylık almaktadır.

Tablo 3. 2828 sayılı Kanun kapsamında aylık alan hanelerin 2022 sayılı Kanundan faydalanma durumları.

Aylık Türü	Hane Sayısı	(%)
Yaşlılık	23	8,81
Özürlü ve Yaşlı (%70 ve üzeri)	7	2,68
18 Yaş Altı Özürlü (%40-69)	24	9,20
18 Yaş Altı Özürlü (%70 ve üzeri)	2	0,77
18 Yaş Üstü Özürlü (%40-69)	17	6,51
18 Yaş Üstü Özürlü (%70 ve üzeri)	3	1,15
Toplam	68	26,05

Tablo 3'te görüldüğü üzere evde bakım aylığı alan 261 hanenin 68'i (%26'sı) aynı zamanda 2022 sayılı Kanun kapsamında ödeme almaktadır. Bu şekilde ödeme alan kişi sayısı 76'dır.

Tablo 4. Evde bakım aylığı alan hanelerin ŞEY-ŞSY'den faydalanma durumları.

Yardım Türü	Hane Sayısı	(%)	Kişi Sayısı
ŞEY (İlköğretim/ Erkek)	27	10,34	30
ŞEY (İlköğretim/ Kız)	98	37,55	141
ŞEY (Ortaöğretim/ Erkek)	28	10,73	29
ŞEY (Ortaöğretim/Kız)	104	39,85	137
ŞSY (Gebelik)	1	0,38	1
ŞSY	64	24,52	98
Toplam (*)	171	65,52	436

(*) Toplam fayda sahibi sayısı 436, toplam hane sayısı ise 171'dir. Toplam hane sayısında mükerrer kayıt yoktur.

Ortalama hane nüfusunun 6 olduğu evde bakım aylığı alan 261 hanenin 171'i (%65,5'i) ŞEY-ŞSY'den faydalanmaktadır (Tablo 4).

Tablo 5. Evde bakım aylığı alan hanelerin diğer yardımlardan faydalanma durumları.

Yardım Türü	Hane Sayısı	(%)
Sağlık Yardımları	6	2,30
Tek Seferlik Nakdi Yardımlar	33	12,64
Barınma Yardımları	4	1,53
Gelir Getirici Projeler	3	1,15
Diğer Yardımlar	20	7,66
Toplam (*)	52	19,92

(*) Toplam yardım sayısı 66, toplam hane sayısı ise 52'dir. Toplam hane sayısında mükerrer kayıt yoktur.

Evde bakım aylığı alan hanelerin ŞEY-ŞSY'den sonra diğer yardımlardan en fazla sağlık yardımlarından faydalandığı görülmektedir (Tablo 5). Evde bakım aylığı alan 261 hanenin 34'ü (%13'ü) aynı anda hem ŞEY-ŞSY'den hem de diğer yardımların en az birinden faydalanmaktadır. Evde bakım aylığı alan toplam 261 haneden 217'si (%83'ü) hanesindeki en az bir fayda sahibi için 2022 sayılı Kanun kapsamında aylık veya SYDTF kaynaklarınca yardım ya da destek almaktadır. Daha açık bir ifade ile evde bakım aylığı alan haneler ile 2022 sayılı Kanun kapsamında aylık alan haneler ve SYDTF kapsamında yardım alan hanelerde %83'lük bir mükerrerleşmenin görüldüğü söylenebilir.

Tablo 6. Evde bakım aylığı alan hanelerin yardım ve destek türlerine göre yıllık toplam yardım miktarı.

Yardım Türü	Yıllık Ödeme Miktarı (TL)	(%)
Yaşlılık ve Özürlü Aylıkları (2022 + SHÇEK Evde Bakım Aylığı)	2.040.996	91,45
ŞEY-ŞSY	125.285	5,61
Diğer Yardımlar	65.597	2,94
Toplam	2.231.878	100

2010 yılı evde bakım aylığı ve 2022 sayılı Kanun kapsamındaki aylık tutarları, ŞEY-ŞSY aylık ödeme miktarları ve SYDTF'den alınan diğer yardımlar göz önünde bulundurulduğunda *evde bakım aylığı alan* 261 hanenin aylık ortalama 712,6 TL (kişi başı aylık ortalama 119 TL) yardım ya da destek aldığı görülmektedir (Tablo 6).

Tablo 7. Yaşlılık ve özürlü aylığı alan hanelerin ŞEY-ŞSY'den faydalanma durumları.

Yardım Türü	Hane Sayısı	(%)	Kişi Sayısı
ŞEY (İlköğretim/ Erkek)	432	2,69	493
ŞEY (İlköğretim/ Kız)	1.789	11,12	2.554
ŞEY (Ortaöğretim/Erkek)	497	3,09	550
ŞEY (Ortaöğretim/Kız)	1.891	11,76	2.638
ŞSY (Gebelik)	6	0,04	6
ŞSY	1.321	8,21	1.992
Toplam(*)	3.380	21,02	8.233

(*) Toplam fayda sahibi sayısı 8.233, toplam hane sayısı ise 3.380'dir. Toplam hane sayısında mükerrer kayıt yoktur.

Yaşlılık ve özürlü aylığı alan toplam 16.083 hanenin 3.380'i (%21'i) ŞEY-ŞSY'den faydalanmaktadır. Özellikle bu hanelerde ŞEY'den faydalanma oranının yüksek olduğu daha açık bir ifade ile özürlü ya da yaşlılık aylığı alan hanelerde ortalama her on kişiden birinin ŞEY'den yararlandığı görülmektedir (Tablo 7).

Tablo 8. Yaşlılık ya da özürlü aylığı alan hanelerin diğer yardımlardan faydalanma durumları.

Yardım Türü	Hane Sayısı	(%)
Sağlık Yardımları	432	2,69
Tek Seferlik Nakdi Yardımlar	3.741	23,26
Barınma Yardımları	114	0,71
Gelir Getirici Projeler	247	1,54
Diğer Yardımlar	1.636	10,17
Toplam (*)	5.029	31,27

(*) Toplam yardım sayısı 6.170, toplam hane sayısı ise 5.029'dur. Toplam hane sayısında mükerrer kayıt yoktur.

Yaşlılık ya da özürlü aylığı alan hanelerin diğer yardımlardan en fazla tek seferlik nakdi yardımlardan faydalandığı görülmektedir (Tablo 8). Yaşlılık ya da özürlü aylığı alan 16.038 hanenin 1.005'i (%6,2'si) aynı anda hem ŞEY-ŞSY'den hem de diğer yardımların en az birinden faydalanmaktadır. Yaşlılık ya da özürlü aylığı (2022 + SHÇEK evde bakım) toplam 16.083 haneden 7.404'ü (%46'sı) hanesindeki en az bir fayda sahibi için SYDTF'den yardım ya da destek almaktadır. Yaşlılık ya da özürlü aylığı alan haneler ile SYDTF'den yardım alan hanelerde (ŞEY-ŞSY dahil) %46'lık bir mükerrerleşmenin görüldüğü söylenebilir.

Tablo 9. Yaşlılık ya da özürlü aylığı alan hanelerin yardım ve destek türlerine göre yıllık toplam yardım miktarı.

Yardım Türü	Yıllık Ödeme Miktarı (TL)	(%)
Yaşlılık ve Özürlü Aylıkları (2022 + SHÇEK Evde Bakım)	49.141.092	87,09
ŞEY-ŞSY	2.383.230	4,22
Diğer Yardımlar	4.901.799	8,69
Toplam	56.426.121	100

2010 yılı evde bakım aylığı ve 2022 sayılı Kanun kapsamındaki aylık tutarları, ŞEY-ŞSY aylık ödeme miktarları ve SYDTF'den alınan diğer yardımlar göz önünde bulundurulduğunda *yaşlılık ve özürlü aylığı alan* 16.038 hanenin aylık ortalama 292,37 TL (kişi başı aylık ortalama 58,4 TL) yardım ya da destek aldığı görülmektedir (Tablo 9).

2.4. ŞEY-ŞSY Alan Hanelerin Yaşlılık ve Özürlü Aylıkları ile Diğer Yardım ve Desteklerden Faydalanma Durumları

Seçilen örnekte ŞEY-ŞSY'den faydalanan 16.793 hane mevcuttur. Bu hanelerin ortalama hane nüfusu 6'dır. Yardım türlerine göre eğitim, sağlık ve gebelik yardımlarından faydalanan kişi sayıları Tablo 10'da belirtilmiştir.

Tablo 10. ŞEY-ŞSY alan kişi sayıları.

Yardım Türü	Kişi Sayısı	(%)
ŞEY (İlköğretim/Erkek)	2.390	5,62
ŞEY (İlköğretim/Kız)	13.119	30,86
ŞEY (Ortaöğretim/Erkek)	2.833	6,66
ŞEY (Ortaöğretim/Kız)	13.277	31,23
ŞSY (Gebelik)	45	0,11
ŞSY	10.846	25,51
Toplam	42.510	100

İlk ve ortaöğretime devam eden kız çocuklarının ŞEY'den erkeklere göre daha fazla faydalandığı görülmektedir. Seçilen örneklemdaki hanelerde ilk ve ortaöğretime devam eden fayda sahibi kız çocuklarının sayısı benzer eğitim durumlarındaki erkek çocuklarına göre yaklaşık 6 kat daha fazladır.

Tablo 11. ŞEY-ŞSY alan hanelerin yaşlılık ve özürlü aylıklarından faydalanma durumları.

Aylık Türü	Hane Sayısı	(%)
Yaşlılık	1.699	10,12
Özürlü ve Yaşlı (%40-69)	93	0,55
Özürlü ve Yaşlı (%70 ve üzeri)	139	0,83
18 Yaş Altı Özürlü (%40-69)	379	2,26
18 Yaş Altı Özürlü (%70 ve üzeri)	142	0,85
18 Yaş Üstü Özürlü (%40-69)	566	3,37
18 Yaş Üstü Özürlü (%70 ve üzeri)	380	2,26
SHÇEK Evde Bakım Aylığı	171	1,02
Toplam	3.380	20,13

Tablo 11'de görüldüğü üzere, ŞEY-ŞSY alan hanelerin 3.380'i (%20' si) aynı zamanda yaşlılık ve özürlü aylıkları kapsamında ödeme almaktadır. Bu şekilde ödeme alan kişi sayısı 3.476'dır.

Tablo 12. ŞEY-ŞSY alan hanelerin diğer yardımlardan faydalanma durumları.

Yardım Türü	Hane Sayısı	(%)
Sağlık Yardımları	368	2,19
Tek Seferlik Nakdi Yardımlar	3.155	18,79
Barınma Yardımları	117	0,70
Gelir Getirici Projeler	334	1,99
Diğer Yardımlar	1.568	9,34
Toplam	4.488	26,73

ŞEY-ŞSY alan hanelerin diğer yardımlardan en fazla tek seferlik nakdi yardımlardan faydalandığı görülmektedir (Tablo 12). ŞEY-ŞSY alan toplam 16.793 haneden 1.005'i (%6'sı) aynı anda hem yaşlılık ve özürlü aylığından hem de diğer yardımların en az birinden faydalanmaktadır. ŞEY-ŞSY alan toplam 16.793 haneden 6.863'ü (%41'i) hanesindeki en az bir özürlü ya da yaşlı için aylık almakta veya SYDTF ile sağlanan diğer yardım ve desteklerin en az birinden faydalanmaktadır. ŞEY-ŞSY alan haneler ile yaşlılık ve özürlü aylığı alan haneler ve SYDTF'den sağlanan diğer yardımlardan faydalanan hanelerde %41'lik bir mükerrerleşmenin görüldüğü söylenebilir.

Tablo 13. ŞEY-ŞSY alan hanelerin yardım ve destek türlerine göre yıllık toplam yardım miktarı.

Yardım Türü	Yıllık Ödeme Miktarı (TL)	(%)
Yaşlılık ve Özürlü Aylıkları (2022 + SHÇEK Evde Bakım)	7.768.224	30,61
ŞEY-ŞSY	12.255.495	48,29
Diğer Yardımlar	5.353.430	21,10
Toplam	25.377.149	100

2010 yılı evde bakım aylığı ve 2022 sayılı Kanun kapsamındaki aylık tutarları, ŞEY-ŞSY aylık ödeme miktarları ve SYDTF'den alınan diğer yardımlar göz önünde bulundurulduğunda ŞEY-ŞSY alan 16.793 hanenin aylık ortalama 125,93 TL (kişi başı aylık ortalama 21 TL) yardım ya da destek aldığı görülmektedir (Tablo 13).

2.5. Diğer Yardımları Alan Hanelerin Yaşlılık ve Özürlü Aylıkları ile ŞEY-ŞSY'den Faydalanma Durumları

Seçilen örnekleme SYDTF ile sağlanan diğer yardımlarından faydalanan 16.138 hane mevcuttur. Bu hanelerin ortalama hane nüfusu 4'tür. Yardım türlerine göre eğitim, sağlık ve gebelik yardımlarından faydalanan kişi sayıları Tablo 14'te belirtilmiştir.

Tablo 14. SYDTF ile sağlanan diğer yardımlardan faydalanan kişi sayıları.

Yardım Türü	Kişi Sayısı	(%)
Sağlık Yardımlarından Faydalanan Kişi Sayısı	1.018	5,27
Tek Seferlik Nakdi Yardımlardan Faydalanan Kişi Sayısı	11.045	57,22
Barınma Yardımlarından Faydalanan Kişi Sayısı	355	1,84
Gelir Getirici Projelerden Faydalanan Kişi Sayısı	973	5,04
Diğer Yardımlardan Faydalanan Kişi Sayısı	5.912	30,63
Toplam	19.303	100

Seçilen örnekleme diğer yardımlardan en fazla tek seferlik nakdi yardımlardan faydalanılmıştır.

Tablo 15. SYDTF ile sağlanan diğer yardımlardan faydalanan hanelerin yaşlılık ve özürlü aylıklarından faydalanma durumları.

Aylık Türü	Hane Sayısı	(%)
Yaşlılık	1.562	9,68
Özürlü ve Yaşlı (%40-69)	1.652	10,24
Özürlü ve Yaşlı (%70 ve üzeri)	255	1,58
18 Yaş Altı Özürlü (%40-69)	229	1,42
18 Yaş Altı Özürlü (%70 ve üzeri)	5	0,03
18 Yaş Üstü Özürlü (%40-69)	947	5,87
18 Yaş Üstü Özürlü (%70 ve üzeri)	734	4,55
SHÇEK Evde Bakım Aylığı	52	0,32
Toplam (*)	5.029	31,16

(*) Toplam fayda sahibi sayısı 5.436, toplam hane sayısı ise 5.029'dur. Toplam hane sayısında mükerrer kayıt yoktur.

Tablo 15'te görüldüğü üzere diğer yardımlardan faydalanan hanelerin 5.029'u (%31,1'i) aynı zamanda yaşlılık ve özürlü aylıkları kapsamında ödeme almaktadır. Bu şekilde ödeme alan kişi sayısı 5.436'dır.

Tablo 16. SYDTF ile sağlanan diğer yardımlardan faydalanan hanelerin ŞEY-ŞSY'den faydalanma durumları.

Yardım Türü	Hane Sayısı	(%)	Kişi Sayısı
ŞEY (İlköğretim/Erkek)	697	4,32	812
ŞEY (İlköğretim/Kız)	2.470	15,31	3.539
ŞEY (Ortaöğretim/Erkek)	790	4,90	890
ŞEY (Ortaöğretim/Kız)	2.504	15,52	3.558
ŞSY (Gebelik)	8	0,05	8
ŞSY	1.674	10,37	2.487
Toplam (*)	4.488	27,81	11.294

(*) Toplam fayda sahibi sayısı 11.294, toplam hane sayısı ise 4.488'dir. Toplam hane sayısında mükerrer kayıt yoktur.

Diğer yardımlardan faydalanan toplam 16.138 hanenin 4.488'i (%27,8'i) ŞEY-ŞSY'den faydalanmaktadır (Tablo 16). Özellikle bu hanelerde ŞEY'den faydalanma oranının yüksek olduğu daha açık bir ifade ile diğer yardımları alan hanelerde ortalama her yedi kişiden birinin ŞEY'den yararlandığı görülmektedir. SYDTF ile sağlanan diğer yardımlardan faydalanan toplam 16.138 haneden 1.005'i (%6,2'si) aynı anda hem yaşlılık ve özürlü aylıklarından hem de ŞEY-ŞSY'nin en az birinden faydalanmaktadır. SYDTF ile sağlanan diğer yardımlardan faydalanan toplam 16.138 haneden 8.512'si (%53'ü) hanesindeki en az bir özürlü ya da yaşlı için aylık almakta veya ŞEY-ŞSY'nin en az birinden faydalanmaktadır. SYDTF ile sağlanan diğer yardımlardan faydalanan haneler ile ŞEY-ŞSY alan haneler ve yaşlılık ve özürlü aylığı alan hanelerde %53'lük bir mükerrerleşmenin görüldüğü söylenebilir.

Tablo 17. ŞEY-ŞSY alan hanelerin yardım ve destek türlerine göre yıllık toplam yardım miktarı.

Yardım Türü	Yıllık Ödeme Miktarı (TL)	(%)
Yaşlılık ve Özürlü Aylıkları (2022 + SHÇEK Evde Bakım)	12.241.380	37,74
ŞEY-ŞSY	3.260.815	10,05
Diğer Yardımlar	16.931.705	52,20
Toplam	32.433.900	100

2010 yılı evde bakım aylığı ve 2022 sayılı Kanun kapsamındaki aylık tutarları, ŞEY-ŞSY aylık ödeme miktarları ve SYDTF'den alınan diğer yardımlar göz önünde bulundurulduğunda *diğer yardımlardan*

yararlanan 16.138 hanenin aylık ortalama 167,5 TL (kişi başı aylık ortalama 42 TL) yardım ya da destek aldığı görülmektedir (Tablo 17).

Faydalanılan yardım türüne göre aylık ortalama yardım tutarları Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin 2009 yılı yoksulluk çalışmalarına göre değerlendirildiğinde (TÜİK, 2011) haneye çalışmada bahsi geçen yardımlar dışında başka bir gelirin girmediği varsayımı altında, sadece SHÇEK evde bakım aylığı kapsamında maaş alan hanelerin açlık sınırının üzerinde ancak yoksulluk sınırının altında, diğer yardım türlerinden faydalanan hanelerin ise açlık sınırının altında bir yardım ya da destek aldığı görülmektedir (Tablo 18).

Tablo 18. Yardım ve destek türleri ile hane halkı büyüklüğüne göre hanelerin açlık ve yoksulluk sınırları.

Hane Büyüklüğü Aylık Hane Geliri Açlık ve Yoksulluk Sınırı	SHÇEK Evde Bakım Aylığı	Yaşlılık ve Özürlülük Aylığı	Şartlı Eğitim ve Şartlı Sağlık Yardımları	Yardım ve Projeler
Ortalama Hane Büyüklüğü	6	5	6	4
Ortalama Hane Başı Aylık Gelir (TL)	712,6	292,37	125,93	167,5
Açlık sınırı - Gıda Harcamaları (TL) HH=4, 318TL, HH=5, 363TL, HH=6, 404TL	Sınır üzerinde	Sınır altında	Sınır altında	Sınır altında
Yoksulluk sınırı - Gıda ve Gıda Dışı Harcamalar (TL) HH=4, 896TL, HH=5, 1.025TL, HH=6, 1.140TL	Sınırı altında	Sınır altında	Sınır altında	Sınır altında

Kaynak TÜİK 2009 yılı yoksulluk çalışması sonuçları (TÜİK,2011). HH Hane halkı büyüklüğünü ifade etmektedir.

2.6. Hane Başı Aylık Ortalama Yardım Miktarlarının Bölgeler Bazında İncelenmesi

Çalışmanın bu bölümünde hanelerin ŞEY-ŞSY, yaşlılık ve özürlü aylıkları ile SYDTF ile sağlanan diğer yardım ve destek türlerine göre hane başı aylık ortalama gelirleri hesaplanmıştır. Hesaplama işleminde ŞEY-ŞSY ile yaşlılık ve özürlü aylıklarının 2009 yılı aylık ödeme tutarları temel alınmış,

SYDTF ile sağlanan diğer yardımlara ilişkin bilgiler de 2009 yılı SYDGM veritabanlarından gelen bilgiler üzerinden hesaplanmıştır. Daha sonra her bir hane için aylık hesaplanan yardım ve destek tutarlarının bölgeler arası bir farkının olup olmadığına ilişkin varyans analizi yapılmıştır. ANOVA sonucu hanelerin aylık ortalama yardım ve destek tutarları arasında bölgesel bir fark olduğu bulunmuştur (Tablo 19).

Tablo 19. Coğrafi bölge bazında yardım türlerine göre fayda sahibi sayıları ve yıllık ve aylık ortalama yardım miktarları.

Bölgeler	Yaşlılık ve Özürlü Aylığı Alan Kişi Sayısı	ŞEY-ŞSY Alan Kişi Sayısı	Diğer Yardımlardan Faydalanan Kişi Sayısı	Yıllık Toplam Gelir Miktarı (TL)	Ortalama Hane Başı Aylık Gelir (TL)
AKDENİZ	2.474	4.662	1.989	9.087.743	119,85
DOĞU ANADOLU	2.450	11.845	2.140	12.035.252	119,70
EGE	1.906	1.446	1.629	6.303.386	103,54
GÜNEYDOĞU ANADOLU	3.066	16.550	3.034	16.248.119	134,49
İÇ ANADOLU	2.510	3.130	2.247	9.139.815	110,71
KARADENİZ	2.530	2.907	2.136	9.345.379	125,63
MARMARA	2.400	1.970	2.963	8.965.128	101,76
TOPLAM	17.336	42.510	16.138	71.124.821	117,93

H_0 : Hanelerin aldığı aylık ortalama yardım ve destek miktarları arasında bölgeler bazında anlamlı bir fark yoktur.

H_A : Fark vardır.

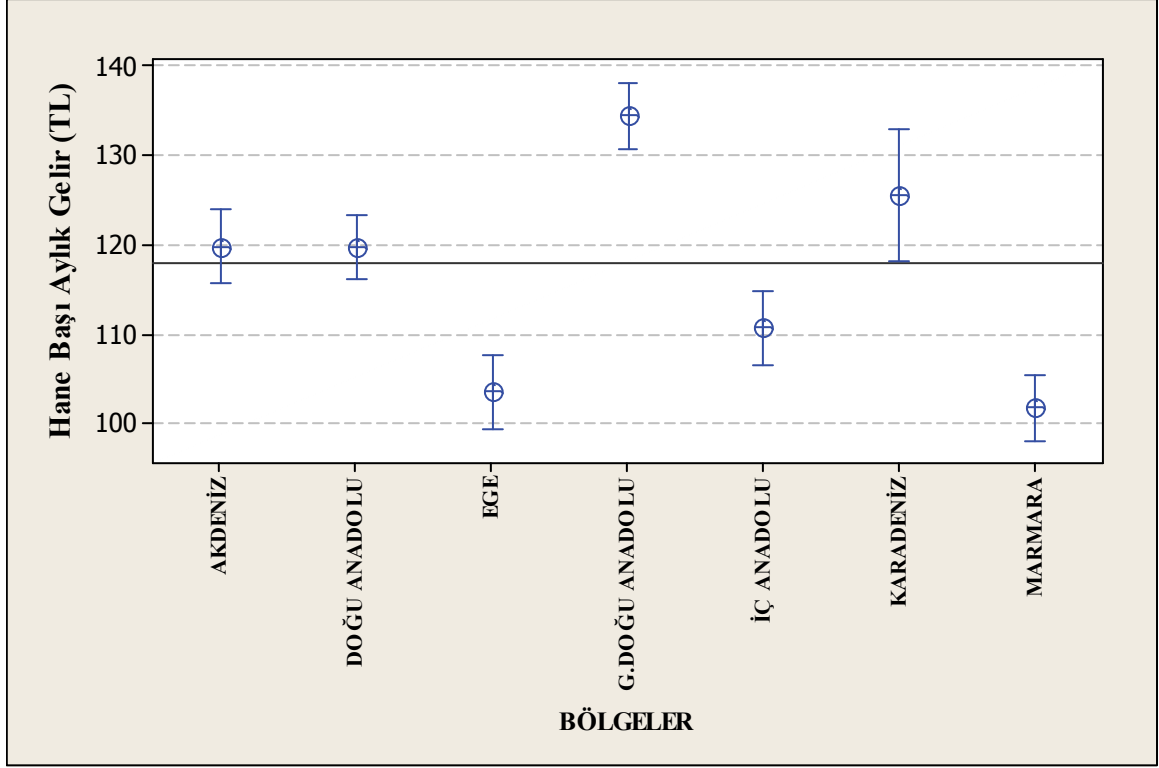
Tablo 20. Aylık yardım tutarları arasında bölgesel bazda bir fark olup olmadığını gösteren ANOVA tablosu.

Kaynak	Serbestlik Derecesi	Kareler Toplamı	Ortalama Kareler Toplamı	F-Değeri	P-Değeri
Bölgeler	6	6.506.264	1.084.377	29,49	0,00
Hata	50.253	1.847.763.930	36.769		
Toplam	50.259	1.854.270.195			

Elde edilen test sonucuna göre p-değeri 0,05 hoşgörü seviyesinden oldukça düşüktür. Yokluk hipotezi reddedilmiştir. Buna göre, hanelerin aldığı

aylık ortalama yardım ve destek miktarları arasında bölgesel bazda bir fark olduğu istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Tablo 20).

Şekil 2. Hanelerin almış olduğu aylık ortalama yardım miktarlarına göre bölgesel bazda ortalama miktarın %95 güven aralığı grafiği.

Şekil 2'de görüldüğü üzere hane başı alınan aylık ortalama yardımın özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde diğer bölgelere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bölgesel bazda aylık ortalama hane başı yardım miktarına ilişkin oluşturulan %95'lik güven aralıklarının Akdeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde eşleştiği, yani, söz konusu bölgelerde bu miktarlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir. Dolayısı ile aylık yardım ve destek miktarına ilişkin ortalamayı yükselten haneler Güneydoğu ve Karadeniz Bölgelerinde, ortalamayı düşüren haneler ise Ege, İç Anadolu ve Marmara bölgelerinde yer almaktadır.

3. Sonuç ve Değerlendirmeler

Devlet tarafından sağlanan sosyal yardımlar ile yaşlılık ve özür lülük aylıklarının mükerrerleştiği konusu gerek kalkınma planlarında, gerekse literatürde-

ki birçok yayında vurgulanmakla birlikte bu alandaki mükerrerleşmenin boyutunu ortaya koyan bilimsel çalışmalar bilindiği kadarıyla mevcut değildir. Bu alandaki ihtiyacı gidermek adına SYDGM bünyesindeki veritabanlarından geniş kapsamlı bir örnekleme çalışması ve yine SYDGM'ce geliştirilen SOYBİS (SYDGM, 2010b) altyapısı kullanılmış ve elde edilen bulgular ile devlet tarafından sağlanan sosyal yardımlardaki mükerrerleşme oranları, yardım ve destek türü bazında incelenmiştir. 2009 yılı verilerine göre bu alandaki yardımlarda yaklaşık olarak %29,33'lük bir mükerrerleşme görülmüştür.

Hane nüfusunun yüksek olduğu ailelerde yardım olan talebin daha yüksek olduğu; ŞEY-ŞSY'den faydalanma oranı ile 2022 ve 2828 sayılı Kanunlar kapsamında aylık alma oranının arttığı görülmektedir (Çalışma kapsamında hanesinde 10 veya daha

fazla fert bulunan 2.193 hanenin 1.184'ü (%54'ü) ŞEY-ŞSY'den faydalanmaktadır. TÜİK (2011)'in yoksulluk çalışması sonuçları da hanehalkı büyüklüğünün artmasının yoksulluk riskini arttırdığını, özellikle hane nüfusunun 7 veya daha kalabalık olduğu hanelerde kentsel yerlerde yoksulluk riskinin %25,21 olduğunu, kırsal yerlerde bu risk oranının %54,06'ya çıktığını göstermektedir. TÜİK'in yoksulluk çalışması sonuçları da kentsel ve kırsal alanlara göre değişen yoksulluk riski ile yardıma olan talep arasında pozitif yönde bir korelasyonun olduğunu gösterir niteliktedir. Kırsal nüfusun kentsel nüfusa göre yüksek olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin her bir yardım kategorisine göre en yüksek fayda sahibi sayısına sahip olması buna temel bir örnektir.

Çalışmada dikkat çeken bir diğer husus ise SHÇEK tarafından sağlanan evde bakım aylığı alan hanelerde SYDTF yardımları ile 2022 sayılı Kanun kapsamında aylık alma oranının yüksek olduğudur (%83). Bu durum iki şekilde açıklanabilir. Birinci durum, hanesinde özürlü fert bulunup yardım almak için ilgili SYD Vakfına başvuran kişiye hanesinin durumuna göre alabileceği diğer yardım ve destekler konusunda yeterli seviyede yönlendirme yapılıyor olması olarak düşünülebilir. İkinci durum ise, söz konusu aylığın bağlanabilmesi için gerekli evrakların ilgili SHÇEK İl- İlçe Müdürlüğüne teslimine müteakip hane ziyaretini yapan sosyal hizmet uzmanının hanenin durumuna göre gerekli yönlendirmeyi yapıyor olması olarak ifade edilebilir. Buna göre her iki durumda da hanesinde ağır özürlü bulunan kişilerin Devlet tarafından sağlanan yardım ve destekler hususunda farkındalık düzeyinin düşük olmadığı açıktır.

SYDTF ile sağlanan diğer yardım ve desteklerden yararlanan hanelerin yarısından fazlası ŞEY-ŞSY ile yaşlılık ve özürllülük aylıklarının en az birinden faydalanmaktadır. Benzer bir şekilde yaşlılık ya da özürlü aylığı alan hanelerin yarısına yakını

ŞEY-ŞSY ile SYDTF kaynaklarınca sağlanan diğer yardımların en az birinden faydalanmaktadır. ŞEY-ŞSY alan hanelerde ise yaşlılık ve özürllülük aylıkları ile diğer yardımların en az birinden faydalanma oranı %41'dir.

Çalışmada ayrıca, hanelerin almış olduğu aylık ortalama yardım miktarlarına bölgesel bazda bakıldığında, Karadeniz Bölgesi'nin ortalamaı yükselttiği, Marmara Bölgesi'nin ise diğer bölgelerle karşılaştırıldığında ortalamaı düşürdüğü bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durumun birden fazla nedeni olabileceği düşünülmektedir. Türkiye'de en yüksek özürllü nüfus oranının %3.22 ile Karadeniz Bölgesi'nde olması, en düşük oranın ise %2.23 ile Marmara Bölgesi'nde olması bu durumun en temel nedenlerinden biri olarak düşünülebilir. Ayrıca özürllü bireylerin işgücüne⁴ katılım oranları dikkate alındığında, yine işgücüne en düşük katılımın Karadeniz Bölgesi (%7.38)'nde ve en yüksek katılımın Marmara Bölgesi (%24.75)'nde gerçekleştiği görülmektedir. Bu iki durum yardımlardan faydalanan özürllü vatandaşların yoğunluğunun Karadeniz Bölgesi'nde fazla olmasını kanıtlar nitelikteki nesnel verilerdir. Ayrıca bu iki bölgedeki yardım miktarlarına ilişkin olarak diğer nedenlere bakıldığında, özürllü vatandaşların kurum ve kuruluşlardan beklentileri arasında ilk sırada "parasal katkı yapılması"nın yer aldığı görülmektedir. Bu oran da yine en yüksek Karadeniz Bölgesi (%72.2)'nde ve en düşük Marmara Bölgesi (%53.76)'nde gözlenmiştir. Özürllü vatandaşlar tarafından kurum ve kuruluşlardan beklenen diğer hususlar ise sırası ile "iş bulunmasına yardım edilmesi", "eğitim olanaklarının sağlanması" ve "yasal haklarının savunulması" olup, eğitime yönelik talep en yüksek Marmara Bölgesi'nde gözlenmiştir (Devlet İstatistik Enstitüsü [DİE], 2002). Buna göre, özürllü nüfusun beklentilerine bakıldığında Karadeniz Bölgesi'ndeki vatandaşların ekonomik beklentileri neticesinde, Devlet tarafından sağlanan destek-

4 İşgücüne ait bilgiler 15 yaş üstü nüfus için geçerlidir (DİE, 2002).

ler konusunda daha çok farkındalık ve bilgi sahibi oldukları ve bu nedenle de bu yardım ve desteklerin pek çoğundan faydalandıklarını düşünmek mümkündür. Ayrıca Karadeniz Bölgesi'nin görece diğer bölgelere göre fazla göç vermesi nedeniyle, nüfusu günden güne yaşanmaktadır. Bu bağlamda, Karadeniz Bölgesi'nin nüfusunun çoğunluğunu yaşlıların oluşturması nedeniyle, bağlanan aylıklar ve alınan yardımların bu bölgede ortalama yükseltmesi beklenen bir sonuçtur.

Hanelerin almış olduğu aylık ortalama yardım miktarları (haneye başka bir gelirin girmediği varsayımı altında), hane büyüklüğüne göre açlık ve yoksulluk sınırı ile karşılaştırılmış ve sadece evde bakım aylığı alan hanelerin aldığı yardımlar ile açlık sınırının üzerine çıktığı ancak yoksulluk sınırının altında kaldığı, diğer yardımlardan faydalanan hanelerin ise aylık ortalama yardım miktarlarının açlık sınırının altında kaldığı sonucuna varılmıştır.

Hanelerin almış olduğu yardım türleri ve bu yardımların mükerrerleşme oranları dikkate alındığında yoksul durumdaki hanelerin farklı türde ve farklı miktarlarda yardım ve desteklere ihtiyacının olduğu açık olarak görülmektedir. Özellikle kalabalık hanelerde (aynı hanede yaşlı ve özürlü fertler ile eğitime devam eden ya da okul öncesi çocukların bulunduğu hallerde) bu ihtiyacın çeşitliliği ve gerekliliği daha da artmaktadır. Yoksul durumdaki bu hanelere, hane bireylerinin sayısına ve durumuna göre, aylık olarak yapılan yardım ve desteklerin yoksulluk ve istihdam ilişkisinin kurulması şartıyla daha düzenli ve nakdi olarak yapılması, yoksullukla mücadele alanında en etkin çözüm mekanizmalarından birisi olarak görülmektedir. Ayrıca yapılan yardım miktarının da belirli oranlarda artırılarak hane büyüklüğüne göre açlık sınırının üzerinde ancak kişileri de çalışma hayatından uzaklaştırmayacak şekilde yoksulluk sınırının altında bir tutar olarak yeniden düzenlenmesi düşünülmelidir.

Kaynaklar

- DİE (2002), *2002 Türkiye Özürlüler Araştırması*, 16.03.2011.
http://www.ozida.gov.tr/arastirma/tr_ozurluler_arastir-masi/blm1.pdf
- Erdugan, F. E. (2010), *Türkiye'de Özürlü Yoksulluğu ve Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi: Ankara- Keçiören Örneği*, Ankara: Özürlüler İdaresi Başkanlığı.
- Ortakaya, A. F. (2010), *ŞNT Programı İçin Yapılan Başvuruların Zaman Serileri İle Modellenmesi*, Ankara: SYDGM.
- SGK (2008), *2022 Sayılı Kanun Kapsamındaki Aylıklara İlişkin Uygulama Kılavuzu*, Ankara.
- SYDGM (2006), *Şartlı Nakit Transferi El Kitabı*, Ankara.
- SYDGM (2008), *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Stratejik Plan 2009-2013*, Ankara.
- SYDGM (2010a), *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü 2009 Yılı Faaliyet Raporu*, Ankara.
- SYDGM (2010b), *Sosyal Yardım Bilgi Sistemi*, Ankara.
- SYDGM (2011), *Aylık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü İstatistikleri, 2011 Ocak*, Ankara.
- TÜİK (2011), *2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK Haber Bülteni (3)*, Ankara.

Küreselleşme ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri

*Dr. Nevzat Fırat Kunduracı**

Özet

İdeal anlamda küreselleşme, ulusların ve toplumsal sınıfların kalkınmasına yönelik en uygun uluslararası koşulları oluşturmasıyla büyük bir fırsat taşısa da, günümüzde yaşanmakta olan reel küreselleşme süreci, toplumsal kalkınmanın özünde yatan diğer bazı temel unsurları (eşitlikçi, dengeli vb.) içermemesiyle yoksul kesimler ve gelişmemiş ülkeler aleyhine gelir dağılımının bozulmasına yol açmaktadır. Toplumsal hizmetler her geçen gün daha da gelişirken, yoksul kesimlerin, temel insani gereksinimlerini bile karşılamada koşulların daha da kötüleştiği görülmektedir. Gelişme paradoksu olarak adlandırılan bu durum, küreselleşme sürecinin sürdürülemez bir niteliği olarak durmakta, sistemin küresel düzeyde etkisini gösteren krizlerde temel bir pay sahibi olmaktadır. Bu paradoksun yoksulluğun azaltılması yönünde çözülmesi, sistemi sürdürülebilir kılacak, küresel gelişme/kalkınma ivmesini çok daha fazla artıracaktır. Bu çalışmada, küreselleşme sürecinde küresel düzeyde gelişme ve kalkınma sağlanırken yoksul kitlelerin bu süreçten nasıl etkilendiği incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Küreselleşme, kalkınma yoksulluk, mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk

Abstract

The ideal globalisation has the most congenial conditions for development of nations and social classes. But today because of the process of the reel globalisation, the income distribution is getting worse for the underdevelop countries and the poor classes. This process brings about growth and development at the global level, but on the other hand needy people cannot benefit from social services such as a better education and health services and cannot get their basic needs. It is called "growing paradox" and unsustainable characteristic of the globalisation process. Growing Paradox has the basic role in the global crisis. Solving this paradox in the direction of the poverty reduction makes the globalisation process sustainable and increases the acceleration of the global growth and development. This study analyzes how the poor are influenced by the globalisation process.

Key words: Globalisation, development, poverty, absolute poverty, relative poverty

*Sosyal Yardım Uzmanı / T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

Giriş

Tek tek insanların ve toplumların ilerleyip kalkınabilmesi, işbirliği, uzmanlaşma, yardımlaşma ve dayanışma içerisine girebilmesi temelde iki “var” ve bu iki var arasındaki “etkileşimin varlığı” üzerine kuruludur. Bunlar; maddi ve beşeri kaynaklar varlığı ile bu iki kaynağın harekete geçirilip bireysel ve toplumsal kalkınma yolunda kullanılmasını sağlayacak olan aralarındaki etkileşimin varlığıdır. Eğer maddi kaynaklar veya beşeri kaynaklar yok ya da yetersiz ise bireysel ve toplumsal kalkınma da gerçekleşmemektedir.

Yoksulluk da maddi kaynakların yokluğu veya yetersizliği ile buna bağlı olarak beşeri sermayenin yetersizliğinin sonucudur. Ancak yoksulluk bu nedenlerin sonucu olmakla kalmamakta, bizzat bu var oluş nedenleri üzerinde geri dönüt oluşturarak onların daha da derinleşmesine ve güçlenmesine yol açmaktadır. *Yokluk, yokluğu üretmekte, varlıkların birbirleriyle etkileşimi, değişim, dönüşüm ve gelişmelerini önlemektedir.* Bunun sonucu olarak varlıklar kısa vadede dinamizmden yoksun kalırken, daha uzun vadede ise yokluğa itilmektedirler. İnsanlığın en büyük düşmanı olarak yokluk ve onu doğuran atalet/durağanlık, toplumsal yaşamda kendisini en somut ve etkili biçimde yoksulluk üzerinden göstermektedir. Bu yönüyle yoksulluk, sadece yoksul kesimler için değil tüm insanlık için ciddi bir sorun, mücadele edilmesi gereken temel bir toplumsal tehdit olarak algılanmalıdır.

Günümüzde yoksulluğun ulaştığı düzeyle yakından bağlantılı olan küreselleşme ve yoksulluk üzerindeki etkisi bu çalışmada ele alınmaktadır. Küreselleşmenin yoksulluk üzerindeki etkisinin yönü (olumlu/olumsuz, artırıcı/azaltıcı, çözüm üretici/sorunu derinleştirici) incelenmektedir.

1- Küreselleşmenin Tanımı

Küreselleşme, toplumsal yaşamın her alanında köklü etkilerde bulunmakta ve ekonomik, sosyal, politik, mali, kültürel alanlarda yaşanan gelişme-

lerin etkileşim düzeyini, yerel, ulusal düzeylerden küresel düzeye taşıyan bir nitelik taşımaktadır. Küreselleşme, her türlü sosyal ilişkilerdeki etkileşim düzeyini küresele taşıırken, etkileşimin hızını da sürekli artırmasıyla, sosyal yapılar üzerinde büyük bir dönüştürücü etkide bulunmaktadır. Bu sürekli ve hızlı dönüşümden payını alan yoksulluk da küreselleşme sürecinden etkilenmektedir. Ancak önce küreselleşmeyi tanımlamalı ve bunun üzerinden yoksulluğa etkisini tartışmalıyız.

Küreselleşme, her ne kadar üzerinde sayısız çalışmalar yapılan bir alan da olsa, herkesin üzerinde anlamaya vardığı bir tanıma sahip değildir. Bunun iki temel nedeni bulunmaktadır. Birinci neden ideolojik, ikincisi ise alana ilişkindir.

Küreselleşme herkes tarafından olumlu veya herkes tarafından olumsuz değerlendirilen bir kavram değildir. Temelde ideolojik kaynaklı olarak kavrama yönelik olumlu ve olumsuz değerlendirmeler bulunmaktadır. Kavrama yönelik bu farklı algılama doğal olarak onun tanımlanmasına da yansımakta ve birbirine zıt tanımlamalar doğabilmektedir.

Alana (sosyal bilimler) ilişkin sorun ise neredeyse bu alandaki tüm kavramlar için geçerlidir. Bu kavramlar herkesin üzerinde anlaşıldığı evrensel tanımlara sahip değildir. Bunun nedeni de bir şeyi tanımlarken onun sınırlarını çizmenin, kapsamını belirlemenin, neleri içerip neleri içermediğini ortaya koymanın gerekliliğinden kaynaklanır. Oysa sosyal bilimlerin inceleme nesnesi olan toplumun ise sabit/durağan bir sınırının bulunmaması, bu alana ilişkin kavramların içeriklerinin de zaman ve mekan boyutunda sürekli değişim/gelişim/dönüşüm süreçlerini yaşamasına, bu nedenle de kesin, değişmeyen sınırlarının olamamasına yol açmaktadır. Sürekli değişken nitelikleri nedeniyle sınırlarının ve kapsamlarının belirsizliği, bu kavramlara ilişkin yapılan tanımlamaların doğruluğunun ve geçerliliğinin mutlak değil, göreceli olmasına; göreceli geçerliliğinin de zaman içinde hızla aşınmasına neden olmaktadır.

Yukarıda belirtilen nedenlerin yanında küreselleşmenin; yönetsel, ekonomik, ticari, mali, politik, kültürel, toplumsal, ekolojik, bilimsel, teknolojik vb. birçok yön ve boyutunun bulunması da tüm bunları içeren bir tanımlamayı neredeyse olanaksız kılmaktadır. Ayrıca küreselleşme kavramına, zaman açısından yaklaştığımızda (geçmiş/bugünü/geleceği) konunun farklı bir boyutunu ele alırken, ideolojik yaklaşımda (tarafı veya karşıtı olma) farklı bir boyutu, mekansal düzeylerdeki etkilerini incelerken (yerel/ulusal/bölgesel) daha farklı bir boyutunu ele almaktayız. Tüm bu farklılıklar da doğal olarak, yapılacak tanımların da aynı oranda farklılaşmasına / çeşitlenmesine yol açmaktadır. Küreselleşme kavramının üzerinde anlaşılacak ortak bir tanımın bulunmamasında; içeriğinin sürekli ve hızlı bir biçimde değişim/dönüşüm yaşıyor olmasının yanında, kavramın birçok yönünün ve boyutunun bulunması, “ortak bir tanıma ulaşabilmeyi” çok daha zorlaştırmakta/karmaşılaştırmakta hatta olanaksızlaştırmaktadır. Bunun olanaksızlığını, küreselleşme üzerine yapılan tanım sayısının neredeyse küreselleşme üzerine yazılan çalışma sayısı kadar olmasından da anlayabiliriz. (Bu alanda yazılan hemen her çalışmada, diğer çalışmalarda yapılan küreselleşme tanımlarına yapılan atıfların yanında yeni bir küreselleşme tanımına rastlamak sıradandır.)

2- Küreselleşmenin Tarihsel Kökenleri

Küreselleşme kavramının -en azından bugünkü anlamıyla- ilk kullanılmaya başlanması 1960'lardır. Ancak kavramın içeriğinin 19. yüzyıl ortalarından itibaren kullanıldığını görmekteyiz (Şenkal,2005:101). Küreselleşmenin en temel unsurlarından olan iletişimin, telgraf kablolarının 19. Yüzyılda Atlas Okyanusunu aşarak ana Kıta ile yeni kıtayı birbirine bağlayan iletişim ağlarını oluşturması, daha o zamanda küreselleşme olgusunun -günümüze göre nicel ve nitel olarak zayıf kalsa da- ortaya çıkmasını ve algılanmasını sağlamaktaydı (Hirst ve Thompson, 2003:8).

Küreselleşme kavramına ilişkin birçok yazar ve

akademisyen tarafından paylaşılan ortak tanımlamalardan birisi küreselleşmenin ‘dünyanın yerleşik tek bir şehir’ konumuna dönüşmesi süreci olduğudur. Bu tanımın temelleri ise, ilk kez 1960'larda Mc Luhan'ın küresel köy tanımında kendisini bulmaktadır (Geray, 1997: 37'den aktaran Şenkal, 2005: 101-102).

Hirst ve Thompson, küreselleşmenin tanımını “...ülkeler arasında büyük ve artan bir ticaret akışı ile sermaye yatırımının gerçekleştiği açık bir uluslararası ekonomi...” (Hirst ve Thompson, 2003: 8). biçiminde yaparken, küreselleşmeyi salt ekonomik ve ticari ilişkiler ekseninde ele almaktadır. Küreselleşmenin tarihine vurgu yapmayan ancak benzer nitelikte olan tanımlamalarla sıkça karşılaşmak olasıdır: “Bardhan'a göre küreselleşme; temel olarak uluslararası ekonominin entegre olması ve özellikle de dış ticarete ve yatırıma açık olmak anlamındadır.” (Zengingönül, 2005: 9). Bu tanımlamalarda küreselleşmenin, 19. yüzyılda en az günümüzdeki kadar yoğun yaşandığı varsayılmaktadır.

Küreselleşmenin tarihini insanlar arasında ilk ticaretin başladığı bundan binlerce yıl öncesine kadar götürülenler olduğu gibi (Ersoy, 2002: 35'den aktaran Zengingönül, 2004:19) - ekonomi eksenli bir yaklaşımla- kapitalizmle eş görülebilmekte ve 16. yüzyılda dek götürülebilmektedir de. Bu yaklaşım köklerini, Wallerstein'in Modern Dünya Sistemi'nde bulmaktadır. “Wallerstein, Samir Amin, Roland Robertson gibi sosyologlar küreselleşmeyi kapitalizmin temelleri ve tarihsel gelişim süreci ile ilişkilendirmekte, küreselleşmenin yeni bir olgu olduğunu reddederek, yüzyıllardır sistemin en temel özelliklerinden biri olduğu halde yeni keşfedildiğini... iddia etmektedirler.” (Kızılcılık, 2003: 56'dan aktaran Günsoy, 2004: 330). Ancak küreselleşmenin çok da eski olmadığı, sadece 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşamaya başlanan bir süreç olduğu da savunulabilmektedir. Bu son tarihsel ayırımı yapanların oranı hiç de azımsanmayacak orandadır. Bilişim, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki son 30 yılda yaşanan hızlı gelişmeleri temel alarak, bu dönemi kendisinden

önceki dönemlerden ayırırlar. Küreselleşme süreci bu dönemde başlamamış olsa da, çoğu yazar tarafından bu dönemde sürecin önceki dönemlere göre büyük hız kazandığı kabul edilmektedir: “1970 ve 1980’li yıllarda hızla etkisini hissettiren küreselleşme (globalleşme) olgusu, pek çok alana yayılmış bir etkinliği simgelemektedir. Ayrıca bu kavram, 20. yüzyılın son çeyreğinde üzerinde en çok tartışılan konu olmuştur. Özellikle üretim ve yönetim modellerinin çok farklı nedenlere bağlı olarak yaşadıkları değişim evresi, küreselleşme kavramının daha çok telaffuz edilmesine yol açmıştır.” (Keser, 2007:55) ; “Küreselleşme daha çok, 1980’li yılların sonunda egemen olan ekonomik güçlerin ve özellikle bazı Asya ülkelerinin yükselişi karşısında, batı kapitalizminin zayıflığını ifade eden bir sembol olarak da kullanılmaktadır.” (Şenkal, 2005: 106); “1980’li yılların başlarında neo-liberal iktisat politikalarının da katkısıyla hız kazanan küreselleşme süreci dış ticaret, yabancı sermaye ve özellikle çok uluslu şirketlerin etkinlik alanının genişlemesinde önemli bir rol oynadı.” (Şenses, 2004:19).

Küreselleşmenin tarihine ilişkin yaklaşımların binlerce yıldan, birkaç on yıla kadar çok sayıda farklı dönemleri içermesi, her bir yaklaşımın içeriksel bakımdan farklı küreselleşme tanımının bulunmasından kaynaklanmaktadır. Tanım ne kadar geniş anlamda tutulursa, küreselleşmenin yaşandığı dönem de o oranda genişlemekte, ne kadar dar tutulursa o oranda daralmaktadır.

Küreselleşme, yerel olan ile küreselin, ulusal sınırları aşarak daha hızlı etkileşimini sağlamasıyla ulus devletlerin egemenlik alanlarını daraltıcı, önemlerini ve etkinliklerini azaltıcı sonuçlar doğurmakta ve böylece politik düzlemde dönüştürücü bir rol üstlenmektedir. “...bütün dünyayı tek bir pazara çeviren küreselleşme olgusunu, ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesi şeklinde tanımlamak mümkündür.” (Günsoy, 2004: 330). Refah devletinin sonu demek olan neo-

liberal politikalarla uyumlu bir gelişim sürecindeki küreselleşme, uluslararası sistemin temel aktörleri konumundaki ulus devletler için bir tehlike / tehdit olarak algılanmaktadır. “... küreselleşmenin sonuçları üzerinde durulacak nokta, ulus devletler arasındaki ilişkilere dayanan eski uluslar arası düzenden, sermaye arasındaki küresel ilişkiler olarak karakterize edilen ve ulus devletler arasındaki ilişkilerin zayıfladığı yeni küresel düzene kayışın kabulü olmasıdır.” (Şenkal, 2005: 126).

Toplumsal yaşamdaki ilişkilerin, etkileşim düzeyini, gerçekleşim hızını, dönüşüm sürecini çok daha kompleks, gelişmiş bir konuma getirmesiyle, ekonomik ve politik alanlar kadar toplumsal alan da, küreselleşmenin belirleyici olduğu temel başlıklar altında yer almaktadır. “Küreselleşme sosyal ilişkilerde dünya çapında bir yoğunlaşma, küresel bağlantılarda (interconnectedness) genişleme, derinleşme ve yayılma eğilimi ya da karşılıklı bağımlılıkta (interdependence) hızlanma olarak tanımlanmaktadır.” (Subaşat, 2004: 58).

3- Küreselleşmenin Toplumsal Sınıflar Ve Sosyo-Ekonomik Yaşam Üzerindeki Etkileri

Küreselleşme ile birlikte, toplumsal yaşamın her bir alanında yaşanan gelişmelerin doğurduğu sonuçlar – aynı zamanda her bir gelişmenin ardında yatanlar nedenler- sadece o gelişmenin yaşandığı yöreyi ve/veya ülkeyi ya da bölgeyi değil, dünyanın hemen her yerini etkilemekte, kapsama alanını küresel düzeye taşımaktadır. Bunun temelinde yatan unsurlar ise ulaşım, iletişim ve bilişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmelerdir. Mal, hizmet ve bilgilerin, sonuçlarıyla birlikte ortaya çıktıkları merkezden tüm dünyaya büyük bir hız ve düşük bir maliyetle yayılırken, yerel/ulusal gelişmelerin etki gücü de küresel düzeye taşınmaktadır. Aynı biçimde küreselleşme; dünyanın başka bölge/ülke/yörelerinde yaşanan gelişmelerin sonuçlarının diğer ülke ve yöreleri etkiliyor olmasıyla, herhangi bir ülke/bölgenin içine kapalı, küresel gelişmelerden uzak kalmasını da önlemektedir. “İletişim devrimi

ve bilgi teknolojisinin yaygınlaşması küreselleşme süreçleriyle yakından bağlantılıdır... En yoksul bölgelerin de kapsam alanında bulunduğu ve anında gerçekleşen elektronik iletişim dünyası yerel kurumları ve gündelik yaşamı sarsmaktadır.” (Giddens, 2000:43’den aktaran Zengingönül, 2005: 6) 19. yüzyıldan itibaren yaşanmaya başlanan ekonomik, mali, ticari ilişkilerin küresel düzeydeki oldukça hızlı yaygınlaşma ve yoğunlaşmasının ardında yatan neden, yine ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki büyük gelişmelerdi. “Chicago ile Londra ya da Melbourne ile Manchester arasında anında iletişim kurmak mümkün hale gelmişti. Bono piyasaları da birbirlerine sıkı sıkıya bağlanmış, - hem portfolyo hem doğrudan yatırım biçiminde- büyük çaplı uluslar arası para akışı bu dönemde hızla artmıştır.” (Hirst ve Thompson, 2003: 8).

Teknolojideki gelişmeler sadece ulaşım ve iletişim sektörleriyle sınırlı kalmamakta, tarımdan sanayiye, üretimden istihdama çok geniş bir alanda etkisini göstermektedir. Küreselleşme ile birlikte bu etkileri de kısa zamanda tüm dünyaya yayılmakta, toplumsal yaşamdaki dönüştürücü gücü küresel düzeyde hissedilmektedir. “Teknolojik küreselleşme, sanayi stratejilerini köklü bir biçimde etkilemekte, sınai yeniden yapılandırmayı şekillendirmekte, yeni ekonomik faaliyet alanları kurulmasına aracılık etmektedir. Teknolojik küreselleşme sadece üretim sistemlerini değil, istihdamın boyutlarını ve işgücü piyasalarının karakterini de değiştirmekte, iş süreçleri ve organizasyonu da yeni sisteme uyum sağlayacak mekanizmalar geliştirmektedir.” (Günsoy, 2004: 337). Ayrıca her bir gelişmenin de, doğurduğu sonuçlar yeni sorunların ve/veya gereksinimlerin doğmasına yol açmasıyla, bunlara cevap verecek teknolojik gelişmelerin tüm dünyada beklenmesine böylece toplumsal beklentilerin de küreselleşmesine neden olmaktadır.

Küreselleşme her ne kadar ulusların kalkınmasına yönelik en uygun uluslararası koşulları oluşturmasıyla kendi içerisinde büyük bir fırsat taşısa da, günümüzde yaşanmakta olan küreselleşme süreci,

toplumsal kalkınmanın özünde yatan diğer bazı temel unsurları (eşitlikçi, dengeli, özgür vb.) içermemesiyle birçok istenmeyen olumsuz sonuçları da doğurmaktadır.

Bunun temel göstergelerinden birisi de, gelir dağılımının küresel düzeyde bozulmaya devam etmesidir. Kitlelerin daha iyi eğitim, sağlık vb. toplumsal hizmetlerden faydalanabilmesi bir yana, temel insani gereksinimlerini (gıda, giyecek, barınma, temiz su vb.) bile karşılamada koşulların daha da kötüleşmesi söz konusudur. Buna ilişkin temel göstergeler, mutlak ve görelî yoksulluk ölçümleridir. Mutlak yoksulluk tanımı, en temel bireysel gereksinimlerini bile karşılayamayan toplumun en yoksul kesimi için kullanılmakta, açlık sınırının altındaki kitleleri tanımlamaktadır. Görelî yoksulluk ise, açlık sınırının biraz üzerinde olan ancak toplumsal hizmetlerden en az düzeyde yararlanan, yoksulluk sınırının altında kalan kitleleri kapsamaktadır. Bu iki yoksul kesimini birbirinden ayırmada kullanılan evrensel ölçüt ise günlük gelir miktarlarıdır. Günlük bir dolarlık gelir, mutlak yoksulluğun üst sınırı iken, günlük iki dolarlık gelir ise görelî yoksulluğun üst sınırı olmaktadır (WB, 2007: 18-21).

Dünya Bankası’nın geliştirdiği ve tüm dünyada genel kabul gören bu kavram, ulusal ve küresel düzeyde yoksulluğun değişim ve gelişim seyrini izlemek / yorumlamak için kullanılmaktadır (Buckman, 2005:147; Şenkal, 2005: 397). Son çeyrek yüzyıl içinde küresel düzeyde, mutlak yoksulluk çeken kitlelerin azalmakta olduğu ve bu kitlelerin mutlak yoksulluktan görelî yoksulluğa kaymakta olduğu biçiminde genel bir kabul bulunmaktadır. Bu kabulün temel dayanağı ise; günlük 1 doların altında geliri olanların toplam nüfusa oranının azalmakta olması ve bu gruptaki yoksulların önemli bir kesiminin gelirinin günlük 2 dolara yükselmiş olmasıdır. Ancak burada dikkatlerden kaçan önemli bir rakamsal ayrıntı yer almaktadır. Bu ayrıntı mutlak ve görelî yoksulluğun ölçümünden kullanılan parametrenin kendisinin mutlak değil göreceli nitelikte oluşudur.

Tablo :1 Dünyada Mutlak ve Göreceli Yoksulluk – 1981

	<i>Günlük 1 doların altında geliri olan nüfusun oranı</i>	<i>Günlük 2 doların altında geliri olan nüfusun oranı</i>
Doğu Asya ve Pasifik	% 14.9	% 47.4
Güney Asya	% 31.3	% 77.2
Avrupa ve Orta Asya	% 3.7	% 19.7
Latin Amerika ve Karayibler	% 9.5	% 24.5
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	% 2.4	% 23.2
Sahra-altı Afrika	% 46.9	% 76.6
Dünya	% 21.1	% 52.9

Kaynak: Global Poverty Monitoring, Dünya Bankası'ndan aktaran Buckman, 2005:147.

Tablo:2 Dünyada Mutlak ve Göreceli Yoksulluk – 2001

	<i>Günlük 1 doların altında geliri olan nüfusun oranı</i>	<i>Günlük 2 doların altında geliri olan nüfusun oranı</i>
Doğu Asya ve Pasifik	% 57.7	% 84.8
Güney Asya	% 51.5	% 89.1
Avrupa ve Orta Asya	% 0.7	% 4.7
Latin Amerika ve Karayibler	% 9.7	% 26.9
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	% 5.1	% 28.9
Sahra-altı Afrika	% 41.6	% 73.3
Dünya	% 40.4	% 66.7

Kaynak: Global Poverty Monitoring, Dünya Bankası'ndan aktaran Buckman, 2005:147.

Dünya Bankası verilerine göre 1981 yılında dünya nüfusunun % 40.4'ü günlük 1 doların altında gelirle geçinirken, % 26.3'ü günlük 1 dolar ile 2 dolar arasında gelirle geçinmek zorundaydı. 2001 yılına gelindiğinde ise günlük 1 doların altında geliri olanların toplam dünya nüfusuna oranı % 21.1'e düşerken, günlük 1 dolar ile 2 dolar arasında geliri olanların oranı ise %31.8'e yükselmekteydi.

Dünya nüfusundeki artış nedeniyle dünyadaki

toplam yoksul sayısı ise artmaktadır. Toplam dünya nüfusundeki mutlak yoksulların oranı azalsa da, göreceli yoksulların oranı artmaktadır. Varlıklı sınıfların gelirlerindeki artış ise mutlak yoksulların gelirindeki kısmi artıştan çok daha fazla olduğundan sınıflar arası gelir uçurumu git gide artmaktadır. “Dünyadaki insanların % 24'ü günde 1 dolardan daha az bir parayla yaşamaktadır. Bir ülkedeki ortalama 1/3'ten daha az bir gelirle ölçülen nispi yoksulluk oranı, % 32'ye kadar ulaşmaktadır. dünya nüfusunun en zengin % 20'siyle en yoksul % 20'si arasındaki gelir uçurumu 1960'ta 1/30 iken, 1997'de 1/74'e çıkmıştır” (Şenkal, 2005: 393-394). Ülkelerarası gelir farkı da küreselleşme sürecinde azalmamış artmıştır. 1960'ların başında en zengin 20 ülke ile en yoksul 20 ülke arasındaki GSYİH'leri toplamı farkı 18 kat iken, bu fark 1990'ların ortalarına gelindiğinde iki kat artmıştı (Sengelberger, 2003'den aktaran Şenkal, 2005: 394).

Küreselleşme sürecinde yalnızca gelişmiş ülkelerle geri kalmış ülkeler arasında gelir uçurumunun artması söz konusu olmamıştır. Ayrıca gelişmiş ülkeler arasında da gelir farkı artmıştır. ABD ile Avrupa ülkeleri arasında gelir farkının Avrupa ülkeleri aleyhine bu süreçte değişim yaşanmışken, ayrıca ABD toplumu içerisinde de zenginler ve yoksullar arasındaki gelir farkının gitgide arttığı görülmektedir. “1977-1992 yılları arasında ABD'de en zengin % 20'nin geliri % 28 arttığı halde, en yoksul % 20'nin gelirinin aynı dönemde % 17 oranında gerilediği görülmektedir. Yine söz konusu dönemde, en zengin % 1'in gelirinin % 91 oranında arttığına dikkat çekilmektedir. Nitekim, gelir dağılımındaki kutuplaşmanın ABD'de, 1920'li yılların sonundaki Büyük Depresyon döneminin boyutlarına vardığı kabul edilmektedir.” (Arslan ve Toprak,1997 :441) ABD'de ülkenin en varlıklı % 1'lik kesimi ulusal servetin % 39'una sahipken, ülkede 60 milyon insan yoksulluk sınırında yaşamaktadır. AB ülkelerinde ise yoksulluk sınırında yaşayan insan sayısı 80 milyondan fazladır (Erken, 2003:314).

Bireylerin gelir düzeylerini göstermede kullanılan önemli bir ölçüt olan kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıladan en yoksul ve en zengin ülkeler ara-

sındaki fark geçen yüzyılın başlarında 1'e 22 iken, bu fark 1970'lerde 4 kat daha artmış (1'e 88) ve 21. Yüzyıla gelindiğinde en zengin ülkenin insanların kişi başına milli geliri en yoksul ülkenin insanların kişi başına milli gelirinden 267 kat daha fazla bir düzeye yükselmiştir (Freeman ve Kagarlitsky, 2008: 19). Bu göstergeler ülkeler arasında ulusal gelir düzeyi farklılıklarının küreselleşme sürecinde artmaya devam ettiğini ve buna bağlı olarak, zengin ülkelerin insanlarıyla yoksul ülkelerin insanları arasındaki gelir düzeyi farklılıklarının büyük bir hızla arttığını göstermektedir. Küreselleşme mal, hizmet ve insanların etkileşim düzeyini mekânsal olarak yerel, ulusal ve bölgesel düzeyden küresel düzeye çıkarırken etkileşimin hızını da çok büyük oranda arttırmaktadır. Ancak buna rağmen yaşanan bu hızlı ve kapsamlı etkileşim süreci ülkeler arasında daha çok gelişmiş ülkeler ve toplumsal kesimler arasında da varlıklı kesimler lehine, faydasına ve çıkarına gerçekleşmektedir.

OECD (OECD, 2008) tarafından 2008 yılında yayınlanan ve ulusal düzeyde gelir dağılımını konu alan "Ekonomik Gelişme Raporu" OECD ülkelerinin çoğunda gelir dağılımının son yirmi yıl içerisinde daha da bozulduğunu ortaya koymaktadır.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO, 2009), "2009 Açlık Raporunda", yalnızca 2009 yılında bir önceki yıla göre aç veya yetersiz beslenen insan sayısının 100 milyon daha fazla arttığını belirtmektedir. 1995'te 825 milyon olan kronik açlık ve yoksulluk çeken insan sayısı ise günümüze kadar sürekli artmış ve günümüzde 1 milyar insanı aşmıştır. Sadece Asya-Pasifik bölgesindeki toplam aç veya yetersiz beslenen insan sayısı 650 milyona ulaştı. Gıda yoksulluğunun önemli bir göstergesi olan dünya gıda fiyatları ise 2003'den 2010 yılına kadar çok hızlı bir şekilde yükseldi ve % 85 daha pahalı hale geldi.

Küreselleşmenin en fazla çıkarlarına hizmet ettiği uluslararası şirketlerle, geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeleri karşılaştırdığımızda küreselleşmenin doğurduğu gelir dağılımı eşitsizlikleri daha belirgin görülebilmektedir. Aktan (2002:16), dünyanın en

büyük 5 uluslararası şirketinin yıllık hasılatının (871 milyar dolar), tüm geri kalmış ülkelerin GSYİH'leri toplamından (770 milyar dolar) daha fazla olduğunu belirtmektedir.

Küreselleşmenin toplumsal sınıflar üzerindeki gelir dağılımı adaletini bozucu etkisi yalnızca toplumun en yüksek gelirli ve en düşük gelirli sınıflar arasında gerçekleşmemekte ayrıca orta sınıfın da olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır. Orta sınıfın da gelir düzeyi düşmekte ve düşük gelirli gruplara yaklaşmaktadırlar. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD, 2008) Küreselleşmenin düşük ve orta gelirli üzerindeki olumsuz etkilerini bir yayınında şu nedenlere bağlamaktadır: Finans sektörünün sanayi sektöründen, faiz gelirlerinin yatırımdan daha karlı hale gelmesi, gelişmekte olan ülkelerin kamusal ve özel borç faizlerinin GSYİH'lerinin %15'ine ulaşmış olması, özelleştirmelerin yeni yatırımlara göre daha karlı olması, gelir paylaşımında sermayenin karı artarken, emeğin gelirinin düşmesi, büyük şirketlerin küreselleşen ekonomide istihdam ve ücretleri baskı altında tutan bir yeniden yapılanmaya girmeleri.

Küreselleşme ile beraber global üretim ve global gelir düzeyi artarken bunun yoksul kitleler üzerinde gelirlerini artırıcı değil de azaltıcı etki doğurmasını, Rodrik (1997:19). sürece ilişkin iki temel gelişmeye bağlar. Birincisi global üretim ve gelir düzeyi artmaktadır çünkü küresel düzeyde üretim ve yatırımın önündeki engeller kalkmakta, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler de bunu desteklemektedir. Global üretim ve gelirdeki bu hızlı artış yoksul kitlelere yansımamaktadır çünkü sermayedarlar, yüksek vasıflı işçiler ve sahip oldukları kaynakları bunlara ilişkin talebin en çok olduğu yerde sunabilme olanağına sahip olan kesimler global gelir artışından en yüksek payı almaktadır. Bunun sonucu olarak da (üretimin küreselleşmesi ile birlikte) görece daha düşük vasıflı işçilere, orta düzey yöneticilere yönelik işgücü talebi azalmakta, bunların sunduğu hizmetlerin ikamesi artık ulusal sınırları aşmış küresel düzeye ulaştığından ücret ve gelir düzeyleri bu rekabet ortamından sermayedarlar lehine azalmaktadır.

Sonuç

Yoksulluğa, gelir dağılımına, temel ve sosyal ihtiyaçların karşılanmasına ilişkin küresel veriler ışığında yapılacak objektif değerlendirmeler bize günümüzde yaşanmakta olan küreselleşme sürecinin yoksulluk üzerinde oldukça olumsuz etkilerinin olduğunu göstermektedir.

Toplam küresel nüfus içerisinde mutlak yoksulluk çekenlerin çok büyük oranlara ulaştığı, görece yoksulluğun giderek orta gelir grubunu içine almaya başladığı bir dünyada, her yıl yüzlerce yeni dolar milyarderini de kazandığımız düşünülürse, yaşadığımız küreselleşme sürecinin yalnızca toplumlar arası gelişmişlik ve zenginlik farkını daha da açmakla kalmadığı, toplumsal sınıflar arasında da devasa gelir uçurumları oluşturduğu görülmektedir. Literatürde *gelişme paradoksu* olarak adlandırılan bu durum küreselleşme sürecinin sürdürülemez bir niteliği olarak durmakta, sistemin küresel düzeyde etkisini gösteren krizlerinde temel bir pay sahibi olmaktadır.

Küreselleşmeye ilişkin bu olumsuz veriler ve bunlara bağlı sosyo-ekonomik sonuçlar, küreselleşmenin mutlak anlamda yoksulluk üzerinde olumsuz etki doğuran bir olgu olduğu anlamına gelmektedir. Sorun daha çok günümüzde yaşanmakta olan küreselleşme sürecinin niteliğine ilişkin görülmektedir. Bu süreç daha eşitlikçi, yoksul yanlı ve toplumsal kalkınma anlayışı ekseninde gerçekleştiğinde, küreselleşmenin yoksullukla küresel düzeyde mücadelede ve/veya yoksulluğun küresel düzeyde ortadan kalkmasında çok önemli ve etkili bir faktöre dönüşmesi beklenmelidir.

Kaynaklar

Aktan, C. Can (2002), "Yoksullukla Mücadele Stratejileri", Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Aktan, C.Can, (ed), Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara.

Arslan, Hakan ve Toprak, Oğuz (1997), "Dünyada Neo-Liberal Ekonomi Politikalarının Emek Üzerindeki Etkileri ve İşçi Hareketinin Tepkileri", Türk-İş Yılığ 97, Cilt 1, Türk-İş Araştırma Merkezi, Ankara.

Buckman, Greg, (2005), *Global Trade: Past Mistakes, Future Choices*, Zed Books, London and New York.

Erken, Erhan (1997), "Dünya Sistemi ve Yoksulluk İlişkisi", Yoksulluk-1: Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, Cilt I, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları.

FAO (2010), *The 2009 Hunger Report: The State of Food Insecurity in the World*.

Freeman, A. ve Kağarlitsky, B. (2008), "Dünya İmparatorluğu mu, Yoksa İmparatorluklar Dünyası mı?", Freeman, A (Der) içinde, *Küreselleşmenin Krizi*, Yordam Kitap, İstanbul.

Günsoy, Bülent (2004), "Küreselleşme ve Kalkınma", *Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular*, ed. Taban, Sami, Kar, Muhsin, Ekin Kitabevi, Bursa.

Hirst, Paul ve Thompson, Grahame (2003), *Küreselleşme Sorgulanıyor*, çev. Çağla Erdem, Elif Yücel, Dost Yayınları, Ankara.

Keser, Aşkın (2002), "Değişen Yönleriyle Personel Yönetimi: İnsan Kaynakları Yönetimi", *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, C.4, S. 1.

OECD (2009), *Ekonomik Gelişme Raporu 2008*.

Rodrik, Dani (1997), *Küreselleşme Sınırı Aştı mı?*, Çev. İzzet Akyol, Fatma Ünsal, Kızılelma Yayınları, İstanbul.

Subaşat, Turan (2004), "Küreselleşme ve Devletin Rolü", *Kalkınma ve Küreselleşme*, der. Subaşat, Turan, Dedeoğlu, Saniye, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Şenkal, Abdülkadir (2005), *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Şenses, Fikret (2004), "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi?", *Kalkınma ve Küreselleşme*, der. Subaşat, Turan, Dedeoğlu, Saniye, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

UNCTAD (1997), "Küreselleşmenin Yedi Günahı", *İşletme ve Finans Dergisi*, Eylül.

UNCTAD (2008), *The Least Developed Countries Report 2008: Growth, Poverty And The Terms of Partnership*, Geneva.

World Bank (2007), *Collins Atlas of Global Issues: A Visual Guide to the World's Greatest Challenges*.

Zengingönül, Oğul (2004), *Küreselleşme: Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde*, Adres Yayınları, Ankara.

“YARDIM VE DAYANIŞMA” DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

1. Yardım ve Dayanışma Dergisi, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından altı ayda bir yayımlanır.
2. Dergide telif ve tercüme makaleler, araştırma makaleleri, bildirimler, yayım değerlendirme tartışma yazıları, Türkçe ya da İngilizce yer alır.
3. Dergi, “Hakemli” bir yayımdır. Dergiye gönderilen yazı, konusu ile ilgili iki akademisyen ve yayım Kurulu tarafından incelendikten sonra yayımlanabilir. Dergiye gönderilen yazıların başka bir dergide yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekir.
4. Gönderilen yazıların yayımlanma zorunluluğu yoktur. Dergiye gelen yazılar yayımlansın ya da yayımlanmasın geri gönderilmez.
5. Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlara aittir.
6. Makale özeti ve makalenin yazımında Microsoft Office Word programı kullanılmalıdır. Yapılacak çalışmaların (makale özeti ve bildiri) elektronik posta yoluyla gönderilmesi yeterlidir.
7. Çalışmalar, spy@sydgm.gov.tr adresine gönderilebilmektedir. Alınan bildirimler için -ALINDI- iletisi gönderilecektir.
8. Yazının kapak sayfasında, çalışmanın adı yazar/yazarların (Birden fazla yazar varsa sıralama yapılarak) adı, soyadı, unvanları, çalıştıkları kurumlar belirtilmeli, 100-150 kelimelik Türkçe ve İngilizce özetler yer almalıdır.
9. Metin içinde atıf yapılmasına yönelik APA stili kullanılmalıdır (Ayrıntılı bilgi için: Yazım Kuralları).

“YARDIM VE DAYANIŞMA” DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Yardım ve Dayanışma Dergisi hem Türkçe hem de İngilizce makaleler yayımlayan iki dilli bir dergidir.

Dipnotlar, tablolar ve referanslar da dahil bütün metin 1,5 aralıkla, 12 punto ve Times New Roman yazı stilinde yazılmalıdır.

İlk sayfada, çalışmanın başlığı (Çalışmanın yazıldığı dilde), yazar/yazarların (Birden fazla yazar varsa sıralama yapılarak) adı, soyadı, unvanları, çalıştıkları kurumlar ve her biri en fazla 150 kelimededen oluşan Türkçe “Özet” ve İngilizce “Abstract” yer almalıdır.

Makaleler hakemlere isimsiz şekilde ulaştırılmaktadır ve yazarlara da kendilerinin makalelerini değerlendiren hakemin kim olduğu hakkında bilgi verilmemektedir.

Yardım ve Dayanışma Dergisi APA stili atıf sistemi kullanmaktadır. Hem metin içi atıf hem de Kaynakça konusunda APA stili hakkında daha detaylı bilgi edinmek için sistemin resmi internet sayfasına www.apastyle.org’dan ulaşabilirsiniz.

Örnekler:

Metin İçi Atıf

i) Tek Kaynak-Tek Yazar: (Güler,1998: 192)

ii) Tek Kaynak-İki Yazar: (Ergun ve Polatoğlu, 1992: 58-67)

iii) Çoklu kaynaktan atıf: (Şaylan, 1998; Çitçi, 1989)

iv) Yazarın aynı yıl içinde yayımladığı birden fazla eserine atıfta metin içindeki atıf sırasına göre yılın yanına alfabetik, a, b, c harfleri konulur: (Aslan, 2007a: 23), (Aslan, 2007b: 125).

Kaynaklar

i) Tek yazarlı kitap: Demirci Akyol, Esra (2009), *The Role of Memory in the Historiography of Hatay*, VDM Verlag, Germany.

ii) Çift yazarlı kitap: Coşkun, Dr. Selim, Tireli, Münir (2008), *Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye*, Nobel Yayınları, Ankara

iii) Makale: Tsakoglou, P. ve Papadopoulos, F. (2002), “Aggregate Level and Determining Factors of Social Exclusion in Twelve European Countries”, *Journal of European Social Policy*, 12(3), pp.211-225

iv) İnternet: http://www.unctad.org/en/docs/wir2006overview_en.doc Erişim Tarihi: 2 Ocak 2010.

YARDIM VE DAYANIŞMA DERGİSİ MAKALE ÇAĞRISI

Yardım ve Dayanışma, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından 2010 yılından itibaren 6 ayda bir yayımlanan bilimsel bir dergidir.

Derginin amacı başta yoksulluk ve sosyal yardımlaşma alanları olmak üzere sosyal politikanın her alanında ülkemizdeki düşünsel gelişimi hızlandırmak, teori ile uygulamada yer alan tarafları akademik bir çerçevede bir araya getirmektir. Bu bağlamda, sosyal yardım alanında kamu kesimi ile akademik kesim, teorisyenlerle uygulayıcılar arasında ortak zeminde buluşarak bu kesimlerin birbirlerine katkı yapmalarını sağlamak en önemli beklentimizdir. Teknolojik gelişme, altyapı ve yenilikleri bünyesine katarak mevcut yapısını ileriye taşıyan Genel Müdürlüğümüz, yoksul ve dezavantajlı kesimlerin güçlendirilmesi misyonu ile bu alandaki faaliyetlerini uzmanlaşmaya dayalı ve bilimsel bir çerçevede sürdürmesi anlamında “Yardım ve Dayanışma” dergisinin önemli bir katkı sağlayacağına inanmaktadır.

Makalelerinizi ulaştırmak için spy@sydgm.gov.tr adresine e-posta ekinde çalışmanızı göndermeniz yeterlidir. E-postanızda isim, unvan, çalıştığınız kurum, size ulaşabileceğimiz telefonlar ve posta adresinizin bildirilmesi zorunludur. E-postanız elimize ulaştıktan sonra en kısa sürede sizlere alındı bilgisi e-posta ile ulaştırılacaktır. Ayrıntılı bilgi için aşağıdaki web adresimizi kullanabilirsiniz. Katkılarınız için şimdiden teşekkürler.

İletişim:

Esra DEMİRCİ AKYOL 0-312- 415 58 56
Fatih ÖZDOĞAN : 0-312- 415 58 54
Sencer KİREMİTÇİ: 0-312- 415 58 46

e-posta: spy@sydgm.gov.tr
Faks: 0-312-425 5594
www.sydgm.gov.tr/site_spy/tr/

JOURNAL of SOCIAL ASSISTANCE and SOLIDARITY CALL FOR PAPERS

Prime Ministry General Directorate of Social Assistance and Solidarity, Turkey invites you to submit manuscripts of your original paper (which haven't been published anywhere before) for possible publication in the Journal of Social Assistance and Solidarity.

Journal of Social Assistance and Solidarity is a refereed, scholarly journal which is published biannually by the General Directorate of Social Assistance and Solidarity, Turkey. The aim of the journal is to provide a medium and an intellectual platform for debates and new ideas related to poverty, solidarity and areas of social policy in general. Although main topics are mentioned above, any other research related to them are also welcomed. Within this framework, the journal aims to form a common ground among the academics and the implementors as well as bringing together theorists and implementing institutions enabling them to benefit from each other's perspectives.

We believe that this journal will play an important role in improving the scholarly development of the General Directorate of Social Assistance and Solidarity. Please send your articles to spy@sydgm.gov.tr including your name, title, affiliation and contact information (e-mail, mail address...etc.).

Thanks for your contributions.

For further information:

Esra DEMİRCİ AKYOL 0-312- 415 5856
Fatih ÖZDOĞAN : 0-312-415 5854
Sencer KİREMİTÇİ: 0-312-415 58 46

e-mail: spy@sydgm.gov.tr
Fax: 0-312-425 5594
www.sydgm.gov.tr/site_spy/en/

YARDIM VE DAYANIŞMA DERGİSİ ANKETİ

(Bu anketi http://www.sydgm.gov.tr/site_spy/tr adresinden elektronik olarak da doldurabilirsiniz.)

1) Dergimizin ismi içeriğini yansıtıyor mu?

- a) Çok iyi yansıtıyor
- b) Yansıtıyor
- c) Daha iyi yansıtması için isim değişikliği gerekli. Örnek

2) Dergimizin dizaynını nasıl buluyorsunuz?

- a) İyi, hiçbir değişikliğe gerek yok
- b) İyi değil
- c) Daha iyi olması için aşağıdaki alanlarda değişiklik gerekli
 - i) Kapak tasarımı (Renk ve yazılar)
 - ii) İç dizayn (Makalelerin yerleştirilmesi, başlıklar vb.)
 - iii) Dergi boyutu:
 - Daha küçük olmalı
 - Daha büyük olmalı
 - iv) Diğer öneriler:

3) Dergimizin içeriğini yeterince zengin buluyor musunuz?

- a) Evet, yeterince zengin
- b) Hayır, yeterince zengin değil
- c) İçeriğin zenginleştirilmesi için şu konular da eklenebilir :.....

4) Dergimizi akademik alanda daha faydalı kılmak için ne tür akademik çalışmalara yer verilebilir?

- a) Konferans notları
- b) Daha fazla kitap özeti
- c) Güncel konularla ilgili kısa değerlendirme metinleri
- d) Uluslararası dergilerde yayımlanmış makalelerin çevirileri
- d) Diğer

5) Dergimize olan ilgiyi ve akademik alandan katkıları artırmak için ne tür şeyler yapılabilir?

- a) Makale sahiplerine telif ücreti ödenebilir
- b) Alanında tanınmış kişilerin makalelerine daha çok yer verilebilir
- c) Ödüllü makale yarışmaları düzenlenebilir
- d) Diğer

